

Gion Nándor novellája

Géczi János, Kovács András Ferenc,
Varga Imre versei

Kántor Lajos, Lászlóffy Aladár,
Lukácsy Sándor esszéje

Máté-Tóth András: Töprengés
a vallási változásokról

tiszatáj

IRODALMI FOLYÓIRAT

A szerkesztőség elnöke: VÖRÖS LÁSZLÓ

Főszerkesztő: ANNUS JÓZSEF

Főszerkesztő-helyettes: OLASZ SÁNDOR

Rovatvezetők: ABLONCZY LÁSZLÓ
SZOKAI IMRE

Műszaki szerkesztő: ENGI MÁRIA

Főmunkatársaink:

BAKA ISTVÁN (Szeged)

DOBOS LÁSZLÓ (Pozsony)

KISS GY. CSABA (Budapest)

SÜTŐ ANDRÁS (Marosvásárhely)

SZÉLES KLÁRA (Budapest, Szeged)

VEKERDI LÁSZLÓ (Budapest)

tiszatáj

Kiadja a Tiszatáj Alapítvány Kuratóriuma

a Csongrád Megyei Önkormányzat, Szeged Megyei Jogú Város Közgyűlése,
valamint a Művelődési és Közoktatási Minisztérium támogatásával.

Felelős kiadó: Kovács Miklósné, a kuratórium titkára.

Szedés, tördelés: Tiszatáj Alapítvány.

A lapot nyomja: Officina Nyomdaipari Oktató és Termelő Kft., Szeged.

Felelős vezető: Varga Ferenc.

Szerkesztőség: 6741 Szeged, Rákóczi tér 1. Tel. és fax: (62) 312-670. Terjeszti a HÍRKER Rt. és az NH Rt. Előfizethető bármely postahivatalnál, a hírlapkézbesítőknél, a Posta hírlapüzleteiben és a Hírlap-előfizetési és Lapellátási Irodánál (HELIR), Budapest, Lehel u. 10/A – 1900, közvetlenül vagy postautalványon, valamint átutalással a HELIR Postabank Rt. 219-98-636 pénzforgalmi jelzőszámra. Egyes szám ára: 40 forint.

Előfizetési díj: negyedévre 120, fél évre 240, egész évre 480 forint.

ISSN 0133 1167

Tartalom

XLVIII. ÉVFOLYAM, 6. SZÁM

1994. JÚNIUS

KOVÁCS ANDRÁS FERENC: Kölcsey Ferenc lehajtja fejét (Szatmári iskolám ünnepére); Weöresiáda. Váteszi szózat utókoromhoz!; Professzor Tzimbalom gyász- dalotskája (Lázár René Sándor emlékére)	3
GION NÁNDOR: Nemesi származékok	7
ERDÉLYI ERZSÉBET-NOBEL IVÁN: „Hiszek az ál- mokban, mindenekelőtt a saját álmaimban” (Beszélge- tés Gion Nándorral)	15
GÉCZI JÁNOS: 21 rovinj I.	18
LUKÁCSY SÁNDOR: A részegesnek állapota (Vidám, borközi tanulmány)	34
BAKA ISTVÁN: Kelemen Zoltán versei elé	42
KELEMEN ZOLTÁN: Biblia; Angyal; Ősz; Temetés; Hamu	42
FRIED ISTVÁN: Plugor Magor „fekete” versei elé	45
PLUGOR MAGOR: Fekete versek	45
SZŰCS CSABA: Az ártalmatlan víz	49
VARGA IMRE: a magáramaradt zsoltára; üres korsód; Ami belemerít; élő víz	55
LÁSZLÓFFY ALADÁR: Kolozsvári laudáció	57
KÁNTOR LAJOS: Ady-jóslatok, 1994	59
ZALABAI ZSIGMOND: Asztalfiók-irodalom II. („Csak bujdosók, csak vándorok vagyunk”)	62

HAZAI TÜKÖR

MÁTÉ-TÓTH ANDRÁS: Töprengés a vallási változásokról	74
---	----

KRITIKA

BALOGH TIBOR : Jung – fényben-árnyban	79
SZAJBÉLY MIHÁLY: Magyarok Bécsben – Bécsről	85
KELEMEN ZOLTÁN: Don Giovanni és Jób	88
HÁRTÓ GÁBOR: A kritika mint beszédhelyzet (Dobos István-Odorics Ferenc: Beszédhelyzetben)	91
SZABÓ GÁBOR: (El)rendezett világ (Csányi Erzsébet: A fikció fölénye)	94

Szerkesztői asztal a belső borítón

ILLUSZTRÁCIÓ

FRITZ MIHÁLY rajzai a 14., 17., 33., 41., 78. és a 96. oldalon

PLUGOR SÁNDOR rajza a 48. oldalon

KÁNTOR LÁSZLÓ fényképe Bözödi Györgyről
az 58. oldalon.

KOVÁCS ANDRÁS FERENC

Kölcsey Ferenc lehajtja fejét

SZATMÁRI ISKOLÁM ÜNNEPÉRE

*Keresztülnéz a lelki drótsövényen:
Át-áttekinget tán egy arc Csekéről...
És látja a Tekintetes Úr, hogy dúlnak még
A szép magyar romantikák, dühöngenek még
Honni hiúságok: csárdásosztók és asztaldöngetők közt
Hervad az emberség hivalkodó csokrétája,
A büszke kalapba betűzőtt, hervad a szerelem rózsája,
Hervad a mosoly a szájról – szavakról hangsúly, ékezet,
Jelentés... De megvagyunk még. Majdnem megvagyunk –
Köszönjük, sajnós, változatlanul... Kinézünk
Most az Alma Mater ablakán, kibámulunk,
Mint nyelv alól a bánat...*

*És látja a Tekintetes Úr.
Mert a Tekintetes Úr már mindeneket lát.
Látja a szatmári adózó nép nyomorát.
Látja Petőfi lovát Erdőd felé ügetőben – épp oda
Rúg ki a Szamosra. Szilágyi Domokos hatalmas homlokára
Pillant: Hamletet látja, Krúdyt a ködben, Adyt, ki részeg
Konflison kering, a Dsida-fasor jegenyéi alatt
Látja zokogni Jenőket, Móricz Zsigmond nyakasságát
Látja, a Károlyi grófot, a Vécsey-házat, no meg a szatmári békét,
Ama szégyenletest. Komorló nézése néha megakad a Kazinczy
Utca és a Vörösmarty utca sarkán: zárdában látja Kaffka
Margitot, spílhózniban kovácsandrásferencet,
Ah, nicsak, oh, bizonyára engemet is lát!*

Mert a Tekintetes Úr tán mindeneket lát.
 Látja a Láncostemplomot is, lánchordta, a hajdani skólát,
 A természetrajzi szertár szekrényei mögött illúziókat lát,
 Bölcsen lappangó falfestményeket: Bethlen Gábor bevonulását
 Látja, Rákóczi, hajh, reformátorokat, pedellusokat,
 Kálvinistákat, iskolamestereket lát, Bercsényi, hajh,
 Látja Pázmány Pétert és Tyukodi pajtást, hitújítókat, hajh,
 Hitrombolókat, hajh, s ezerszer is hajh, agg ravaszdiak!

Mert a Tekintetes Úr már mindeneket lát:
 Nyögve Mátyás bús hadát, Bendegúznak vérért
 A természetrajzi szertár szekrényeiben...
 A történelmet látja: spirituszban
 A kibelezetteket, üvegszemmel a kitömötteket,
 Vitrinekben a megnyízottakat, a szabadságra
 Preparáltakat... Arpád hős magzatjait:
 Boldogságukban szinte-szinte úsznak,
 Lebegnek fojtó, édes formalinban...

Mert a Tekintetes Úr tán mindeneket lát.
 Röntgenkonrádként átlát Jánoson, ki portás volt,
 S eladta rossz gerincét... Így megmaradt nekünk.
 Kitartott, lám: vacog, fehérlík, ám vigyázzban áll.
 Itt a csontváz, forgassátok érett ésszel Jánosunk!
 Állkapcsa leng, mert megbűnhődte már. Állkapcsa
 Kattog: titkon énekel. Más szózat ez, máskeblű nép.
 Állkapcsa klattyog: folyton énekel. Lazultan bár,
 De rendületlenül. Vert hadunk csonthalmain győzedelmi
 Ének. Balsors akit régen tép: János, lát a Tekintetes
 Úr! Lát Kölcsey Ferenc, mert szertenézett, s nem lelé –
 Újra lehajtja fejét, lehanyatlík a lélek...

Weöresiáda. Váteszi szózat utókoromhoz!

Suhanc leszek még, 116 éves,
 De jó madzsar dzserek, sőt barna kislány,
 S megkérdem akkor, költők barma, pislán:
 Mit ér az ember, mit hiszen, ha téves?

Fityiszt sem értem: mért van abban érdem,
 Ha földön játszom, mászok bamba térden,
 S ti már fölöttem fontoskodva le s fel
 Tudós felnőttként jártok... Tompa testtel

*Átléptek rajtam, ám belémbotoltok,
Míg firkálok perzsára, lomba porba...
Számomra szimplák, frissek lenn a dolgok:
Egymásba huttyan tartalom s a forma!*

*Nem tudhatjátok: lelkem merre leng át,
Mily végtelenbe tart? Kit érdekelné –
Mint bomlik szét egy rímmel férces elme?
Aggult versemre köttök víg pelenkát,*

*Akárha volnék ükunokám kölke,
Ki e világot tőlem örökölte...
Makacs kacsótok, oh, minőket ír rám,
Hogy ígymegúgy, teljessé lőn a líráim:*

*Majdnem lefőztem Sziszt, Aranyt, Balassit,
Babits Mihályt, s úgy nézek föl Weöresre,
Miközben létem öntudatba lassít,
Mint alperes néz fürgébb fölpörösre,*

*Habár lehetnék szőke, kosztolányis,
Attilásabb, árpadosabb, gyulásabb,
Tajtékezőbb, mint a paprikás gulyáshab –
Élhetnék persze Kölnben, Ozsdolán is,*

*Párizsban bandibb lennék, egyre gyónibb,
Akár szabolcskás vitrinekben ó-nipp,
Vereckén Verlaine volnék, rétyi Rimbaud,
S ha forma még vénámban égi tempó,*

*Túltennék tán Reményiken reményben –
Marnék, ha tűrnek, tűrném, hogyha marnak,
Bölcsen szavalnék most e költeményben:
Jó volnék végre vátesznek, magyarnak!*

*Szátok mögöttem majd röhögjön össze,
Ifjak, jövődő vének – ím, kibírtam,
Pedig rút rigmust ennél többet írtam...
Bús párka sorsom bármiként bögözze –*

*Csak nőjetek, maradjak én gügyének,
Nem ártok nyelvenek, senki népügyének:
Szép balgaságom nem székfoglalón áll,
Hű hazugságom igazabb a szónál.*

Professzor Tzimbalom gyászdalotskája

Lázáry René Sándor emlékére

*Tudom, senkit se bosszant –
Ha földbe tesznek hosszant.
Dúlt sírás-rívás nem leszen:
Mert Debretzen tsak Debreczen.
Mert Debretzen tsak Debreczen.*

*Nem voltam jó czivisnek –
Világomból kivisznek...
De túlél engem városon:
Góggel, fennköltén, sároson.
Góggel, fennköltén, sároson.*

*Nem volt Horátz, se Goethe –
Hős hírünket se bőgte!
Sok verset szerzett meg zenét:
Parnasszrúl nézte nemzetét...
Parnasszrúl nézte nemzetét...*

*Aprónak vélte, látta –
Tüdőjét tépte nátha...
Tán kálomista sem vala,
Hogy ily bolondul meghala!
Hogy ily pogányul meghala!*

GION NÁNDOR

Nemesi származékok

Azon a szombat délutánon, amikor komolyan fontolgatni kezdtem, hogy ki lépek a bútorgyárból, valamiért valamennyien ingerültek voltunk. Komoran pálinkázgattunk a felsöpört asztalosműhely sarkában, és tele szájjal szidtuk Bruzsinszkit, a lengyel nemesi származású féllábú portást, aki egyre pimaszabbul viselkedett velünk szemben, jóformán mindennap átkutatta a táskáinkat, és olyan harsányan és közönséges módon lármázott, ami egyáltalán nem illett egy lengyel nemeshez. Emiatt én továbbra sem hittem el, hogy Bruzsinszki lengyel nemesi származék, egyáltalán nem tudott lengyelül, és hiányzott belőle minden kifinomultság, ami szerintem az előkelő származású embereket jellemzi mindenütt a világon, Dosztán Feri ellenben éppen minősíthetetlen modora miatt szentül meg volt győződve, hogy Bruzsinszki tényleg nemesi származék, mert Dosztán Feri szerint a nemesurak a történelem folyamán mindenütt a világon fennhéjázóan és gorombán viszonyultak embertársaikhoz. Efölött már sokszor összevitakoztunk, azon az ingerült szombaton is vitakoztunk, de nem veszünk össze, mert mindketten egyformán utáltuk Bruzsinszkit, így hát inkább őt szidtuk, és ahogyan fogyott a pálinka, mi is egyre hangosabbak lettünk.

Akkor jött be a műhelybe Cvijanovics főmérnök. Szúrós tekintettel mért végig bennünket, mert ő szigorú ember volt, aki nem tűrt semmiféle fegyelmetlenséget és henyéséget, ezenkívül parancsolóan jó természetű, szép szál férfi volt, majdnem olyan magas, mint én, különösen, ha kihúzta magát, márpedig ő mindig egyenes derékkal járt, én viszont kissé meggörbítettem a hátamat, így lettünk majdnem egyforma magasak, bár én még rossz testtartással is magasabb voltam egy kicsit, talán ezért nem rejtettem el a pálinkásüveget, amely akkor éppen az én kezemben volt.

– A műhelyben szigorúan tilos szeszes italt fogyasztani – mondta Cvijanovics, a tőle megszokott szigorúsággal.

– Erre a hétre befejeztük a munkát – mentegetőzött Korhanecz Tamás. – Sokat dolgoztunk, és igen elfáradtunk.

Cvijanovics beleszimatolt a levegőbe, és megkérdezte:

– Ki hozta be a pálinkát?

– Én – mondtam, bár ez nem volt igaz, a pálinkát Szilágyi Lajos hozta be a műhelybe, de ő nem akart elmenni a bútorgyárból, kár lett volna bajba keverednie.

Cvijanovics kivette kezemből az üveget és kortyolt belőle. Ízlelgette a pálinkát, elfintorodott az arca, visszaadta az üveget és azt mondta:

– Gyöngé és bűdös.

– Montenegrói törkölypálinka – mondtam, és már-már elvigyorodtam, de a hátamat is meghajlítottam valamennyire.

– Ez nem igaz! – mondta a főmérnök, és már megint szúrtak a szemei, s megkérdezte tőlem: – Jó asztalos vagy?

– Én vagyok a legjobb – mondtam önérzetesen, és ez igaz is volt, senki sem vitatta el a műhelyben.

– Hétfőn reggel jelentkezz nálam az irodában – mondta Cvijanovics sértődötten és parancsolóan. – Velem jössz a Kerámiába. Az igazgató új bútorokat akar rendelni tőlünk. Majd összeírod, hogy mire van szükség. És ott majd kapsz igazi montenegrói törkölypálinkát.

Bólintottam, hogy rendben van, a főmérnök meg szálfegyenesen kivonult a műhelyből, nem pattogott már többet, mi mégis csendben maradtunk. Körbeadtuk az üveget, és csak akkor szólalt meg Szilágyi Lajos:

– Büszke emberek ezek a hegyi lakók. Könnyen megsértődnek.

– Szeretnek hetvenkedni és parancsolgatni – mondta Dosztán Feri. – Lehet, hogy nemesi származásúaknak hiszik magukat.

– Nagyon összetartanak – mondta Korhanecz Tamás. – Ezt megtanulhatnánk tőlük. Időnként piszkoskodnak egymással, de azért összetartanak, és segítik egymást. A Kerámia igazgatója is montenegrói. Azt hiszem, Tausannak hívják.

– Kilibarda főmérnökkel is találkozni fogsz – fordult felém Szilágyi Lajos. – Azt mesélik, egy kastélyban pöffeszkedik ott a Tisza mellett, a Kerámia közelében.

– Nem kívánok találkozni azzal a gyilkossal – tiltakoztam.

– Minden bizonnyal találkozni fogsz vele – mondta Korhanecz Tamás. – Cvijanovics rendszeresen meglátogatja Kilibardát. Nem szeretik egymást, de azért összetartanak. Tanulhatnánk tőlük. Cvijanovics rendszeresen eljár a Kerámiába, úgy tesz, mint ha üzletelne az igazgatóval, aztán meglátogatja Kilibardát a pazar kastélyban. Mindig visz valakit magával a gyárból, és ilyenkor nem a sofőrje, hanem Franciska, a titkár-nője vezeti a kocsiját. És igen gyűrötten szokott visszatérni.

– Nem kívánok Kilibardával találkozni – tiltakoztam továbbra is.

– Ha Franciska vezeti a kocsit, biztos lehetsz benne, hogy találkozol vele – mondta Szilágyi Lajos.

– Ezekkel a nemesi származékokkal még mindig nem tudunk elbánni – mondta keserűen Dosztán Feri.

– Kilibarda alapján véve rendszeren viselkedett itt a gyárban, és értette a munkáját – vigasztalt Korhanecz Tamás.

Kilibarda főmérnök tényleg rendszeren viselkedett a gyárban, igaz, hogy hosszú bajuszával és hosszú hajával eléggé marcona jelenség volt, parancsolgatni is szeretett, de nem akart fegyelmezni és megnevelni bennünket minden áron, és az ő idejében sokkal szebb bútorokat csináltunk, mint Cvijanovics keze alatt. Ki tudja, milyen sokáig csináltuk volna még a szép bútorokat, de Kilibarda egy nyári estén rálőtt Sebők Jánosra, a birkózóedzőre. A gyilkossági kísérlet megdöbbentett valamennyiünket, nem értettük, hogy a főmérnökünk miért vetemedett ilyesmire, ezért hát elmentünk a bírósági tárgyalásra, ahol egy ékesszóló védőügyvéd mindent megmagyarázott, amint már azt az efféle védőügyvédek szokták. Természetesen azzal kezdte, hogy Kilibardának viszon tagságos ifjúkora volt. Szüleivel érzékeny lelkű suhancként jött le messziről, a montenegrói hegyekből a síkságra, egy magyarok lakta faluba, kezdettől fogva idegesítette, hogy a magyarok számára érthetetlen nyelven beszélnek, és mivel a hegyekben tekintélyes öregemberek azt sulykolták belé, hogy ő a legkiválóbb nemzet tagja, igen harciasan viszonyult az őshonos fiúkhoz, minduntalan verekedéseket kezdeményezett, holtott igen vékonycsontú, nyiszlett gyerek volt. Az őshonos fiúk kezdetben még így is visszahőköltek előle, megpróbálták lecsillapítani, időnként szelíden félretolták, Kilibardát ez még jobban feldühítette, még harciasabb lett, mire az őshonos fiúk kíméletlenül felpofozták, többször egymás után. Nagy megrázkódtatás volt az életében, ezért ami-

kor a városba került, beiratkozott a vasutasok birkózóegyesületébe. Szorgalmasan járt edzésekre, tehetséges birkózónak tartották, jó versenyző lehetett volna belőle, csak-hogy a vasutasok klubjában az ő súlycsoportjában, a pehelysúlyban versenyzett egy nálánál is tehetségesebb birkózó, név szerint Sebők János, aki folyton kiszorította őt az első csapatból. Kilibarda az edzéseken dühödten próbálta leteperni Sebők Jánost, de az minduntalan a földhöz nyekkentette, és amikor már Sebők János ráunt a dühöngésre, péppé morzsolta Kilibarda jobb fülét. A tapasztalt kötöttfogású birkózók nagyon értenek az ilyesmihez. Az ember ha távolabbról nézi őket, azt hinné, hogy csak fogdossák és taszigálják egymást, közben pedig keményen dörzsölik az ellenfél fülét. Kilibardának is összeroppant a jobb füle, kicsire zsugorodott, olyan lett, mint a megolvadt, és hirtelen megdermedt gyertyaviasz egy fekete csészealjon, vagy mint egy simára csiszolt, lapos kavics valamelyik folyó partján, vagy mit tudom én, szóval alig emlékeztetett emberi fülre. Ez volt Kilibarda életében a második nagy megrázkódtatás. Felhagyott a birkózással, hosszúra növesztette a haját, hogy eltakarja megnyomorított jobb fülét, hosszú bajuszt növesztett, hogy tekintélyesebbnek látszék, mérnöki diplomát szerzett, eljött hozzánk főmérnöknek, megnősült, a montenegrói hegyekből hozott magának feleséget, arra számított – és ezt néha mondta is –, hogy majd a fiai fogják bebizonyítani, hogy melyik nemzet a legkülönb a világon. Két szép lánya született. Kilibarda megkeseredett, és keserű szemrehányásokkal illette feleségét, őt kárhoztatta, amiért nem szült neki fiúgyerekeket. Addig kárhoztatta, hogy végül az asszony a két kislánnyal elköltözött Cvijanovicshoz, aki szintén nálunk mérnökösködött, és aki kinézésre jobban beleillett a világ legkiválóbb nemzetének példányai közé, mint Kilibarda, bár gyöngébb szakember volt, és ezt mindenki tudta a bútorgyárban. Kilibarda életének ezt a harmadik nagy megrázkódtatását már nem tudta vér nélkül elviselni. Elővette pisztolyát, és egy nyári estén elment a vasutasok klubháza elé. Sebők János akkor már felhagyott a versenyzéssel, sikeres edző lett, azon az estén is az ifjú birkózókat okította, és amikor edzés után kijött az utcára, Kilibarda kétszer mellbe lőtte.

A védőügyvéd mindezt sokkal meghatóbban és részletesebben mondta el, tulajdonképpen mindent megmagyarázott, mérhetetlenül sajnálta védencét, és felmentő ítéletet kért. A bíróság nem hozott felmentő ítéletet, az ügyet az orvosszakértőkhöz utalták, és igencsak hosszúra nyújtották, Sebők János lassanként felépült sérüléséből, az edzősködést azonban abbahagyta, a későbbiekben pontozóbíróként jeleskedett a birkózómérkőzéseken, Cvijanovics közben főmérnök lett a bútorgyárban, Kilibarda meg eltűnt a szemünk elől, legfeljebb találgatni lehetett, hogy hová került, és hogy hogyan alakult a sorsa.

– Szép kastélyban fogsz találkozni vele – bizonygatta Korhanecz Tamás. – Azt hiszem, rendszeresen vadászik őzekre és vaddisznókra a Tisza árterületén, és kényelmesen él fajtiszta vadászkutyaikkal körülvéve. Ezek a hegyi lakók összetartanak, és gondoskodnak egymásról, még akkor is, ha olykor elorozzák egymás feleségét.

– Utálom a nemesi származékokat – háborgott Dosztán Feri. – Lármáznak, parancsolgatnak, és általában kényelmesen élnek, anélkül, hogy igazából megdolgoznának ezért. Tőlünk persze elvárják, hogy keményen dolgozzunk, és még a szombati lazítások miatt is megdorgálnak bennünket.

– Nem biztos, hogy Kilibarda nemesi származék – mondta Szilágyi Lajos.

– Akkor sem volt joga lelőni Sebők Jánost – mondta Dosztán Feri. – Be kellett volna ismernie férfiasan, hogy Sebők János mindig jobb birkózó volt, mint ő. Ezt meg is mondanám neki, ha találkozna vele.

Én viszont egyáltalán nem akartam találkozni Kilibardával. Hétfőn reggel mégis be kellett mennem Cvijanovics irodájába. Reménykedtem, hogy nem Franciska, a titkárnő fogja vezetni a nagy vállalati gépkocsit. Franciska amolyan anyáskodó természetű középkorú asszony volt, engem is kedvesen és kedélyeskedve fogadott, de korához és természetéhez képest igen sportosan volt felöltözve, és ez rosszat sejtetett.

– Maga fuvaroz el bennünket a Kerámiába? – kérdeztem.

– Én – mosolygott Franciska. – Ne félj, nagyon jól vezetek, épségben hazahozlak benneteket.

– Hol van a sofőr? – kérdeztem.

– A sofőrök sokat fecsegnek – mondta kitérően Franciska.

– A nők többet fecsegnek, mint a sofőrök – mondtam barátságatlanul, mert nem értettem, hogy mire célozgat.

– A nők gondosan ápolják és tisztába teszik a beteg férfiakat.

– Engem még sohasem kellett ápolgatni – mondtam.

– Egyszer még szükséged lehet rá. Lehet, hogy hamarosan – titokzatosan kezdett tovább Franciska.

Cvijanovics is megjelent, és ő még titokzatosabb volt, mint a titkárnője, mert nem szólt semmit. A gépkocsiban is gondolataiba merülve hallgatott, Franciska keményen fogta a kormánykereket, tényleg ügyesen vezetett, vagy másfél óra múlva a Tisza mellett, a Kerámia előtt voltunk. A Kerámiáról csak annyit tudtam, hogy sokféle színű kerámia- és majolikacsempéket gyárt, és hogy igen jól gazdálkodó vállalat. Szerettem volna megnézni a gyáracsarnokot és az égetőkemencéket, de Cvijanovics egyenesen az igazgató irodájába menetelt, én kedvetlenül lépkedtem a nyomában, bementünk az igazgatóhoz, akit talán Tausannak hívtak, összeölekezett Cvijanovicssal – ezek a hegyi lakók minduntalan ölegetik és csókolgatják egymást –, Cvijanovics ettől mindjárt feloldódott, nevetett, ismerősei felől érdeklődött, leült egy fotelba, én is leültem, figyelmesen körülnéztem, az iroda falait kerámia- vagy majolikalapok borították, nem értek az ilyesmihez, mindenesetre szép fényes és színes lapok voltak, csak éppen túl sok volt belőlük, ezért nem nyerte meg tetszésemet az igazgatói iroda, hatalmas és izléstelenül hivalkodó fürdőszobára emlékeztetett. Túl sokáig nem bámészkodhattam, az igazgató egy üveg pálinkát és poharakat rakott elé, teletöltötte a poharakat, Cvijanovics gúnyosan a szemembe nézett és azt mondta:

– Ez az igazi montenegrói törkölypálinka, nem pedig az az ócska lötyty, amit ti isztok szombat délutánokon. A szombati ivászatoknak egyébként is véget vetünk. De most igyál!

Ittam. Erős, jó pálinka volt, a falakra ragasztott fényes csempék egyből megszépültek tőle. Nagy gyorsan három pohárral diktáltak belém, akkor Cvijanovics utasított, hogy járjam végig az irodákat, gondosan szemrevételezzek mindent, és vázoljam fel, hogy milyen bútorokkal varázsolhatnánk még szebbé a jól gazdálkodó vállalat irodaházát.

Végigjártam az irodákat, megmértem a falakat, jegyzeteltem és rajzoltam, körülöttem unott képű tisztviselők járkáltak, jóformán ügyet sem vetettek rám, az volt az érzésem, hogy egyáltalán nem veszik komolyan szorgoskodásomat. Ennek ellenére lelkiismeretesen szemrevételeztem és bemértem mindent, és szép új irodai bútorokat képzeltem a régiek helyére. Több mint két óra hosszáig tevékenykedtem, akkor visszamentem az igazgatói irodába, Cvijanovics párás szemekkel nézett rám, nem kérdezett semmit, nem érdeklődött elképzeléseim felől, az igazgatóval fecsegett számomra ismer-

retlen emberekről, és az igazi montenegrói törkölypálinkát töltögette a poharakba. Túl gyorsan töltögette, és én éreztem, hogy baj lesz. Szeretek inni, de nem szeretek be-rúgni, és nem szeretem az olyan embereket, akik túl gyorsan isznak. Újabb üveg került az asztalra, ebből is jócskán fogyasztottunk, de még kivártuk az ebéddíót. Csakhogy nem mentünk el sehova sem ebédelni. Könnyű járású pincérlányok ezüstös tálca-kon felszeletelt sonkát, kolbászt és sajtot hoztak be, égett már a gyomrom, mohón fala-toztam, és igen logikusan azt javasoltam, hogy most már váltsunk át borra, vagy in-kább sörre.

– Pálinkát iszunk! – jelentette ki parancsolóan és hullamereven Cvijanovics.

Így hát továbbra is a méregerős pálinkát ittuk, és én már biztos voltam benne, hogy ebből baj lesz. Figyelmeztettem Cvijanovicsot, hogy hamarosan be fogunk rúgni.

– Ez az ára annak, hogy bekerüljünk a szanatóriumba – mondta akadozó nyelvvél.

– Nem akarok bekerülni semmilyen szanatóriumba – riadoztam.

– Ez egy rendkívül jól őrzött szanatórium – motyogta Cvijanovics. – Nagyon nehéz bejutni oda.

– Egyáltalán nem akarok szanatóriumba kerülni – ismételtam.

De Cvijanovics akkor már elaludt, az arca nagyon fehér volt a színes irodában. Hátradőltem a fotelban, a mennyezetet néztem, kissé homályosan úgy láttam, hogy a mennyezeten is színes kerámia- vagy majolikalapok csillognak, reméltem, hogy nem hullanak a fejemre, behunytam a szemem, de akkor sebesen meglódu-ltam a fotel, erre gyorsan kinyitottam a szemem.

A színes csempék addigra már lehullottak. Nem értettem. Csúnya szürke meny-nyezetet láttam fölöttem, a mennyezetről hámlott a vakolat. És én nem a fotelben ül-tem, hanem egy vaságyon feküdtem, és színjózsan voltam. Ezt sem értettem. Meg-mozdítottam a fejem, és akkor láttam, hogy a bal karomból vékony műanyag cső kí-gyózik fölfelé egy üvegtartályba, amelyben víz, vagy vízhez hasonló folyadék volt. Fe-hér köpenyes, fiatal lány hajolt fölém, anyáskodva rám mosolygott, mint Franciska, a titkárnő, de ez a lány fiatalabb és szebb volt mint Franciska, és nem hiszem, hogy tu-dott gépkocsit vezetni.

– Álmodom? – kérdeztem.

– Nem álmodik – mondta a fiatal lány.

– Az előbb még kicsit mólés voltam, de most színjózsan vagyok – mondtam.

– Azt elhiszem – mondta a lány. – Szakszerűen kimostuk a gyomrát, és most in-fúziót kap.

– Hogyhogy kimosták a gyomromat? – hördültem fel. – Senki sem nyúlt hoz-zám. Ültem a Kerámia nevű gyár igazgatójának a szobájában, színes majolikacsempéket néztem, csak egy pillanatra hunytam le a szemem. Hová tűntek a színes kerámia- és majolikalapok?

A fiatal lány elkomolyodott, és komolyan kérdezte tőlem:

– Milyen nap van ma?

– Hétfő van – mondtam sértődöttem és színjózsanon. – Hétfő délután van.

– Hétfő éjszaka van – mondta a lány. – Mindjárt kedd lesz. Nézzen körül.

Körülnéztem. Koszos, lepusztult kórházi szobában feküdtem, vaságyak sorakoz-tak egymás mellett, a vaságyakon elbambult férfiak ültek gyűrött pizsamában, vaka-róztak, motyorásztak maguk elé, vagy hangtalanul gesztikuláltak. A lány felé fordul-tam, és megállapítottam:

– Maga ápolónő, ezek a fickók itt körülöttem meg valamennyien bolondok.

– Tényleg ápolónő vagyok – mondta a fehér köpenyes lány. – Ezek meg itt beteg emberek. Magát és a barátját is betegen hozta ide gépkocsin a Kerámiából egy jólelkű asszony még kora délután. Maga rendesen viselkedett, leszámítva azt, hogy elájult, és ezért nehezen tudtuk kihúzni a gépkocsiból. A barátja azonban nemcsak elájult, hanem tele is hánnya a kocsit. Ő már nem először van itt nálunk, és mindig mocskosan érkezik.

– Hol van a barátom? – kérdeztem.

A lány a hosszú kórházi szoba vége felé mutatott. Felemelkedtem, és megláttam Cvijanovicsot. Egy vaságyon ült a hosszú hajú és hosszú bajuszú Kilibardával szemben, mindkettőjükön gyűrött pizsama volt, és sakkoztak. Mindketten elesettnek és szánalmasnak látszottak. Ekkor vettem észre, hogy rajtam is pizsama van. Ráförmedtem a jó-ságos ápolónőre:

– Vegye ki belőlem ezt a vackot!

Készségesen kihúzta karomból a vékony műanyag csövet, és az üvegtartállyal együtt eltűnt a szobából. Felpattantam az ágyról. Ahhoz képest, hogy nemrégén állítólag kimosták a gyomromat, erősnek és egészségesnek éreztem magam, és gyorsan el akartam menni a szegény bolondok közül. A szoba végébe siettem, és megálltam a sakkozó főmérnökök mellett. Cvijanovics felnézett rám, gyűrött arccal elmosolyodott, és azt mondta:

– Látod, mégis bekerültünk a szanatóriumba. Pedig módfelett nehéz bejutni. De én tudom a módját...

– Menjünk innen a fenébe – mondtam. – Nem akarok a bolondok között maradni ebben a koszfészekben.

– Reggelig nem engednek ki bennünket – mondta Cvijanovics. – Feküdj le és hunyd le a szemed.

Nem feküdtem le, továbbra is ott álltam mellettük, és egyáltalán nem tetszett, hogy mögöttem elmebajosok motyorásznak és mutogatnak. Cvijanovics halkan duruzsolt Kilibardának, arról próbálta meggyőzni, hogy a felesége jól van, ő, mármint Cvijanovics gondoskodik róla, és a kislányok is szépen növekednek. Engem nem érdekelt Kilibarda családja, kétségbeesésemben a sakkjátszmára igyekeztem figyelni. Cvijanovics nyeresre állt, de duruzsolás közben állandóan rontott az állásán. Nem bírtam ki, rászóltam:

– A bástyával lépjen.

Cvijanovics a királlyal lépett, teljesen feleslegesen és rossz helyre.

Még néhányszor segíteni akartam neki, de sohasem fogadta meg a tanácsaimat. Teljesen elrontotta a hadállást, és feladta a játszmát. Akkor Kilibarda villámló szemekkel felnézett rám, és a bajusza alól megkérdezte:

– Te magyar vagy?

– Igen.

– Hallom a beszédedről – mondta megvetően. – Tudsz sakkozni?

– Tudok.

– Ül le.

Cvijanovics átadta a helyét a vaságyon, és a fülembe súgta:

– Hagyjad, hogy győzzön.

Elkezdünk sakkozni Kilibardával. Az egykori főmérnök az első tíz-tizenöt lépést nagyon okosan húzta meg, de azután már elkalandozott a tekintete, nem tudott a sakkfigurákra összpontosítani. Könnyedén megnyertem a partit, és aztán megnyertem még hármat. Akkor Kilibarda felállt, és fenyegetően azt mondta:

– Most birkózni fogunk.

Én is felálltam, majdnem egy egész fejjel magasabb voltam Kilibardánál, és legalább húsz kilóval súlyosabb.

– Erősebb és fiatalabb vagyok, mint maga – mondtam békülékenyen.

– Nem hiszem, hogy erősebb vagy – mondta Kilibarda, és átkulcsolta a derekamat.

A réveteg bolondok elhúzódtak a közelünkből. Kilibarda erőlködött, de meg sem bírt mozdítani. Erre a nyakam köré fonta a jobb karját, húzta lefelé a fejemet, csípődobással próbálkozott volna, de én kiegyenesítettem a hátamat, szálfegyenes lettem, akár Cvijanovics, a nyakamba kapaszkodó Kilibardát felemeltem a földről, és pontosan Cvijanovics arcába néztem, aki kétségbeesetten súgta felém:

– Engedd, hogy legyőzzön.

De én csak álltam kimerevedve, Kilibarda rángatta a nyakamat, aztán levegőben kalimpáló lábakkal is valahogy a hátam mögé került, és ekkor már a torkomon volt a jobb karja, fulladozni kezdtem. Nem sokat tudok a birkózás szabályairól, de abban biztos voltam, hogy ez szabálytalan fogás. És Kilibarda még a fületem is dörzsölni kezdte. Elegendő lett az egész kínlódásból, meg felháborodtam is egy kicsit, így hát egyszerűen hanyatt dobtam magam. A padlóra vágódtam, azazhogy Kilibarda vágódott a padlóra, én meg teljes súlyommal rázuhantam. Szinte hallottam, hogy ropognak a csontjai alattam. Karja lehanyatlott a torkomról.

Feltápáskodtam, Kilibarda alétan hevert a padlón, orrából vér szivárgott, eláztatta hosszú bajuszát. Fehér köpenyes ápolók rohantak be, Kilibardát felmosták, Cvijanovicsot és engem kituszkoltak a folyosóra, elének rakták a ruháinkat, és idegesen ránk parancsoltak, hogy tűnjünk el a szanatóriumból. Felöltöztünk és kimentünk az épületből, amely kívülről is éppen olyan mállott és elhanyagolt volt, mint belül. A kapu előtt ott állt a vállalati gépkocsi, Franciska türelmesen várt bennünket a kormánykerék mögött, és amikor beszálltunk az autóba, hozzám fordult és gúnyosan azt mondta:

– Hát mégis ápolásra szorultál, nagyfiú. Órákig takarítottam az autót utánatok.

– Én szobatiszta voltam ajultan is – mondtam.

– Olyan voltál, mint egy rongybábu – mondta Franciska, és a kocsival belehajtott a sötétségbe.

Cvijanovics, mintha magának beszélne, halkán megjegyezte:

– A mi hegyeink között általában magasra nőnek a férfiak.

– Tudom – mondtam.

– Az olyan satnya férfi, mint Kilibarda, ritkaságnak számít.

– Lehet – hagytam rá.

– Nem lett volna szabad ilyen csúnyán elbánnod vele. Nem tudja elviselni, ha legyőzi valaki.

– Senki sem szereti, ha legyőzik – mondtam.

– Ez most hosszú időre visszaveti a gyógyulásban – mondta Cvijanovics.

– Hamarosan kilépek a bútorgyárból – mondtam.

– Egy szóval sem említettem, hogy el kell menned a gyárból.

– Elmegyek – mondtam. – Idegesít a gépek zúgása. És idegesít az a sok nemesi származék. Pimaszkodnak, handabandáznak, holott még rendes kastélyuk sincs, nyirkos vaságyakon alszanak éjszakánként.

– Nem ismerek egyetlen nemesi származású dolgozót sem a gyárban – mondta Cvijanovics.

– Pedig sok van belőlük. Például Bruzsinszki. Ősei lengyel nemesek voltak.

– Ki az a Bruzsinszki?

– A féllábú portás.

– Lengyel nemesektől származik? – csodálkozott Cvijanovics. – Sohasem hittem volna. Egyébként nagyon rendes embernek látszik.

– Egyáltalán nem rendes ember – mondtam.

Ezután már nem beszéltünk többet, hagytuk, hogy az anyáskodó természetű Franciska csendben hazavigyen bennünket. A szakszerű gyomormosás után most már igazán legokosabb volt minél előbb pihenőre térni. Akár egy nyikorgó vaságyon is. Abban az időben történetesen én is vaságyon aludtam éjszakánként.

"Hiszek az álmokban, mindenekelőtt a saját álmaimban"

BESZÉLGETÉS GION NÁNDORRAL

– Gion Nándor műveinek jelentős része szülőhelyén, Szenttamáson és környékén játszódott. Eddig néhány kilométerre élt ettől a helytől. Most nemcsak a távolság növekedett meg, hanem egy országhatár is közbeékelődött. Hogyan éli át ezt a változást? Lehet, hogy egyszer ez is írói alapanyag lesz? Témája megírandó műveknek?

– Eddigi tapasztalataim szerint általában jól bírom a helyváltozást. Sohasem szerettem kimozdulni megszokott környezetemből, tulajdonképpen még utazni sem szerettem, de ha már megérkeztem valahová, ott igyekeztem minél gyorsabban otthonosan érezni magam. Ez ideig majdnem mindig sikerült, miért ne sikerülne most is. Többnyelvű környezetből jöttem, olyan környezetből, ahova viszonylag szépen és viszonylag sokáig beilleszkedtem, de sohasem éreztem igazán jól magamat, mert kisebbségben voltam, ami azt jelentette, hogy a legtöbb érdemi munkához túl sok előkészítési ügyeskedés kellett. Persze ebbe is beleszoktam, hiszen beleszülettem, és maradtam is volna még tovább, ha maradhattam volna. Félreértés ne essék, senki sem bántott, senki sem üldözött el, magamtól jöttem minden szenvedés nélkül, egyszerűen azért, mert úgy éreztem, hogy az általam ismert ügyeskedésekkel már semmi hasznosat nem tudok művelni. El kellett mennem egy olyan helyre, ahol kisebbségi bokázások nélkül is tisztességgel végezhetem a magam munkáját. Többé-kevésbé biztonságos háttérrel írni szeretnék minél többet, a szülőföldemről is még sokáig. Természetesen sok mindent hoztam magammal onnan, Szenttamásból is elhoztam valamit – elsősorban a régi Szenttamásból – a legújabbat már nem kedvelem túlságosan, régen sem volt kimondottan nyugalmas és barátságos helység, de valahogy az enyémnek is éreztem, mostanra azonban ridegebb és enerváltabb lett. Megváltozott a szülőfalum, egyre több lesz az üres ház, főleg azok az emberek mentek el, akik mindenkor maguk közé fogadtak, írói útravalót is tudtak adni, anélkül, hogy ez szándékukban állt volna, mégis, mielőtt elmentek, legalább két regényre való poggyászt pakoltak rám. Mindkettőt felvázoltam már, az egyik majdnem vegytisztán szenttamási, a másik is onnan indul. Írásukhoz még nem kezdtem hozzá. Egy rövidke kész regényt is áthoztam magammal, ezt gyorsan eladtam, mert akadt rá vevő, és mert nekem kellett a pénz, egy másik, valamivel vaskosabb kötetet is kiadóra talált, Magyarországon azonban ez ideig csak novellákat és naplójegyzeteket írtam az országhatáron túlról átmentett témákról, egyszer azonban minden bizonnyal utolérem magam az új környezetben is. Lehet, hogy sokkal hamarabb, mint gondolnám. Írásaimnak nem ártana az efféle változatosság.

– A *Latroknak is játszott*, trilógiának tervezett művének első két kötete, a *Virágos katona* és a *Rózsaméz* már elkészült. Íródik-e a harmadik rész a „kiszakadás” után?

– A harmadik rész elakadt a vázlatoknál. Részint azért, mert az első kettőnél jóval nagyobb terjedelmet kíván, részint a téma érzékenysége miatt. Terjedelme időigényes munkát követel, én meg sok mindennel foglalkoztam, mert azt hittem, hogy így is hasznosíthatom magam egy közösségben, amelybe beletartoztam. Néha talán végeztem is hasznos dolgokat, később mind gyakoribb lett a közeleti ürességet, ami már felesleges elfoglaltságot jelentett, de mégis lefoglalt; átjöttem hát Magyarországra, ahol

biztosnak látszott az egzisztenciám, aztán gyorsan elbizonytalanodott, a Soros Alapítvány életmű-díja húzott ki a bajból, persze nem túlságosan hosszú távra, de lélegzethez juttatott, és most igyekszem olyan mély lélegzetet venni, hogy kibírjam szusszal a régóta tervezett harmadik rész megírását.

Ami a téma érzékenységet illeti: mivel egyenes beszéd kívántatik, végre köntörfalazás nélkül szerettem volna írni, de tartottam attól, hogy vissza kell térnem a régebben oly sokszor alkalmazott virágnyelvi trükkösködéshez, ami hosszú távon meglehetősen fárasztó. Ezen talán éppen a „kiszakadás” segíthet. Az előző kérdésre adott válaszütemben két regényre való poggyásról beszéltem. Az első regény a Virágos katona és a Rózsaméz folytatása lenne. Írás közben időnként még bizonyára szükségem lesz a szentamásiakra, legtöbbször már itt, Magyarországon kell megkeresnem, ha esetleg nem találom meg őket, majd ők megtalálják engem, mint ahogyan eddig is.

– *A Börtönről álmodom mostanában – legújabb regénye ez – címe hordoz-e valamilyen politikai tartalmat, esetleg jelképesnek tekinthető-e?*

– Természetesen. Pontosabban, ennek is tekinthető, meg ennél többnek is. Évekig, tehát esetemben szokatlanul sokáig írtam ezt a regényt, a fejezetek hosszabb-rövidebb, de inkább hosszabb kihagyásokkal álltak össze. És ezek az évek igen zűrzavarosak voltak, egyáltalán nem veszélytelenek, azt hiszem, akkoriban (nyilván most is) arrafelé sokan és gyakran börtönről álmodtak. Én is. Forrongott, háborúhoz és szét hulláshoz közeledett az ország, az én beidegződött taktikai cseleim néha kezdtek veszélyessé válni, sőt még a hallgatás, a mozdulatlanlás és a kivárás is veszélyes lett. A nagy kihagyásokkal megírt fejezeteket szétszórtam, és mindegyiket közöltem valamelyik folyóiratban, s mindegyiket az egységes és valójában nagyon egyértelmű cím alatt. A regény nem az itt emlegetett forrongó időszakról szól (szólhat éppen arról is), a címre rimelő poén is eléggé leegyszerűsített, a figyelmes olvasó azonban talán észreveszi a hasonlóságot, vagy akár az azonosságot a börtön falain belüli és a börtönfalakon kívüli világ között, mondjuk, azt a kiszolgáltatottságot, ami rossz álmokat hoz éjszakánként, no meg nappal is.

– *Postarablók, Latroknak is játszott, Börtönről álmodom mostanában – mindhárom regényének címében valamilyen kriminológiai utalás van. Tudatos, netán célzatos ez?*

– Szerettem a jó hangzású, érdeklődést felkeltő könyvcímeket, főleg, ha a borítólapok közé préselt szöveg emlékeztetessé is teszi őket. A Postarablók nem a legjobb cím. Túl rövid. Kicsit fáradtan és szellemtelenül írtam fel egy ifjúsági regényre, gondoltam, tetszeni fog a fiatal olvasóknak. Tetszett is. A Postarablók megért két kiadást, mert tényleg postarablásról szól, kár, hogy sikertelenről. Tökéletesen megértettem, hogy a kritikusok nem lelkesedtek kórusban a regényért. A Latroknak is játszott már több fantáziáról tanúskodik, legalábbis én azt hiszem, egészen jó gyűjtőcím, sok minden belefér, és sok minden beleférne még, akár kriminológiai utalás is, bár ez semmiképpen sem elsődleges. A Börtönről álmodom mostanában is elég jó cím, egy egész mondat, teljességgel közérthető, és mégis... De hát erről már beszélgettünk.

– *Az életkörülmények változása hatással lehet-e eddig megszokott írói stílusára, változhat-e vagy változik-e a gioni realizmus?*

– Kezdő író voltam még, amikor egy jelíges novellapályázaton első díjat nyertem. A bírálóbizottság tagjai kíváncsiskodtak, a döntés után azon nyomban megpróbáltak tippelni, és telefonhoz nyúltak. Először nem engem hívtak fel. Csak másodszorra. A következő évben jelíges regénypályázatot nyertem. Akkor már egyből felismertek. A harmadik jelíges pályázaton is. Azóta megírtam még néhány könyvet, és immár nem

kezdő íróként azzal áltattam magam, hogy szövegeimet név nélkül is felismernék a magyar olvasók, azok is, akiknek tetszik, ahogyan írok, azok is, akiknek nem tetszik. Nemrégén, három vagy négy hónappal Budapestre költözésem után, az egyik tekintélyes folyóirat szerkesztőségéből rámtelefonáltak: beérkezett hozzájuk egy névtelen pályamű, díjazták is, és feltételezték, hogy esetleg én lehetek a szerző. Majdnem megsértődtem. Nem is tudtam a pályázatról. Úgy látszik, meg kellene írnom még néhány jellegzetes könyvet. Mondjuk, valamivel sallangmentesebben, mint eddig. Más szóval, lényegében nem szándékozom írói stílust változtatni.

– „Mert én hiszek az álmokban” – írja. *Miről álmodik mostanában?*

– Álmaimról nem szívesen beszélek, mert legtöbbször szertelenek vagy éppen naivak, esetenként nevetségesek is. Ezzel együtt néha tényleg hiszek az álmokban, mindenekelőtt a saját álmaimban, mert nemegyszer megvalósultak már. Csakhogy rendszerint megkésve, annyira megkésve, hogy majdnem visszájára fordultak, rájuk ismertem ugyan, de ettől még nem lett körülöttem sokkal derűsebb a világ. Ezért inkább majd megírom az álmaimat. Persze visszafogottan, esetleg áttételesen, mindössze annyi leleménnyel, hogy ne nevettessem ki magam. Aki akar, majd ért belőle, én meg bizonyítani tudom álmaim igazságát, ami egyfajta elégtétel is lehet, még akkor is, ha egyáltalán nem boldogít. Talán, ha meggyorsíthatnám az álmaimat... Hát erről álmodom mostanában.

Budapest, 1994. március 15.

Erdélyi Erzsébet – Nobel Iván

GÉCZI JÁNOS

21 rovinj

1. nap (1993. július 17.): a józsef attila-út (584 km), 122 sor
2. nap (1993. július 18.): a tengerig futó terasz, 54 sor
3. nap (1993. július 19.): az esernyőfaliget, 76 sor
4. nap (1993. július 20.): a főpap makettje, 93 sor
5. nap (1993. július 21.): lassú öböl, 68 sor
6. nap (1993. július 22.): a hegyfalu fehér szele, 153 sor
7. nap (1993. július 23.): gyöngy tele napsütéssel, 48 sor
8. nap (1993. július 24.): magnéziumoxid alkony és, 74 sor
9. nap (1993. július 25.): tizedik fény kőszófejtés, 62 sor
10. nap (1993. július 26.): jódvörös, 57 sor
11. nap (1993. július 27.): élet lenvers, 60 sor
12. nap (1993. július 28.): a monoton sziget, 49 sor
13. nap (1993. július 29.): ötvenkilenc, 59 sor
14. nap (1993. július 30.): foncsórán borges vagy, 64 sor
15. nap (1993. július 31.): tart tovább majd pedig nélküle, 62 sor
16. nap (1993. augusztus 1.): megtörténik, 76 sor
17. nap (1993. augusztus 2.): odább elnézik a jövőidőből, 80 sor
18. nap (1993. augusztus 3.): angolkeringő például opus magnum, 66 sor
19. nap (1993. augusztus 4.): benne vagy és szabad, 69 sor
20. nap (1993. augusztus 5.): így távolít távolodik, 95 sor
21. nap (1993. augusztus 6.): j. a. vissza tarvision át (695 km), 104 + 1 sor

(E. P. a halottak szigetén, közjáték, 4 sor)

*huszonegyszer idéztelek**annyiszor loptalak vissza s törtelek a versbe**mint aranyzálat a hímzéssel kiemelve**mint kötelen sírt kéktulipánnal*

1. nap (1993. július 17.): a józsef attila-út (584 km), 122 sor

*aztán**estvéig elindulsz**testes július**a nap huszonegy húszkor tűnik el**ezt a lebukást nem várod meg**vágysz a tengerre a tenger kéklúgjára**amely átmos**minthogy teljes évig az indulásra vágytál**az indulásban az egész év benne van*

ahogy besötétedik
valahol keszthely és rédics között
– erre van nyolcvan kilométered –
bekapcsolod a magnetofont
hallgatni kezded az összjózsefattilát
zuhog
váltakozva nagyszemű eső a jéggel
az elemi szörgoszkodást hallhatod
vízcseppek dobolnak puha ujjakkal a karosszérián
némán villámlik fenyegetőzik valamelyik isten
meg-megcsúsznak a kerekek
száguldasz tovább
békák ugrálnak a vízfényes aszfalton
baglyok gubbasztanak a keskeny hidak alatt
kívüled senki nem megy az adriára
állapítod meg a szívemben egy átlátszó
oroszlán élnél s ekkor sajnálod
először
amiért a dohányzásról negyvennyolc napja leszoktál
erről is csupán leszokó vagy
vagy harmadában negyedében mindenről
vörösborokról képzelsz ezt-azt
a tejescsöcsű asszonykákéról
visszakapcsolsz ötösből hármasba
a dombos úton megesik mással is
vakarod átfűlt derekadat
ahogy a villám kíváj egy vadkörtefányi mondatot
az éjféli tájból muraszombat alatt
kazettát cserélsz
a szürrealista verseknek vége
a sutaszimbolista ady-utánzatoknak
hallgatod a rég holt színészeket
visszasuttognak vagy -rikácsolnak a másik világból
egy-egy versidőnyi hang maradt belőlük
van kinek ennyi elég az öröklétre
de hogy az öröklét milyen arról szó ne essék
oda-visszatekercselsz
némelyiket négyszer mást van hogy kétszer
a forró szavaknál itt-ott szívesen kilépnél
huzatolnál egy jelző teraszán
mint a gyermek
– természetesen az a gyermek te voltál –
aki hirtelen megérzi az időt
vagy az irodalomtudós akit megrészegítenek
a középkor latin nyelvű verstörédékei
duzzadt potrohú repülők dongnak szlovénia fölött
a negyedik egy-egy sormetszetnél megáll
zuhan húsz-húsz métert

majd (konokan) újíult erővel szárnyra kap
cagnes-re gondolsz
ahol j. a. tudomásod szerint nem írt verset
de látott egy virágzó jázminbokrot
fürgé nyelvű leányt csókolt nem onanizált
most ébredsz arra
nincs verse amelyben ne lenne erotika
ne lenne hisztéria
a tengerkékek talán segítettek volna
vagy néhány kitarító baszás
te nem tudod mit csináltál harminckét éves korodban
de már érted harminckét évesen milyen ostoba voltál
életben hagytad magad ismét és megint
életben hagyott mint minden szótévesztőt
a pánik(pinák)betegség
egyébként rögvést eszedbe jutott
maribor után riadt fékezésnél
ahol az áldozat a pillanat
az öröklét szüntelen ott kóválygott körülötted
akkor verset írtál
ahogy verset írt három barátod
szöcs zalán sziveri
harminckét évesek lettek éppen
(merthogy ők és ők is annyi)
versed megjelent látkép a valóságról gepárrdal kötetedben
nem szeretnél többé harminckét éves lenni
de harminckilenc se hogy hamarosan itt a negyven
negyvenkedel rögvést
vagy maradsz harminckilenc
ez a kérdés
ljubljana körgyűrűjén
a periférián
fölkötött egyre több csillag gyűlt
pedig közelebb jött a hajnal és a tenger
apró surrogó csillagok robbanó töltetekkel
j. a. kizárólag magáról írta a verseit
ő volt spiclije és zsarujja
– tán ezért nincsenek győztes szenvedélyei –
a szíved egyre gyakrabban kihagyott
holott hátra volt még szűk kétszáz kilométer
álltál le a posztójnai kiállónál
de visszakanyarodtál a másik életből
nagyokat hunyorogni élni
jöttek a légszomj-költemények
a hexameterek a kevert magyarosak
nem maradt végül csak a forma
a forma életben akart maradni
a gyors kanyarok a fürgé partra

a pálmák ciprusok és a kabócák
 a sötétben olajosan (okosan) fénylett a tenger
 – az amit tengernek képzelt ki látott tengert –
 hol volt már az óda hol az elégia s a dunánál
 leértél
 bakacsin volt minden mégis hajnal
 kinyílt a sáfrány ég
 mint az utcafestőknél és a filmekben
 cirmosan megfuttatva tulpirossal
 a kilencedik kazettáról megszólított a vers
 tizennégy kilométerre rovinjtól
 584 km (mínusz tizenkettő)
 az utolsó
 ezüst halacska olajfák alatt a parkolóban
 a szikkadt vörösföldre zuhantál
 mint a léte a sorvégen stoppoló
 csak neked szólt érted hozzád beszélt
 íme hát

2. nap (1993. július 18.): a tengerig futó terasz, 54 sor

a napvér betörhet a szemcsarnokba
 a kékszajkók bezúzhatják az aranyművesek kirakatait
 akkor se történik élénk s új dolog
 tegnap a nap sütött
 ma ismét fényes lesz és átver sugaraival
 ha felleg száll
 vagy a bőtermészetű hegyi szelek
 a kőlapokkal kerített veresföld maradvékát sodorják
 akkor is lesz
 a fogalmakat nehéz kenderpányvára fogni
 nem fontos kit gyilkolnak a ciprusok mögött
 ha fölénk magasodik a kőfehér harangtorony
 óránként habzik elő belőle a kongás
 és nem fontos amikor jambikus hullámokban
 hőmpölyög hajnalban a tenger pinaszaga
 délelőtt a piac tintahalsóség
 rothadt sárgadinnyebűze
 akkor is
 a romok fölött árvaszúnyogok csilla kürtje
 háttérben a babér az olajfa a szentjánoskenyér
 délszaki felsorakozás a terasz fakó szegélyénél
 ahonnan látni és hallani
 – hogy a látványt épp megsúrolta a halkonzervgyár
 homályvörös kerítése – a szünetlen tengert
 akkor is
 a nap – állítja a ház sebhelyes arcú asszonya –

holnap öt negyvenegykor kel
 az alsóváros takarása miatt negyvennyolckor látni
 ma öt harmincnolckor bukkant föl
 tito szigetétől jobbra másfél fokkal
 s rovinjt negyvenegykor borította el
 olvadt mediterrán puhaféme
 nem tudom... – elhallgatott – ...megfigyeli-e majd
 mily metafizikus rések keletkeznek némelykor
 ha a teraszon lesznek
 vízzel telt pohárhoz ne nyúljanak
 korallkőves gyűrűt ne viseljenek
 s ilyenkor
 néha
 látni a lucskos testű festőnőt
 aki ismeri veszprémet de mégis visszaszaladt ide
 ahol hiányzik minden ige
 s utazása óta mást sem tud csak önmagát festi
 borgessel kovac-csal
 oroszlánfejű isztriai íriszekkel
 mondják közös ágya van a daimonokkal
 magam
 ha túlságosan meleg van a szövegben
 vágyom az angyalokat
 olyan propeller-szaguk van
 s jövőre e város felett villogó teraszra
 idegyűlök
 magmaizzású gránátalmát forgatok kezemben
 idénézem magamhoz a tengert

3. nap (1993. július 19.): az esernyőfaliget, 76 sor

az árnyék öntőformája beburkol
 örök
 ez az erdőzaj tengerlocsogás
 áttörve a konzervgyár csörlőhangjával
 mintha fekete mókusok vagy antracithars csókák
 angyalok torzsalkodnának felette
 nem is angyalok
 szarral vakolt uszonyos lábíú sirályok –
 tudod ahol nincsenek nem zsolozsmáznak
 nem mázolnak az égre kusza jeleket
 nem volt s nem lesz ott az isten
 hát vissza
 mert nem látod milyen angyalok vijjognak
 a grünsparn magasságban

sószag vidék szigorú karszt
aprómintás rózsató két elnyílt virággal
illatemplék és szétrepedt klorofilhúsú malachit
ahogy széthullnak -folynak s egygyé-
a megérintettségben
holott
csapzott szőrű macska játszik egy puffadt hallal
mígnem a baltafejú kutya elzsákmányolja
tőle majd a csatornába veszti
s zuhog rájuk az ásványlapos fény
rézsút
hogy a látvánnyá tömörült kép peremét
a platán hullt könnyű levélje eltördelje

innen indulhatsz
(ahová bárhonnan visszazökhetsz)
ez a tűkkel borított ösvény
a ligeterdő fatörzsei között éppen átlátsz
és a kövek láthatatlan oldalán mesterjelek
az elmúlt évben forogtak így össze
– eső nem verheti se száraz szélvihar
gyökér ha érinti rögvést visszahátrál
mint pávák a kolostor pereméről
rikkongva
hogy belehal abba a városon túli világ

júliusi holdtöltekor igazgyöngy
s a horizont fölött is kétujjnyi gyöngyház
együtt ragyog ahogy visszafogad
megnyílik s csukódik neked a kapu
tudják jöttödet
minden hal pikkeltyébe be volt karcolva
minden moszatszakállban az üzeneted
minden évszak várt téged
ide nem kell bűnbánat
ha csendbe jössz
a csend magába zár
ha zenebonával
akkor a csinnadratta

az esernyőfenyők addig is nőnek
terebélyesebb lesz valamennyi águk
néhány tobozt is nevelnek lehullatnak
alattuk kihajt s elszárad a sápadt zanót
a félszigetből egy karéjt
elhord a kitartó árapály
de lesz ami nem változik
lesz ami végleg megváltozott

néhány kút beomlik leszakad a móló lánc
kiporlad a flórián arcából a szem
azzá válik a lépcső amit tudni lehet
de az öntőforma örök
s az anyagnak ami beleömlik
annak nincs súlya

ennek a ligetnek nincs kiterjedése
de tömör nyári délután
bármit ami szelíd és türelmes
befogad
megért
sündisznót nevel sünnmalacokkal
lábnymokba gyűjti a riika vizet
árnyékkal vesz körül a kiürült
teraszos házat
és árnyakat tart meg
szeretődöt a vadszőlő-szagú házban

4. nap (1993. július 20.): a főpap makettje, 93 sor

kétségtelen a környezetem
megkíván néhanap kis szívvariációt
szikla adriakék sötétegy bicikli
egy hasáb a toronyból
mintha nem a vöröskarszton élnénk
hanem a szürkén vagy a fehéren
s a fenyőrigók nem vernének szét
reggelente néhány mézbarna tobozt
a horizont fel-felnyílik
mint szem vagy asszonyágyék
halavány rózsarésnyire
magába fogad körbelocsol langyos vize
és többé ki sem taszít
– de erről nem akarok beszélni:
a főpapi maketről az aranylótájban

a levendulásban közel a megváltás
alig egy lépés és homlokodon
érint meg a szárny
vagy sarudat leoldja a levitáció
ha árulást sejténél megértelek
bezuhanam egy tűzvész öblébe
lepkéket kergetek poszméheket
posztolok posztavantgarda posztulok
hernyó bőre

oly öreg és bölcs vagyok
aki a történelemben talált magára
– de nem erről akarok beszélni:
a főpapi maketről a hamuarany tájban

oldalvást vagy szemközt a belépővel
a széles hajó kapuzatában
hajnaltól délig tart a nap útja
közben fényre bukkan a vak királyné
a pátriárka bárányok olajfák
a vértanú szüzek közén
a gyöngyszemű tecla és éppen
gyertyányi időre a harangszótól
beáll a fénynyaláb terébe
s a galamb mely magvat szed
de az arany alatt alvó
placidianál fészkel és költ
– de nem erről akarok beszélni:
a főpapi maketről a hamuarany tájban

mind több lélekkel kötözött
össze a sorsom
rajtam annyi a láncos béklyó
tartani is elég a terhet
számot vetni vélük
de hagyjam –
lassún lépkedj a főhajóban
az oszlopok alatt jobbra a padsortól
a baldachin felett
onnan
ahogyan az égbe löktek
bokámra csomózva a madzag
miként a lufiballonoknál
– de nem erről akarok beszélni:
a főpapi maketről a hamuarany tájban

nem ringat verssor
szédít füstölgő tömjén
túladoz a bekerített isztrián
tálka fűgéért
s ugyanannyi szóért
ha dubrovnik és mostar üszkösödik
porec se éri meg a hajnalt
a halászok testét a falóhalak fölzáblják
ne kérdezd hogy ki vagy
én se kérdezem honnan jöttél
nem fogom tudni azt se hová mégy

*fáradt a kép készül lehullni
rongy alakok lábai elé
– de nem erről akarok beszélni:
a főpapi maketttről a hamuarany tájban*

*nézd mellőlem bárki kihull
mozaikját vissza nem rakhatják többé
ne félj nehezebb nem lesz
csak több a gyertyaláng s a szárazvillám
mi azt is tudjuk: feleslegesen
amint azt ami itt bezárva
bárha nem látszik akkor is van
s ha van üdvözül
mint a kés
mert rajta van a képen
– de nem erről akarok beszélni
az időbe vetett szívvariánsról:*

*a tejszínsárga kő tejfehérré kopik
fényesedik kicsit tovább reped
árnyéka enciánhűvösében
borszeszláng-szemű rajz-macska lapul
ha kisurran belőle elfakul
a hő szétömlik a kolostorkertben
s benne reked
a cipruság ernyedten lekonyul
tobozzá nyit a spirál egy kúpot*

5. nap (1993. július 21.): lassú öböl, 68 sor

*hogy megőrizsem az arányt
sok jádét használlok ultramarinmal
a sűrű mézű levegőben illatbatyuk
kakaóvaj elkeverve forró gyantával
a szemhatáron pedig
a hajnaltól alakot kapott szigetek
(széles csíkokkal kontúrozottan
amelyen fekszem lomhán
s a partközeli szikla
folyékony ametisztel)*

*hosszú siklások a túlsó parton
iszalag kúszik visszarogy a fenyőtőre
igyekevése a szilfáig sem ér
tömítésgyűrű a tört kövek között
ahogy éjszaka leesett az ezüstburkú
eltévedt repülőről*

s a kagylóhomokba ferdén
vajszínű oldalával beállt
vipera moccan
és rátalál szorongató formájára

parthoz úsznak az ujjnyi scampik
siklanak orsópörögnek
hogy így megmintázódunk
a függőleges fényben
ha ennyire kívájtuk egymást
– öböl és ember – a szenvedésből
sok tömény színpatront robbantgatnak
a szilánkosan törő habokban
mielőtt gyors visszarántja (húzza)
csupaszem testüket
és magába oldja a mélyviziű tenger

visszatér a szirtre a tegnapi alak
félszeg és néma
akár az oltár dupla delfinei
vagy csupán az öböl a lassú
s a fiatal férfit most tükrözi
aki a fortyogó napkorongba
hang az erdőbe
gyilkolja ismét bele magát
a lélek újból alakot ölt
és ép és szőke és győztes

a (torz) test még zuhan majd összezúzza
a tarajok közé ékelte
szirtet s önmaga határait
súlyos lesz elmozdíthatatlan
csak mi rengünk az öböl és én
szárnyszámolás
titkos néma villám
a csöndbe belefekszünk
őz lép a meredek perem élére
szimatolja a sós végtelent
hersegeve rágja a vadkakukkfűvet

aztán rendre visszavonulás
az apály keveset elbont a tájból
a vízszívtárcából
a maradék személyt
kiharapják a macskacápák
a váz utoljára áttetsző rákok rontják
– a villódzó képsor itt abbamarad
a lassú öböl többre nem emlékezik

*vagy nem látta amikor s ahogy tegnap
az idióta belőlem feltámad kilép
hogy megőrizze az arányt
sok jádét használva ultramarinnal
nekiindul a lágy üveghúson
a szemközti parthoz*

6. nap (1993. július 22.): a hegyfalu fehér szele, 153 sor

*a harangtorony fölött gömbvillám
matatott és csapkodott
nem érte el mégsem a drótot –
a praetor-palota lángokban áll
– riogatsz tovább
a város mint mindig
most is ép
épül
gyűlik a sebspiros valle máztalan cserepeiben*

*

*a macska jött s mert macskaféle
puha talpain az oroslán
nagy szégyenére
két szárnyat növesztett
de borostyánba játszó karmai megmaradtak
hogy a fenyőmézzel tudjon játszani*

*

*a fehér szél kéményekben lakik
vázlatokat fú a viharokhoz
huhog mint aki a hegyekből jön
úgy sivít akár a tengerek felől
holott a dolinák öblét kedveli
azokban megáll a humusz
ott nőnek a tejszagú galajok*

*

*a képletből kilép
leveti matrózcsikos egyenlet-ruháját
mutatja milyen a színusz hullám
nem tud többé hasonlat lenni
csak átsétálja
szép fegyelmezetten
végig a szíjkeskeny mólón
azt az időt
amíg a napkorong sistereg s elsüllyed*

*

*a fekete kökényágot
előbb aranyuzmó futotta be
majd konzervarany
a végén mint a dér a só
két napig tartott ez az ünnep
a szomszéd kertek visszhangozták
két napig fürdött aranyban házunk ikonja*

*

*száztizenhét kiló
mindene megvan és arányos
pereg a nyelve a sün felett
ezüstkanálja ikrába merül
ezüstkanálja kizárólag neki van*

*a városra négy ciprus örködik
kettő közülük testvérmagas
egymás tükrébe behajolnak
nem csoda ha eljön az ítélkezés
a dombtetőn a város felett*

*ahonnan pányván tartható
a kátránnyal kent csónak
a nyüzsgő tenger
saragosa a sünökre merül
az udvarlók olajoznak*

*a jó d a hormonoknak nem árt
jön majd az este
verset olvas
kigyújt néhány felhőt
az már a sötétedés*

*az már a sütés
a tapogató
a jó d a mellkasban mocorog
ördöglakathán az ördöglakathán
vagy valami bűvész*

*

*nem a malvázia teszi
a kutyád régi oszlopok tövét szagolva
keresi a római kutyák nyomát*

*a borban tigrisszem ázik
mint a hasonlatok
sárga és vad
vagy az újszülött kígyók*

póla felett
a velencei házban
ligézik
míg csontjait számlálja
salamon
a magyar király

tudja milyen régmúlnak lenni
milyen ha kilukadnak az amforák
a metaforák

*

jelzőn lapult vagy egy főneven
nem tudom mi bújt belém
láttam hogyan lesz idegen
ha majd átül mellém

feküdt a lapos kőmohán
árnyékában is csurom zölden
bámultam ringlóostobán
pedig ezüst és olyan hölgyes

elárulta hogy szóval
és kiárulja a délután
ugye nem leszek magamtalan
vasárnaponként isztrián

*

csak hallgatni
a délután katlanjában
miként nyílnak fel egyre-másra
a barnacsontú érett tobozok

mint jóslásban a hosszú dereglye
érkezik messzi lomha vizekről
s most egy szinushátú hullám
megemeli és a partra kirakja
oly ritka váratlan
és terrorista

az uszításnak vajon
lesz-e ki ellenáll
vagy inkább mint jelenséget
átéli elviseli
mert nincs fortély
ami feltöltse riadtsággal
azt ami csipkekosár

egyetlen életet sem ér meg
aranyat az arckép
az a kultúra
amely életet kér
ezért azért vagy amazért cserébe

és mi lesz azzal
akinek a száján keresztül szólal meg
e nagyhangú
mi lesz
hogy a csönd magába fogadta
azzal aki példamutat
mi lesz a kompozícióval
a nem létező világban

(milyen lesz a nem létező világ
egy létező kompozíciónak)

*

ne riadj kiabálj
kapkodj az istenkéz után
ne szédülj ne sápadj
ne rohanj a partra
pisztoly kötél tör után
ne kapkodj
benned is lehet
egy szenvedéstörténet

*

nem nézek bele
többé a messzeségbe
az afféle rossz álommunka
emlékeztető eltolás

*

reggel
mert minden reggel kezdődik
a vízen egy kutya járt
és sorra beszagolt
az úszók nyakába

a marconi előtt
amely bizánci olajszagú jószág
velencébe és vissza
megszólt a harangtorony kanária
és kihallatszott belőle caruso
s a rekettysesprők
kik nem tudnak semmit tóth árpádról

de így is sárga sajkákat ültettek
a tócsákra
majd körbetáncolták a népszínház
évek óta használatlan színpadát
készülvén a harmadik jel feltűnésére

de a harmadik jel elmaradt

7. nap (1993. július 23.): gyöngy tele napsütéssel, 48 sor

elhagyott a város el a vár alatti somfa
amely tövén mindig kutya ült
tudod hogy másnál máshol
macskákra virrad a reggel
reccsen egyet a deszkapárkány
mielőtt letörik s a völgymélybe zuhan

izzó hét és elfelejtet
dallam marad egy-két édes szóból
ezt is szétveri a szisztólés hullám
egyszer csak észreveszed
tegnap úgy sugárzott az ég a tenger felett
mint lőtt gyöngytyúk mellén a toll

moszatot hoz a víz halott ember kezét
harsogó zölden lábadhoz lerakja
valamit bemormog a sziklarésbe
és kristályüvegként megmerevedik
ha figyelsz s ráhajolsz a tükörére
hallod a víz kortyokkal iszik

a kioszkon még ott a csillag
vörös és ételért hízeleg
jön sarlókalapáccsal s a hőség dolgozni kezd
a kőfejtő szikláival betűk zuhognak
és rajzzenetek – a benzinsárga csöcsöt
el nem találja többé a buzgár kilövellés

a lányok pucérok és baszásról fecsegnek
kövérré baszták őket éjjel
(magtól lettek kövérek éjjel)
a fénytől félnek és a márványlapon
hol ha asszonyoszl van sirályok állnak
minden redőjükbe maró permet hulljon
szétterítik fehér húsukat

kilép a fából tétova s ügyetlen
a ciprusból a mézskéék árnyék
mire a lányokhoz ér vékony lesz
elfogy
lelohadt duzzadt akarata
élesedik benned az arasz

elhagyatott vagy
álmos és néma a városod benned
és pontosabb mint a görög idézet
mely ragyogva hírel az óratornyon
az új arcban régi arc van
mindkettőben beomlott a szem

elzüllik benned az idő
mint a csillogás a sós gyöngyben
nem csorbul nem hűl nem fojtja
vissza magát kisebb ragyogásba
de visszafal mindent a bőgyomrú óra
hiába vagy tele napsütéssel

LUKÁCSY SÁNDOR

A részegesnek állapotja

VIDÁM, BORKÖZI TANULMÁNY

Noé csúnyán berúgott, de mentségére szól, hogy első szőlősgazda lévén nem ismerhette a bornak erejét. Arról pedig szemérmesen hallgat a Biblia, hogy ősapánk rákapott-e az italtra: csak egyszer volt részeg, vagy részeges lett?

A részegség ősrégi téma mind a világi, mind az egyházi irodalomban. Magát a borivást, ha mértékletes, többnyire megengedték az erkölcsstanok, csak a túlzott italozást ítélték el. Pázmány kétféle eretnekségről tudott: az encratiták teljességgel tiltották a boritalt mint ördög találmányát; az agapéták ellenben ajánlották, mert öntudatlan állapotában a részeg nem felel vétkeiért. „De mind a két tévelygést egyaránt kárhoztatja az Igazság, mely a két hamis vélekedés között, igyenes úton, közeparánt szokott járni.” Az alapelvet természetesen hasonlat világítja meg: „Miképpen azért a mértékletes eső a földet gyümölcsözteti és a gyümölcsöt érleli, a felettébb való záporok pedig mindent lecsöpölnek, elmerítnek, elrothasztanak: úgy a bornak kevese mindenre hasznos, soka ártalmas.”¹

Arisztotelész a józan borivás hasznait foglalta listába: „a gyomor emésztését segíti, a szívet vigasztalja, agyavelejét embernek vastagítja [=erősíti], nyugodalmas álmot szerez, az emlékezetet és okosságot öregbíti, az értelmet vastagítja, a külső érzékenségeket tisztítja, és embert mély dolgoknak elmélkedésére alkalmatossá teszi.”² Seneca a túlzott fogyasztás ártalmairól beszél (a Guary-kódex keresztényesített átiratában); „Valjon mi utálatosb részög embörnél, kinek szájából dohosság származik, szólásába bolondozik, titkot nem tart, kinek elméje elidegönül, esze elvesz, színe elváltozik, Istennek leszön gyűlölségös, angyaloknak utálatos, és emböröknek mövete [=nevetsége], jószágoktól megfosztatik, ördögöktől meggyaláztatik, és mindönöktől megnyomottatik.”³

Az engedékenynél gyakoribb az elítélő vélemény; a Guary-kódex csak ezekből válogat. Szent Ágostontól egy hatásos metafora-sort: „Az részögség hizlalkodó ördög, édös mérög, gyenyerködő bín, vétközetöknek anyja, gonoszságnak gyökere, bínöknek kezdeti, főnek megháborajtója, elmének elfordejtója és lélöknek veszödelme.”⁴ Szent Ambrustól igei szekvenciát: „Részögség meggyalázza az természetöt, kiveszti embörből Istennek malasztját és elveszti ű dicsöségét, alávetvén űtet az mélségös tüzes verömbe, mert embörből tészön bestyét, az erősből erőtelent, jámborból tészön nem jámbort, tisztából förtelmest, és bölcs embörből tészön bolondot.”⁵

Andreas Pannonius a részegség testi következményeit sorolta fel, hogy elrettentsen a túlzott italozástól: „A részegesnek sápadtság ül az arcán, vonásai petyhüdtek, szemei véresek és ernyedtek, a keze reszket, nyelve meg van béklyózva, még másnap is érezni nehéz, bűzös lehetét, és lázában heves szomjúság gyötri.”⁶ Az efféle leírás később is gyakori. Heltai Gáspár: „A tobzódással és a részegséggel az egész természet megrontatik. Abból jó a nyavalyás és időtlen [=korai] vénség; abból jó a főnek eszeveszése és szédelgése; abból lesznek a könyvező és pecsenyés szömek, a büdes lehelletek és fekete fogak, a fájó és nem emésztő gyomor, a reszkető kezek, a vízkórság, a kösz-

vén minden testébe, a kólika és bélnek poklossága..."⁷ Káldi György: "A részegségtől származik a csipás szem, a dohos száj, a taknyos orr, a reszkető tagok, a szédelgő fő, a horut és torha, a gutaütés, a köszvény és egyéb nyavalyák."⁸ Pázmány: a részegnek „feje szédeleg, szeme kettőzik, ina tántorog, gyomra kérérdik, torka okádozik, nyelve akadoz.”⁹ A leghosszabb listát Diószegi Bónis Mátyás állította össze a részegesek „külső utálatosság”-airól. Sokfélék ezek és iszonyatosak: „orrok veres, orcájuk felpuffadt és lángos, mintha megsült és megfőtt volna, szemek könnyező, folyók, pecsenyések, veresek, pillogatók és hunyorgatók; szájok büdös, mindenkor dohos párával gőzölgők és torhások, mint a perváta; fejek szédelgők és fájósok; elméjük széjjeljárók s kalandozók; gyomrok bőfögők és csuklók; fogai rothadtak, leheletek büdös; fülök csengők; kezek reszketegesek, szárok köszvényesek és tántorgók; nyelvek rebegő és fecsegő.”¹⁰ Csúzy Zsigmond öt pontba szedte a bor ártalmait: 1. „a részegség az embert elmés okosságától megfosztja s barom formában öltözteti”; 2. „bölcsteleníti magát az embert és gyakortább véletlen gyalázatban ejti”; 3. „árulója az embernek, mert minden titkát kijelenti”; 4. „prédálója az embereknek” (elisszák a pénzüket); 5. „Végre: gyilkosa embernek a részegség és hóhéra” (megrövidíti az életet). És persze Csúzy is megemlíti a kellemetlen szájszagot: „a részeges embernek mintegy dögleletes és igen nehéz szaga legyen, s merő (tisztességgel szólván) mint a perváta, dögleletes lehellet.”¹¹ S ha mindez nem volna elég elrettentésül, tudni való, hogy a részegség halált is okozhat, írja Otrokocsi Főris Ferenc; példa rá Attila hun király és Széki Péter szendrői vicekapitány.¹²

Az idézetekben megannyi ismétlődő elem: szédelgő fő, pecsenyés szem, bűzös lehellet, reszkető kezek, torha, perváta, köszvény stb. Az egyházi irodalom (egyik) alaptörvénye működött: a hagyománykövetés. Részegzet mindenki látott, lefesthették volna eredeti megfigyelés után, mint például Zosimus atya ebben a mulatságos életképben: „Láthatszátok osztán, mit nem tesz a részeg! Most dalol, most dúdol; most hajahujáz, most hahotál; most vígad, most sír; most félénk és gyáva, most mérész és magahitt. Derekonon játszik a borral, de a bor is derekonon játszik vele. Néha haza indulván, a város kapuját sem tudja feltalálni, hanem itt is, amott is megütközvén, az útszán vet neki ágyat a bor...”¹³ – ez azonban ritka kivétel; a többség nem sokat törődött a tapasztalattal, inkább mintaadó régi szerzőktől vett át szavakat, szövegeket. (Káldi és Pázmány meg is nevezik forrásukat: Aranyszájú Szent Jánost, ill. Szent Ambrust.) Az írásmű, ahogyan a régiek felfogták, a tisztelt elődök örökségének kiaknázásától kapott irodalmi rangot és vallásos tekintélyt. Az egyéniség szerepe annyi volt, hogy a kölcsönzött elemekből variánsokat készíthettek; szerzői ambíciójuk nem a kigondolás, hanem az alakítás terepén nyerte el jutalmát.

*

A részegségről keletkezett irodalom vándormotívumainak egyike a borszóló eredetlegendája. Nálunk először Temesvári Pelbárt írta le a *Pomeriumban*. Noé a vadszóló vesszejét, megnesemítése végett, ökror, bárány, disznó, kakas és medve vérével öntözte. E különös agrártechnikai eljárásnak nem kevésbé különös hatása lett: „a borivók közül egyesek olyan kegyetlen dolgokat beszélnek, mint az ökrök; mások egészen könnyekig meghatódnak, mint a bárányok; megint mások sárba fetrengeni és bujálkodni rohanak, mint a disznók, vagy titkokat kürtölnek világgá, mint a kukorékoló kakasok, vagy hirtelen haragra lobbannak és morgolódnak, mint a medvék.”¹⁴ Noé szólóültetésének elbeszélésekor Szent Ágoston még csak a Bibliát követi, a legendáról nem tud;¹⁵ ez – mint Scheiber Sándor kimutatta¹⁶ – keleti eredetű, zsidó forrásokból került a Ges-

ta Romanorumba, onnét szerte az európai irodalomba, nálunk egészen Mikszáthig, aki háromszor is fölhasználta műveiben,¹⁷ végül folklorizálódott. Elterjedésében nagy szerepe lehetett Cornelius a Lapide Biblia-kommentárjának, melyet katolikus szerzők nálunk is sokat forgattak.¹⁸

Mennél gyakrabban használatos egy toposz, annál több változata alakul ki. A Gesta Romanorum négyféle állat (oroszlán, majom, disznó, bárány) vérét említi, Temesvári Pelbárt ötféle és részben más állatról beszél. Tinódi variánsa (*Sokféle részögösről*) mindegyiktől eltér és bővebb is.

A szőlő Isten teremtménye, a Paradicsomból mosta ki az özönvíz.

*Találá meg egy bakkecske, szép voltát látá,
gyümölcsét megharapálá és megvidula,
Szép szakállát igen rázá, magát hajgálá.*

Úgy látszik, hogy a lerészegedésben a kecske megelőzte Noét. De ő sem sokat késett, mert a szőlőtövet

*Kis kertébe béhozatá, elplántáltatá,
Oroszlánvért és majomvért hamar hozata,
És disznóvért és kecskevért ő keresztete,
Szőlő tövét mindezekkel megöntözteté...*

– majd bort szűrt, s abból nagyot „köppente”. A hatást ismerjük a Bibliából, de Tinódi azt is tudja, amit a szent könyv nem: az oroszlánvértől a borivó bátor szívű lesz, a majomvértől játékos kedvű, a „disznóférög” vérétől sárban heverő, végül

*Részögösök kecskevérben az kik részesök,
Mert kecskéeknek természetök, tombolnak, szöknek,
Magasságra felugordnak, kosul öklelnék.*

Az eddigi kutatások a régiségből csak Pelbárt és Tinódi (és persze a Haller János-féle magyar Gesta Romanorum) változatait tárták fel, de van több is. A *Lelki iskola* című ars moriendiban, melyet ismeretlen latin eredetiből fordított egy névtelenségben maradt ferences barát (Szinyeyi szerint Ozolyi Flórián), a halálról szóló elmélkedések közepette bukkan elő a legenda: „Római könyvekbe írva vagyon, hogy Noe borral egygüt és szőlővesszővel négyféle oktan állatnak vérét eggyelétette, tudniillik majomnak vérét, oroszlánnak, disznónak és báránynak, azért jelentvén, hogy a részeg emberek, akik fölöttébb isszák a bort, némellyek olyanok, mint a majmok, kezeket, lábokat kiterjesztvén, testeket mozgatván majmok módjára; némellyek olyanok, mint az oroszlányok, kegyetlenek, szitkozódók, veszekedők, verekedők; némellyek tisztátalanok, bűdössek, ocsmányosak, mint a disznók; némellyek pediglen szelideknek, alázatossoknak mutatják magokat, mint a bárány.”¹⁹ A református Somodi István prédikációja nem beszél el Noé történetét, a legendából csak a pszichológiai alkalmazást tartja meg, három állattal: „a részegség az embert az okosságtól megfosztja és egészen megváltoztatja. Némely embert *majommá* tészén, midőn ti. részeg korába sok majomi helytelenségeket és bolondságokat követ el. Némely embert (tisztességgel legyen mondva) *disznóvá*, midőn ti. részeg korában düllöngöz, és mint a disznó, a sárba hemperg. Némely embert *oroszlánná*, midőn ti. a sok bor miatt dühössé lészen, mint az oroszlán, és csak a vérontásról beszél.”²⁰ Az állatok száma tehát folyvást változik. Egy népi szövegben, melyet Kálmány Lajos jegyzett le Szőregen, a tigris lép be hatodikként a sorba.²¹

A toposz felhasználásának módjáról legjobban úgy tájékozódhatunk, ha tágabb szöveggörnyezetét is szemügyre vesszük. Kínálkozik a vizsgálatra Gáll Bernardinus szegedi minorita szerzetes egyik böjti prédikációja, mely az ötödik főbűnről, a torkosságról – jórészt a részegségről – szól.²²

Példázattal kezdi (ritka exemplum, másutt nem olvastam): Caraesus pogány pap szerette Callithoét; történt azonban, hogy a várost mirigyes döghalál támadta meg, s mentség csak egy volt: ha a legszebb lányt áldozatul vetik, vagyis ha a bálványok papja pallossal kivégzi szépséges szerelmét; Caraesus nem hajlandó rá, inkább maga ellen fordítja fegyverét, Callithoe pedig bánatában vele hal. Minden példázat arra való, hogy allegorikus értelme legyen, tehát: „Caraesus jelenti az isteni szeretetet; Callithoe példázta az emberi nemzetet”, melyért a Megváltó feláldozta magát. Kereszthalálát az emberek okozták azzal, hogy elmerültek a hét főbűn istentelenségében – a hitszónok ezzel a tanítással teremt átmenetet a furcsa történettől (melyben borról szó sem volt) a torkosság és a részegség ostromlásához. Hogy e vétkek mily veszedelmesek és utálatosak, görög bölcsek és egyházatyák véleménye igazolja. Például Szent Jeromos: „a torkosság ellopja a jó időt, fogyasztja az ember birtokát, öszverontja a gazdagságot, sikora szegénységet támaszt, megerőtleníti a testet, meggyöngíti az egészséget, és megszoroztatva sietteti a halált; végre az ételben és italban való torkosság megtompítja az ember esztét, elnyomja a józan ítélő elmét, és az embert, az ő emberségéből kivetkőztetve, oktalan barmokká s állatokká teszi.”

Az elállatiasodást említve a prédikátor rátérhetne a szőlőültetés legendájára s a részegeknek a négyféle állatvértől meghatározott viselkedésmódjára, előbb azonban általános képet fest róluk. A régi spártaiak úgy akarták elriasztani az ifjakat a tivornyázástól, hogy leitatott parasztyereket állítottak eléjük; „kik is midőn látták vala, hogy azon gyermek-sörtésnek a szája tajtékzott, az órra lyukja takony-buborékkal habzott, szemei csippásodtak, keresztbe állottak, lábainak hasznát nem vehette, kezeinek erejét elvesztette, minden ganéjba, sárba, pocsoljába bival módra hempergett, s tetétül fogva talpig magát egészen öszvetörte s vérezte, úgy megútálták azon iffiak a boritalt, hogy nálók még csak a fél zajdosság is igen ritka példa.”

A görög történelmi adalék után következik a római (Noé és a szőlő legendáját ugyanis a Gesta Romanorum nyomán a latin antikvitásból eredeztették): „A rómaiak pedig Noét [...] olly tanú példának tették az iffiúság eleibe, mintha Noé a borba majom, oroszlány, sertés és bárány vért egyelített volna... azért a boriszákok közül némellyek minden bolondságokat követnek, mint a majmok; némellyek veszekednek, ordítanak, mint az oroszlányok; némellyek szemtelenül bújálkodnak, mint a sertések; némellyek csendes békességben maradnak, mint a bárányok.”

A prédikátor (vagy forrása) egy kis változtatást tett a legendán: az állatok vére nem a szőlő tövét öntözi, hanem a borba kerül, a hatás ugyanaz. A részeg és az állatok hasonlóságát szónokunk a végletekig kiaknázza: a görög és a római példa után a mitológiából vesz érvet. „Egy Circe nevezetű boszorkány asszonyról azt mesélik [a poéták], hogy ezen asszonynak olly itala vala, melyből mihelelt valaki ivott, legottan mindjárt oktalan állattá s barommá változott; mert ezen mese által azt akarták értésünkre adni, hogy a torkosságból származott mértéktelen ital, úgymint a részegség, a részeg embereket mindenféle oktalan állatokká s barmokká teszi. Mert amint láthatni, némelly részegek kevélyek, mint a páva; némellyek fajtalanok, mint az öszvér; némellyek irigyek, mint a kutya; némellyek dühösködők, mint a tigris; némellyek túnyák, lomhák, mint a szamar.”

A beszéd középrészét az állatokkal való háromszoros példálózás tölti ki, s e triolának épp a közepén foglalnak helyet Noé állatai. Ez a szónoklat törzse; utána már nincs sok hátra: néhány bibliai és történeti eset, a részegség káros hatásának bizonyítékai; majd zárlatként rövid összefoglalása a bevezető exemplumnak: „Caraesus szerette Callithoét, azaz szerette Isten az embert”; ne legyetek hálátlanok, s óvakodjatok a mértéktelen ételtől-italtól, „ha oktalan állatokká s barmokká nem akartok lenni”. Szép, szimmetrikus szerkezetű szónoklat, annak retorikai rendje-módja szerint...

*

Visszatérve Tinódi nevezetes verséhez: Noé és a szőlőültetés legendája után az énekszerző a részegeknek újabb karakterisztikájával ismertet meg, ezúttal állati analógiák nélkül. Húszféle részeget vezet elő.

*Alázatos, békességös egyik részögös,
Az második csak garázdás és oly versönyös,
Imádkozik és bűnén sír harmad részögös.*

Továbbá van még: 4. apróságokat kívánó, 5. dúló-fosztó, 6. hallgatag, 7. bölcs, mint Damján lova, 8. udvari nyelveskedő, 9. aluszekony, 10. nagyétkű, nagyitalú, 11. gazdagságról ábrándozó, 12. hazard kockajátékos, 13. lovát agyonhajsoló, 14. kárán búsuló, 15. sárba gázoló, 16. mosdatlan, 17. veszekedős, 18. okádásig ivó, 19. hazug ígéretgő.

*A huszadik szolgálatját igen ajánlja,
Szükségkorán ha meglelöd, azt elhallgatja,
Ily barátot, atyafiat minden utálja.*

Keresték Tinódi forrását, találtak is valami hasonlót: egy nyolc leoninusból álló latin vereszetet, de ez csak tizenkétféle részegest sorol fel. Katona Lajos egy XV. századi müncheni kéziratban bukkant rá,²³ Szilády Áron két változatra a budapesti Egyetemi Könyvtár egy kéziratában.²⁴ Tegyük hozzá, hogy Kovachich Márton György a XVIII. század végén nyomtatásban közölte a vereszetet.²⁵ Ezzel együtt négy variáns ismerünk tehát, kisebb-nagyobb eltérésekkel és szövegromlásokkal. Viszonylag a legépebb Szilády második változata; hiányzó első sorát egy másikból pótolom.

*Bis sex credatis species sunt ebrietatis,
Est vilis primus, sapiens est optimus alter,
Tertius grande vorat, quartus sua crimina plorat,
Quintus luxuriat, sextus per omnia jurat,
Septimus incendit, octavus singula vendit,
Nonus nil celat, quod habet sub corde revelat,
Somnia denus amat, undenus turpia clamat,
Et cum sit plenus vomitum reddit duodenus.*

Eddig még nem vették észre, hogy Tinódi osztályozó felsorolásának van magyar párhuzama: Káldinál. Quadragesima vasárnapra írt harmadik prédikációja a részegségről szól; mint rendesen, hármas tagolásban: I. *Megmondom, mi legyen a részegség, és melly nagy bűn legyen, és hogy sokféle részegesek vannak.* II. *Előhozom a részegség ellen való orvosságokat.* III: *Megmutatom, minémű jelekből ismértessék meg a részegség.* Káldi sokféle részegesei huszonketten vannak: kevés különbséggel és többlettel, valamint más sorrendben ugyanazok, mint Tinódi részegei. Könnyebb vizsgálat és összehasonlítás végett az egész passzust idézem, de elhagyom a gyakran közbeszúrt történeti példákat.

„I. Némellyek, akik legjobbak, mingyárt elalusznak, és senkinek semmi bántására nincsenek. II. Némellyek csak imádkozni és gyónni akarnak; noha józan-korokban alig jut eszökhöz. III. Némellyek igen vígák; csak nevetnek, énekelnek, barátkoznak. IV. Némellyek csak sírnak; és akkor jut eszökhöz minden nyomorúságok, attyok és annyok halála. V. Némellyek adakozók és tékozlók; valami kezökhöz jut, mindent elajándékoznak; de azután megbánják és megsiratják. VI. Némellyek csak ugrálnak és táncolnak, mint a Noé bakja. VII. Némellyek csak bolondoskodnak, és minden cselekedetük merő nevetség. VIII. Némellyek fölöttébb ismérkednek és barátkoznak; és minden lovással atyafiságot vetnek, csak hogy jó ivó-társok találkozzék. IX. Némellyek fölöttébb zajgók és csácsogók; senkinek nem hagynak szólni, hanem csak magok akarnak beszélni, noha sem füle, sem farka beszédökhöz, és magok sem értik, mit fecsegnek. X. Némellyek kérkedők, erősen hányják-vetik nemességöket, vitézségöket, gazdagságokat, noha gyakorta semmi sincs benne. XI. Némellyek fölötté tudósok és ékesszóllók, noha józan-korokban egy kukkot sem tudnak mondani. XII. Némellyek csak pántolódnak, kötődnek, mindennel vissza-vesznek, és senkinek békét nem hagynak. XIII. Némellyek morgók, szitkozódók, átkozódók, és semmi jót ember tőlök nem hall. XIV. Némellyek hazugok, csélcsepok, mindent ígérnek és fogadnak, de semmit meg nem állanak. XV. Némellyek fecsegők és nyelvek, semmi titok meg nem marad nálök. XVI. Némellyek okádók, és mihelyen megterhelik magokat borral, hogy ne ártson, kivetik. XVII. Némellyek mérészek és minden veszedelemre készek, noha józan-korokban magok árnyékától is félnek. XVIII. Némellyek nemcsak mérészek, hanem ugyan vitézek is; mindennel harcolnak és üstököt vonszanak; és nemcsak véres és pecsenyészemők vagy a bortól, hanem gyakorta kék szemet is nyernek az üstök-vonyással. XIX. Némellyek játékosok és hazsártosok [=kockázók]; mindenöket kockára vagy kártyára hányják, és gyakorta mezítelen mennek haza. XX. Némellyek feledékenyek; alig tudnak hazamenni, és semmi gaz cselekedetökről meg nem emlékeznek. XXI. Némellyek zabálók; nem győznek eleget enni, mikor részegek. XXII. Némellyek, végezetre, fajtalanok és paráznák; és akik józanságokban egy mosdatlan szót sem ejtöttek volna, részegségökhöz minden útálatosságot megcselekesznek, nem gondolván sem Istennel, sem emberrel.”²⁶

Ennek a hosszú részletnek a végefelé megjelenik a *pecsenyészem;* korábban idézett szövegeinkből jól ismerősünk, de itt, a különféle részegesek felsorolásában, idegen elem; kontaminálva az ütéstől származó *kék szemmel:* Káldi érdekes újítása. Feltűnik továbbá, hogy az osztályozás VI. pontjában Káldi is megemlíti Noé bakkecskáját. Ezúttal is kontaminál: az állatot s Noé nevét a szőlő eredetmondájából hozza be a részegesek lajstromába, s mivel a történetet nem beszéli el, a kifejtetlen hasonlatot Tinódi verse nélkül nemigen lehetne megérteni. A költő és a prédikátor szövegei közt oly sok a rokon vonás, hogy arra lehet gondolni: valamilyen közös forrásból merítettek, s azt cifrázták és variálták, ki-ki a maga írói kedve szerint. (Ez a forrás aligha a nyolc latin leoninus, mindössze tizenkét részegessel, vagy ha mégis, akkor azon kell eltűnődni, mi készítette Tinódit is, Káldit is, hogy csaknem a duplájára bővítsé a listát.)

A sokféle részegesek mustrájának lényege, hogy többé-kevésbé nagyszámú tagot foglal magába. Eltérően a szőlő rövid eredetmondájától, a terjedelmes sorozatból nem válthatott igazi, sokszor használt toposz. Hosszú szünet után csak egy újkori példáját ismerem: Tersánszky-nál, *Amikor jött a szörnyű ostrom* című regényének (1946) negyedik fejezetében. Az író itt a vízvárosi „Kék Kulacs” vendéglőbe irányítja egyik főszereplőjét, a nyilas Omarich Benő doktort, alkalmi menyasszonyával. Már belépésük-

kor mindketten részegek, s antiszemita krakélerségük miatt hamarosan verekedésbe keverednek. A jelenet elbeszélése előtt Tersánszky felsorolja a részegek viselkedésmódját: „Van, aki édes-kedves, kedélyes részeg, van, aki érzelmes, és sír és csókol és emlékezik, van, aki mogorva, búskomor, hallgatag, van kötekedő, hencegő, pimaszkodó, dühöngő, őrjöngő, van cezaromániás, megalomániás, tébolyult részeg, van mulatságosan megbárgyuló vagy kellemetlenül meghülyülő részeg, és van savanyú, bőfögő, csukló, rideg, józan, számlába-kapcáskodó részeg... És még mindenféle alváltozat is a kimondott válfajokban.” Tekintélyes lista, vetekszik Tinódiéval és Káldiéval, de aligha van köze ezekhez az irodalmi előzményekhez, a szerző inkább tapasztalatból szerezhetette szakértelmét.

Az osztályozás után Omarich Benő megkapja besorolását mint az izgága részegek prototípusa. „Teljes elázottságban törni-zúzni kezdett és őrjöngött. Poharat ropogtatott már fogai közt, és üvegcserepet nyelt...” Ez az állítás egy kicsit erős, és Tersánszky szükségesnek látja – régi prédikátorok szokása szerint – példákkal igazolni: „...üvegcserepet nyelt, mint ez Kisfaludy Sándorról, a költőről hírlett, vagy mint az arab és hindu bűvészek produkálják.” Tanúsáért hivatkozhatott volna Bornemisza Péterre is: némely részegek „az étkeket az poharakba hányják és együtt a túrós étket az borral isszák, az aranyos pohárt megunják, az csizmából isznak, azt is megunják és az pohár üveget rágiák, pókot és legyet, tetvet és az bolhát rágiák, eleven egeret és verébfiat kívánnak”.²⁷

A részegesek undok állapotjának – s az írói leleményességnek – a XVI. és a XX. században, úgy látszik, ugyanazok a paraméterei.

JEGYZETEK

- 1 Pázmány Péter: *A részegségnek veszedelmes undokságáról*. A prédikációk első kiadásában: 217–218.
- 2 Idézet Pázmánynál, 218.
- 3 *Nyelvemléktár*, XV. 113–114.
- 4 Ugyanott, 113.
- 5 Ugyanott, 114.
- 6 Andreas Pannonius: *Liber de virtutibus Matthiae Corvino dedicatus*. Boronkai Iván fordításában: *A magyar középkor irodalma*. Ed. V. Kovács Sándor. Bp. 1984. Az idézet: 413.
- 7 Heltai Gáspár: *A részegségnek és tobzódásnak veszedelmes voltáról való dialógus*. Kolozsvár, 1552. II. rész.
- 8 Káldi György: *Az vásárnapokra-való prédikátzióknak első része*. Pozsony, 1631. 341.
- 9 Pázmány prédikációi, id. kiadás, 231.
- 10 Diószegi Bónis Mátyás: *A részegségnek gyűlölséges, utálatos és rettenetes állapotja*. Leyden, 1649. Új kiadása: *Magyar gondolkodók, 17. század*. Ed. Tarnóc Márton. Bp. 1979. Az idézet: 1004. A szerző református.
- 11 Csúzy Zsigmond: *Kosárba rakott aprólékos morzsalék*. Pozsony, 1725. 387–391.
- 12 Otrokocsi Fóris Ferenc: *Idvességes beszélgetések*. Kolozsvár, 1683. 320.
- 13 Ligvándi Fr. Zosimus: *Keresztény-tanítási beszédek*. Ötödik rész. Pozsony, 1797. 215.
- 14 *Temesvári Pelbárt válogatott írásai*. Ed. V. Kovács Sándor. Bp. 1982. 312. Az idézett részt Vársárhelyi Judit fordította.

- 15 *De Civitate Dei*, XVI. 1.
- 16 Scheiber Sándor: *Folklór és tárgytörténet*. II. Bp. 1977². 250–259. Egyéb adatokat is közöl.
- 17 György Lajos: *Tárgytörténeti jegyzetek Mikszáth anekdotáihoz*. Bp. 1933. 27–28. L. még tőle: *A magyar anekdota története és egyetemes kapcsolatai*. Bp. 1934. 218–219.
- 18 Cornelius a Lapide a *Gesta Romanorum*ra hivatkozva ír a négy állat vérének hatásáról: „vinum inebriat, et ebrios alios facit moriones quasi simias; alios pugnaces et crudeles quasi leones; alias lubricos et foedos quasi porcas; alios mites, blandos et pios quasi agnos.” *Commentaria in Proverbia Salomonis*. Venetii, 1761. 404.
- 19 *Lelki iskola, és a jó halálnak mestersége*. Eger, 1776. 49. Első kiadása: Pozsony, 1722.
- 20 Somodi István: *Falusi prédikátor*. Győr, 1797. II. 354.
- 21 *Szeged népe*, III. Szeged, 1891. 180.
- 22 Gáll Bernardinus: *Búza kalászkok*. Negyedik rész. Szeged, 1818. 270 skk.
- 23 Katona Lajos: *Ad Gesta Romanorum. Addenda et corrigenda*. EPhK 1900. 214–215.
- 24 Szilády Áron: *De XII speciebus ebrietatis*. ItK 1901. 88.
- 25 Martinus Georgius Kovachich: *Formulae solennes styli*. Pest, 1799. A Praefatio után kezdődő rész XXII. lapján. A *Thomae de Nyrkálló Stylus Curiae Mathiae Regis* elnevezésű kódexből.
- 26 Káldi György: i. m. 343.
- 27 Bornemisza Péter: *Első része az evangéliumokból és az epistolákból való tanúságoknak*. Sempte, 1573. LX.

Kelemen Zoltán versei elé

Rilke írja, hogy harmincéves kora után már mindenki felelős az arcáért. Talán nem hamisítom meg a rilkei gondolatot, ha hozzáteszem: ezt az arcot húsz és harminc közt kell megteremtenünk, ekkor kell határozottá tenni a vonásait, különben nem lesz miért felelnünk – azután. Természetesen, a költői arcról beszélek, amelyet a versek – bármilyen esetlegesek, szétfolyóak is még – rögzíthetnek igazán, nem a képíró masinák, s azért a versek, mert nem a pillanatnak (vagy az örökkévalóságnak?) kimerevítve, hanem mozgásában: mosolyaival, fintoraival, nyugtalanul futkosó tekintetével mutatják fel az arcot, a folyton változót, mégis egyetlent, összetéveszthetetlen – a költőét. Azaz: jelen esetben egy fiatal költőét, a huszonöt éves Kelemen Zoltánét, aki még nem az arcáért felelős, hanem azért, hogy azt az egyetlen, csak őhozza tartozó arcot véglegessé alakítsa.

Most leginkább a szeme látszik: az Őszövetségben és a Jelenések Könyvében kavargó látomásokra szegzett komor tekintete, amely a kamasz kiábrándultságától a felnőtt férfi szikár illúziótlanúságig ível. Kelemen Zoltán nem kitalálja a látomásait, hanem mintegy rájuk mutat (néha bizony hiányzik is a „kitaláltság”), s amikor azt írja: „szemem kirakatüveg mögöttem / tűzvész tombol és gyíkok röpködnek a / júdeaiak könnyezve nézik az új kenyér halálát...”, mintha híradófilmet látnánk – a CNN közvetíti ilyen szenvtelenül a boszniai vérengzéseket. „Hamuból kell megalkotnunk magunkat” – írja máshol ez a nagyon fiatal és nagyon kétségbeesett költő, akinek felnőttkora körül városok égnek, a verssoraiba is átcsapó lángokkal, s így folytatja: „mert ami egyszer már elégett az még egyszer nem ég el”, s mint eddigi élete és költői léte legfontosabb tanulságát, addig ismételteti, amíg kérdés nem lesz belőle: „még egyszer nem ég el?”

Mennyi fájdalom és mennyi – bárha titkolt – reménykedés van ebben a kérdésben! Az előtted/előttetek járók nevében, akik szintén csak kérdezni tudtak, s mára a kérdéseikből is kifogytak, mit mondhatnék erre? Csak ennyit: ki tudja, Zoltán, ki tudja?

Baka István

KELEMEN ZOLTÁN

Biblia

*elhalasztottuk a kivégzést és a virágokat
szemem kirakatüveg mögöttem
tűzvész tombol és gyíkok repülnek a
júdeaiak könnyezve nézik az új kenyér halálát
tudják mi ez gyerekek ülnek a koraesti
országúton szemük ártatlanul vörös a
pernyeesőtől kicsit
magasabban illés és ézsaiás ül a rét felett
ézsaiás hegedül illés pásztorsípján fűz bele
lágyabb dallamokat egy*

*bátyafokon álló kisfiú hallgatja őket aranyzóke
haja lebeg a szélben a tengerre
gondol mely megfestette a kisgyerekek szemét
s szétszórt jajdulások hevernek szanaszét fehérek
mint a napszítta csontok a
botcsinálta istenség tanújelei húsból
és égből való szózat amihez bárki odamehet hallgatni még sok
emberöltőn át mi pedig
elszalasztottuk a halált bár a virágok még itt vannak*

Angyal

J. J. emlékének

*álmok gyúlnak arcodon
részeses angyalkám
szikrát vet hangodon a téli szerelem
mint könnyű fekete madár
halálraitéli karámokból és égő
sakktáblákból gondollak és földbeszúrt temetőkből
a keleti parton
miközben hatalmas fehérre támadsz
szeretettel lángoló fénykép
vagy mint könnyű fekete madár
suhanása az összehúzott szemű őszi napsütésben
savas szerelem és tél figuráink elmenekültek
mondd miért nem másznak vissza a szavak megölni őket túl
kevés
a téli alkonyatban suhanó fekete madár szárnycsapása fejedelmi
szikrát vet szemedben éneklő hajadban*

ŐSZ

*Ezen az estén mindenki berúgott
Mindenki berúgott
És mindenki magányos volt
„Ősz” – mondták az emberek
Láttam az autót
Ronda színe volt és ott állt
Lent a sárban
A halál angyala azért nem jött el
Ezen az éjszakán
Mert ő is tökrészeg volt*

Temetés

Menjünk el egymás temetésére
 Én a gyertya te a holló
 Nézzük a sárgás agyagos rögöket ahogy esnek az apró
 koporsóra mint a hóesés
 A kártya figurái állnak ott könnyyszirmot pergetve
 Cinkelt arcukon
 A kedves figurák és
 Ez az évszak amely olyannyira kedvező
 Megemeled a kávéscsészét az asztal másik oldalán
 Ez olyan mint a halál
 úgy esik a hó a nyakunkba mint a kártyalapok
 Felettünk tapossák a földet

Hamu

Áginak

„Hamuból kell ruhát csinálni magunknak” mondta egy barátom
 „mert ami egyszer már elégett az még egyszer nem ég el”
 Ami egyszer már elégett az még egyszer nem ég el Ami egyszer
 már elégett az még egyszer nem ég el?

„Hamuból kell világot teremteni magunknak” mondom én neked
 „mert ami egyszer már elégett az még egyszer nem ég el”

Látod már egy virág ég és
 Sűrű szürke hó permetez
 Szakadatlan világégés
 Nem hiszed már hogy vége lesz

Lezuhan a nap az égről
 Teste véres minden este
 És egy acélszürke ég dől
 Minden nap az emberekre

„Hamuból kell megalkotnunk magunkat” mondod te nekem
 „mert ami egyszer már elégett az még egyszer nem ég el”
 Ami egyszer már elégett az még egyszer nem ég el Ami egyszer
 már elégett az még egyszer nem ég el?

Plugor Magor „fekete” versei elé

Ki hinné, hogy a Babits Mihály rádöbbenését követő közel nyolc évtized egy pillanatában egy szerelmes ifjú költőben is felvillan a fölismerés arról, hogy fekete az anyag rejtett lelke? S a *Csongor és Tünde* megjelenése után mintegy százhatvan életet-irodalmat próbáló esztendővel visszhangozzék az egyetemessé mélyülő éjszakából a dal: *ébre magam van csak az egy szerelem? Plugor Magor* verseit (mit verseit! ómódián: költeményeit!) olvasva szüntelenül szemrevételeznünk kell: omló-bomló világok-értékek sötétjéből feszes forma világlik elő; folklorisztikus mélységek komor üzenetében a gyarlón emberi gesztus, a szüntelenül ismétlődő érzelmi regény (a megcsalatottság, a hívtelenség és a visszatérés-visszagondolás) mutathatja az utat az el nem érhető, de a távolban mégis valahol létező harmónia felé. S ha összeszakad ég és föld, ha mondatok hullnak darabjaikra, ha ráolvasásszerű, mondókákat idéző igézetek ejtik is foglyul a szóval, fogalmazással kísérletezőket, a kidolgozottság, a bíbelődés a külső formával belső elszántság, szűnni nem képes remény tanúbizonysága: értelmes cselekedet a versszerzés. *Értelmes*; és méltó a világot, világunkat „belakni” készülőhöz; vagy tán nem is pusztán értelmes tett, hanem az *értelmezés* ígéretét sugárzó beszéd-aktus. Ráolvasások, mondókák, ismét összerakott, szonettbe szorított kapcsolatok hirdethetik: a tapasztalat meg a vágy, a felejtett kulturális hagyomány és az eszméltető, jóllehet, egyre meszebbre tűnő táj, a „könyvek könyve” kőtáblákra vésett igéi és kíméletlenül törtető korunk egységbe foghatók, együtt szemlélhetők, s ezáltal „királyi titkuk” megközelíthető, ha a vers egyszerre harmónia és diszharmónia, tétovaság és bizonyosság, tépott előadás és szikár forma. *Plugor Magor* verseit már csak ezért (is) ajánlom az olvasók figyelmébe; mindenkiébe, aki vele együtt hiszi: a néven nevezés, a dolgok szimbolikus rendjébe illesztés verseiből igazi, teljesedő élet (és irodalom) tárul föl.

Fried István

PLUGOR MAGOR

Fekete versek

1.

*talán a napfény
arany fölött bádog
régi toronyra
sugár szöggel rávont
szószék hol ígét –
és hogyha nem lenne
galamb szemébe –
Tamást is hirdetnék*

talán gémeskút
mélyéről nagyanyám
méri marháknak
a szomszéd hús vizét
talán a szomszéd
pocsolyán vékony jég
bent a légmentes
apró légbuborék
hárfa dob érckürt
vagy mindezek együtt

2.

Csak az eső kölcsönös, aki gyóntat,
újévkor a kezed már máshoz hajol,
bort hozok, téged az utolsó mondat,
s eldől a homokra vont kalózhajó.

Körbeleng a semmi, így ér a holnap,
hiába fénylik a szórén a bányaló,
ágakra akadt az ég és a holt nap:
a forró kávé befagyott sárga tó.

Vásznakból omolnak elő hidegek,
a hosszú szerelem is úgy hiteget,
mint a zászló nélküli kalózhajó.

Mi sokáig forog, végül mind kerek
szemed két hintókerék, s én szekerek
árnya vagyok: mi kezed után hajol.

3.

Majd magadra üres leszel
szép mellkasodról olvasol
és narancsként kettéesel
akár egy vadtartó vásól

Ágyadhoz epedőn vezet
lepedőn simított kendőd
kezeden csügg az erezet
kakasszemű éjfél előtt

*Halak pénze fénnel fizet
arcodra ünnepkor jut csók
ők használják fürdővized
s éltetnek a bőrdöngölcsók*

*Szeretlek míg gondolok rád:
„hideg szél fúj fázhat kezem
felejttem a tested bokrát
amikor máshol vétkezem”*

4.

(G. Szabó Andreának)

*mindig érkezik valami
nem is lehet mást hallani
kapu alól csorog beszéd
lovaskocsi nagy betegség
és történik indok nélkül
szénben lobogás sötétül
új kerül a régi mellé
mintha asszony fiát lenné
aztán ülnek így sokáig
avatatlanul halálig
fáradó szemüktől rejtve
víg istenek kedve kelyhe
farkasétvágy saját toron
fehér fogon fogott korom
megmérhetnénk kilenc rőffel
érett fővel vad erőkkal
hegyet hóval mélyt az éjjel
egyiket egy más személyvel
gyűlölt szívünk gyúló alját
viselt kereszt között kajlát
szemünk előtt élet omlik
porhüvelyig gerinccsontig
s malomajtón a fölösleg
aki bent van csak az ölhet*

5.

A jég mintha játéka
és a fekete patak
és büntelenül a kéz
mely bábuját elhagyta
rácsap:

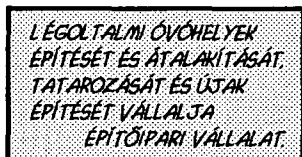
hogy magát a hajnal megszüljje
fordul még a levegő
lassan múlik az éjszaka
és fölkiált ahogy tárul:
rovargyűjtemény az úr
féműk a csillagok
és a bábú – ötpalacknyi vér –
végül az ég morzsáira hull.

SZÜCS CSABA

Az ártalmatlan víz

*„Idd a bort ásványvízzel – ahogy azt a magyarok teszik –
és idd anélkül, ha nem vagy benne biztos, hogy a víz ártalmatlan.”*

Az őszi Budapest. A Duna partján vigyázzban álló hirdetőoszlopok. Fölöttük kandeláberek hajolnak. Mint egy elszagztatott inget, fújja a langyos szél a már sárguló hirdetéseket, reklámokat az oszlop testén. Ha leszáll az est, a lámpaburák alá fény költözik, halovány, sápadt, mely odavonzza a lepkéket és a bogarakat, mint egykor a szerelmeseket a sétány üres padjaira. Ilyenkor felfelé hullnak a levelek: földről a fákra. Kavargásuk áthatolhatatlanná varázsolja a sötétbe vesző sétányt.

Az őszi város folyójának partján, negyvennégy kora őszén Kovács Armand számot vet a történelemmel, benne a saját sorsával. A szépségek és rútságok várható kiemenetelével, nem utolsósorban pedig az egészségi állapotával. Az utóbbi időben ugyanis úgy érzi, az élet minden meggondolatlansága ellenére, a torkában mintha időnként egy gyík kaparna.

Csak áll ott, egy régen elmállott rácsos vaskapunak támaszkodik, amely mellől kidőlt a város. „A város változott meg”, gondolja magában szórakozottan, „nem is én és nem is a folyó.” A Város! Ó, igen. A terek, a parkok, az utcák a házaikkal, szórakozóhelyeikkel és mámor-palotáikkal... „Mikor is voltam legutoljára kabarában? Már az idejét sem tudom.”

Dél körül jár, s dolga is akadna itt, csak még megbámulja a folyót. Sirályok ringnak rajta, a fák meg ijedten kapnak egy-egy elszabadult levelük után; visszavonhatatlanul múlik el a nyár.

Az albumra egyik beosztottja hívta fel a figyelmét.

– Érdeklík a bélyegek, őrmester úr? – kúszott kígyó árnyaként a kérdés a vaskapu csontjaira.

– Hm... miért kérdi? – tért ki az egyenes válasz elől.

– Egészen véletlenül megláttam egy bélyegalbumot. Több száz pengőt is érhet – sziszegte a rács.

– Hol van? – kérdezte Kovács.

A katona most kilépett a rácsok mögül, és pontosan elmondta a helyet, ahová elrejtették.

– Biztos abban, hogy sokat ér? – Kovács nem sokat értett a bélyegekhez.

– Nem nézhettem meg alaposabban, de ahogy láttam, majdnem minden magyar bélyeg megvan benne. Talán még ezer pengőt is megér.

Mióta háború van, kissé vad, túlzó álmái vannak az őrmesternek, ezért néha úgy érzi, nem tud velük mit kezdeni. Béke idején, úgy látja egy kora őszön, hogy a folyó vizén háborítatlanul ringatóznak a sirályok; hol előbukkannak, hol eltűnnek a szemei

elől, ahogy egy-egy hullám felkapja őket a hátára. De most mintha több száz, vagy akár ezer bélyeget is sodorna magával a folyó. Felhő ereszkedik a szemére: „Bolondság. Értéktelen papírfecni mind. Ámbár... ha mégis megérnének annyi pénzt”, fejezi be gondolatát, s rögvest elhatározza: utána néz a dolognak. Sietnie kell, mert a gettó kiürítés előtt áll.

Az iránymutatás alapján megtalálta a lakást, a szobát, az ágyat, a matracot, az albumot. Egy angyalszárnyú öregember állt a szoba sarkában. Rá sem hederítve, kihúzta az albumot a matrac alól.

– Hogy merted ezt eldugni?! – förmedt az öregre, aki rémülten figyelte, amint utolsó kincse is az őrmester kezébe vándorol.

– Én kérem...

– Pofa be! – rivallt rá.

– Őrmester úr! – kiáltotta az kétségbeesetten, s eléje ugrott. Megragadta a vastag könyvet.

Kovács szerette volna kitépni a kezéből. Meglepődve tapasztalta, milyen nagy erővel fogja.

– Ehhez nincs joga! – kiáltotta ismét az öreg.

– Nincs?! – fenyegetőzött. Kirántotta kezéből az albumot. Határozott lépésekkel elindult. Az öregember megtántorodott, majd újra az őrmester elé vágott. Kovács el akarta lódítani maga előtt, nem sok sikerrel.

– Segítség! Tolvaj! – elfúló hangon, maradék bátorságával kiabált. Egyre elszántabban kapaszkodott az albumba. Árnyak mozdultak a falon, egy másik múltba vesző ajtónyikorgás hallatszott, s a belső udvaron is kihűlt lépések zaja, az udvari nyújtó alatt, melyre tegnap még pokrócot terítettek, most ide jár a szél is...

Kovács bosszankodva nézett körül, de a kétszintes házban nem hallott mozgolódást. Hiszen nem is hallhatott, itt már végrehajtották a kiürítési parancsot. Akkor hát... hogyan kerül ide ez az ember? S azonkívül: mik ezek a maskarák rajta?! Úgy nézi, valami szárnyak lehetnek. Ez egészen elképeszti őt, meg is tántorodik egy kicsit, eszébe villan, hogy épp az imént nézte a sirályokat bélyegekné. Hát ez is csak hallucináció, a szárnyak, az öreg, talán az az átkozott album is, amire... szent ég!, lehet, nem is az ő beosztottja volt a katona. Az az átkozott katona, aki ott, azon a lehetetlen parton felhívta a figyelmét az albumra, ezen az átkozott napon? És most felébred végre, törődhet a gyíkkal a torkában. Mindez tehát csak egy mulatságos képzelődés, egy farsangi menet, amolyan hébe-hóba kavalkád, ahonnan ez az öreg is szerezhette (vagy lopta, még az is lehet!) a szárnyait. Az öreg!

– Pofa be! – hallotta újra a saját hangját, és valami éles csattanás hozta vissza a valóságba: az ő tenyere volt, amely az angyal arcán csattant.

– Az albumom! – igyekezett még mindig visszaszerezni, összevissza kapkodott, némi eredménnyel.

Az őrmester felső zubbonyának gombja hullott a földre.

Kovács agyát elborította egy addig ismeretlen betegség. De az is lehet, hogy a gyík ért végső céljához. Ledobta az albumot az asztalra, aztán vadul nekiesett az öregnek. Először csak az egyik szárnyát tépte le, azt, melyet meteorrajj ragasztott össze (a másikat egy üstökös csippentette fel). Sugárban ömlött a vér. „A fenébe is!”, káromkodta el magát, ugyanis nem sejtette, hogy ennyi gondja lesz vele.

Addig ütötte dühödten, amíg térdre nem rogyott. Ekkor felrángigálta, majd teljes erejével újra rácsapott. A lesóványodott test mintha még felemelkedett volna az ököl-

csapás súlya alól. De hangtalanul összecsuklott, és a tónél nagy reccsenéssel eltörött a másik angyalszárny. Kovács érezte, hogy ökle alatt eltörtek a bordák is. Lihegve támaszkodott neki az asztalnak. Rágyújtott. Két mély szippantás után felkapta az albumot, amely a dulakodás során a padlóra esett. Az öregember mozdulatlanul feküdt. Szájából vér szivárgott. Kovács belerúgott az élettelen testbe, amitől az tehetetlenül odébb gurult, a két szárny pedig, mint valami elfelejtett rovar szárnya, ott feküdt véresen, elhagyatottan, begubózva lassan az emlékezetbe.

– Mozgás! – mordult rá, de kétségkívül bizonyos volt abban, hogy egy halott fekszik előtte. Gyanús is lett számára hirtelen: „kinek a lelkiismeretét akarom én megnyugtani?” Lehajolt és megtapogatta. Jól sejtette.

Othagyta. Az utcán megszólította az első katonát.

– Abban a házban van egy halott. Intézkedjék, hogy szállítsák el.

Egyenesen az irodájába ment. Útközben elhatározta, ha egy mód van rá, hazaviszi az albumot, mert az irodában könnyen lába kelhet. Ezt elég nehéz lesz keresztülvinnie, a vonatnak ugyanis nyolckor indulnia kellett. Miközben azon tűnődött, milyen ürüggyel kérjen erre a néhány órára eltávozást, hirtelen eszébe jutott a disznóölés.

Az albumot eltette íróasztala fiókjába, és belépett a századparancsnok irodájába, hogy jelentse a történeteket, és előadja kívánságát.

– Az imént rámtámadt egy öreg zsidó – jelentette. – Leütöttem. Meghalt.

– Miért nem használta a fegyverét?

– Felesleges volt.

– Mi maga? Ökölvívó vagy katona? Nem tudja, hogy ilyen esetekben nemcsak szabad, hanem köteles is a fegyvert használni?!

– Értettem – mondta, és úgy pirult el, mint a nyári ég. – Már intézkedtem, hogy szállítsák el...

– Tehát eggyel kevesebb lesz a létszám...

– Százados úr, kérem. Szeretnék hazaugrani egy kis útravalóért.

– Kérése meglep. Miért nem csomagolt be korán reggel? Tudhatná, hogy rengeteg a munkánk...

Kovács tudta, mit feleljen.

– Tudom, kérem. De ma disznót öltünk.

– Milyen időket élünk – sóhajtott. – Hát jó, menjen. De legkésőbb hétre legyen itt.

– Értettem.

– Apropó... nem hozhatna nekem egy félkilónyi friss, ropogós tepertőt? Megfizetem... és egy-két szál kolbász sem ártana.

– Tepertőt hozhatok, de kolbászt nem készítünk. Még alig tette ki a lábát a nyár. Helyette talán a pecsenye is megteszi.

– Rendben van. Hozzon azt. Siessen.

Kovács kilépett a századostól. A fontosabb iratokat becsukta íróasztalába, miután magához vette az albumot.

Mielőtt az iroda előtt kerékpárjára szállt volna, megszólította a főhadnagya.

– Mit visz, Kovács?

– Egy bélyegalbumot... a fiamnak.

– Ilyen nagyot? Mutassa!

Kovács eleresztett magában egy káromkodást, de azért átnyújtotta. Minden per-cet sajnált.

– No nézd csak! – lepődött meg a főhadnagy. Valamikor, kadétkorában ő is gyűjtött bélyegeket. – Tudja Kovács, hogy ez érdekes? Ritka szép bélyegek vannak benne. Én nem adnám oda a fiúnak. Előbb meggyőződnék arról, mennyit érnek. Nézzesse meg egy szakértővel.

– Azt gondolja, főhadnagy úr?

– Nem gondolom. Tudom. Fogadja meg a tanácsomat, nézzesse meg. Talán van még a városban bélyegkereskedő.

– Nagyon szépen köszönöm a jó tanácsot – hálálkodott Kovács. Nehogy további kérdezősködésnek tegye ki magát, fogta az albumot, és elindult a József utcába. Biciklijének rozszant csengője szomorúan muzsikált a kopott, itt-ott feldúlt macskakövön. Noha a várost rendeletileg nyitva tartták, Kovács Armand éppenséggel úgy érezhette, mintha nem is egy kegyetlen háború szele tört volna be az országba.

Mintha nem is az ő háborúja folyna, aki egyszer belecsöppent, úgysem menekülhet. Ő pedig jócskán belecsöppent ezzel a párttal és ezzel a ranggal, másoknak pedig egészen más adatott meg. Szégyen vagy nem szégyen, a történelem néha válogatás nélkül válogat.

Ő úgy képzei, csak a polgári védelem gyakorlatozik, vagy ha emlékeiben akar kutatni, mondhatni: hülyéskedik...

Istenem, de szép napok voltak azok. Ő maga is véderő volt a békeidőben, amikor a tűzoltás és szalmazsáktoltatás után vurstliba mentek, ahol sört sörre töltöttek, nem is sörre: serre. És mindennek a tetejébe, a polgári védelmi nap tetejébe jöttek még az óbudai kisasszonykák is, amolyan nap-, éj- és évszázó fénypirulák egy polgárőr szerény napjaiban...

Mert nézd csak, arra az épületre, amely előtt most elkarikázik, arra egy hatalmas vöröskeresztet festenek. Álomszerű ez a mázolás. Álomszerű, ahogy a légi hídon igyekeznek a polgárőrök ecsetjeikkel. Ez a János kórház, itt a biciklicsengő minden illetékesnél bereccsen, de ha távolabbra is tekint, a Duna túlfelére, oda is átmennek az álomhídon, hogy vastag, sárga csíkokat húzzanak az Országházra, mint egy veszélyes üzemre.

Megtalálta Ségi Péter bélyegkereskedőt. Benyitott az üzletbe.

Az öreg bélyegkereskedő, akinek a szemei az átlagosnál jóval nagyobbak voltak – talán, mert örökösen nagyító alól szemlélte a világot –, úgy ült pultja mögött, mintha íróasztalnál dolgozna. Egy erős fényű lámpa sárgás szikrázása hintette be a pult nagy részét. Almanachok és katalógusok sorakoztak rajta. A bejárati ajtó csilingelésére megremezt a kis babósapka a fején. Mielőtt az őrmester szóra nyithatta volna a száját, már az ajtóban elérte a kérdés: – Voltak-e ma bombázások?

– Fényes nappal, hova gondol?! – hökkent meg Kovács.

– Ja, igaz... igaz – tűnődött el a szemüveg. – Biztosan majd az este...

– Legyen szíves, nézze meg, mit ér ez? – nyújtotta oda az albumot az őrmester.

Ségi átvette, helytel kinnlta az őrmestert, hosszasan lapozgatott az albumban. Először végignézte nagyító nélkül, majd nagyítóval is. Amikor az utolsóval is végzett, feltekintett, még mindig a nagyítót szorongatva.

– Azt kérdezte, hogy mit ér ez? Mi... mi az... Hol van?

A férfi hosszasan elmerengett a pulton szanaszét heverő újságok címlapjain, melyeket olyanfajta sárgává varázsolt a lámpafény, mintha valamely régi kor elsárgult, hasznavehetetlen újságjai lennének. Erről azonban szó sem volt. Mindjárt a legfelsőn egy férfi képe. Okos, megnyerő és határozott vonásokat mutató arc, kezében szoron-

gat egy nagyítót, igen, ő is ennek a tárgynak a segítségével hozza közelebb a mikrokosmoszt. A fénykép alatt ez áll: „Az amerikai elnök bélyeggyűjteményével. F. D. Rooseveltt.”

Kovács idegesen kapta fel a fejét: – Itt a szeme előtt.

– Ja, hát... egy szóval felelhetek: sokat.

– Sokat?! – lepődött meg Kovács.

– Nagyon sokat.

– Mennyit jelent ez pénzben?

– El akarja adni?

– Egyelőre csak érdeklődöm.

– Nos, ha el akarná adni, megadnék érte... kétezzer pengőt.

Kovács meglepődött, de nem vesztette el a fejét. Most elkezdett kattogni az agya. Ha ez az ember kétezret ígér első szóra, úgyszólván látatlanba, biztosan megér tízezret is.

– Egyelőre nem adom el.

– Megadnám érte a háromezret.

– Majd, ha a háború véget ér. Mit ér ma a pénz?

– Igaza van. Nagyon igaza – helyeselt Sési. – A bélyegek megmaradnak, a pénzt meg... huss! szerteviszi a szél. Így van ez, őrmester uram.

– Értem... Tehát azt mondja, megérnek húszezret is? – tapogatózott Kovács.

– Semmi ilyesmit nem mondtam! – tiltakozott a kereskedő, de oly erőltlenül, mint egy angyal az Úr parancsai ellen.

– De háromezret ígért érte. Gyanítja, hogy tájékozatlan vagyok... vagyis tízszer annyit ér.

– Annyit azért nem! – jött meg az angyal esze.

– De a tízezret csak megéri! – csapott le Kovács.

– Nézze, én kereskedő vagyok – tért ki Sési az egyenes válasz elől.

– Értem.

– Nem áll módomban egyhamar magasabb árat ajánlani. De érdeklődjön másutt is. Amennyit más, annyit én is megadok érte. De nem ilyen sokat...

Kovács magához ölelte az albumot. „Hihetetlen – gondolta –, hogy ez a vacakság ennyit érjen.” Érthető gyengédséggel csüggött rajta, már-már babusgatta. – Kaphatnék valami papírost, hogy becsomagoljam? – tért vissza ábrándozásából az őrmester.

– Kérem, nagyon szívesen... Okos gondolat, be kell csomagolni, mert könnyen leválhat és lehullhat egy-két darab, és akkor oda a sorozat – jegyezte meg Sési, mialatt Kovács belebonyolódott az újságpapír zizegésébe. Minden ízével és eresztékével erőlködött, összpontosított, hogy pontos legyen az illesztés, mert – épp az imént hallotta, valahonnan a távolból – nem lenne jó, ha csak egy darab is elveszne.

– Mit fizetek? – kérdezte végül.

– Semmit. De remélem, nem feledkezik meg rólam, ha egyszer eladná őket. Ha nem akarja az egészet, azért egy-két sorozatra vevő vagyok. Azt szeretném, ha mind a ketten jól járnánk.

Amikor újra kerékpárjára pattant, azon kapta magát, hogy alig maradt ideje. Az est egy nagyon erős pókfonálon ereszkedett le, s amit néhány órával ezelőtt oly tragikusan felfestettek az épületekre, most halványan foszforeszkálnak a kezdődő sötétben; lágy és elmosódó körvonalatokat kölcsönözve a tűzfalaknak, melyek nappal oly ridegen szemlélik a Dunát. Ha elindulsz egy biciklivel ezen a kora őszön a Duna-part mentén, csónakházakat szalasztasz el, parti főnyek hangos zsviját és elkanászodott bokrokat, amelyek egészen a folyó széléig ereszkednek. Ilyenkor ne tégy úgy, mintha „csak” bi-

cikliznél. Csak biciklizni már nem lehet, nem olyan az idő, hogy az ember nők után tekerje a pedált, és főképp nem olyan, hogy felhőtlenül kacaghasson, ha mégis olajos lett a zöld zoknija, melyre egy pásztoróra közben és után annyira vigyáz...

Annyira izgatott volt, hogy nem állta meg, meg ne nézze még egyszer az albumot, mielőtt hazaér. Letért a földútról, és egy tisztásnak döntötte a kerékpárt. Más alkalmatosság nem lévén, előhúzta zsebkendőjét, és széthajtogatva leterítette a földre.

Egy nagyobbfajta patak szelte át a tisztást, a több hónapig is elhúzódó esőzések következtében jócskán megduzzadt. Sietve bontotta ki az oly gondosan becsomagolt albumot. Elég gyorsan megállapította, hogy nem is itthon készültek, Németországban nyomtatták őket, de... valahogy mind olyan ócskák. Ezek lennének az ő gazdaságának forrásai?!

A múlt századbeli évszámok nem jelentettek neki semmit. S az sem, hogy a bélyegek közvetlenül egymás mellett sorakoztak. Elnézegette őket. Mosolygott magában, mint egy kisgyerek. Ha valaki pár órával ezelőtt kétszáz pengőt kínál érte, habozás nélkül odaadja. S íme, százszor annyit ér, l-e-g-a-l-á-b-b.

Ismeretlen betűk hökkentették meg, s még jobban talán az ismeretlen országok – azt gyanította csupán, hogy országokról lehet szó – nevei. Egy ideig még eltöprengett azon, vajon milyen ország lehet „Postage”, aztán feladta; majd az irodában megnézi a hadművelleti térképen, „feltéve persze, ha hadban állunk ezzel az országgal”, gondolta.

Az idő még mindig csak előre haladt. Sebtében összecsomagolt. Hazasietett.

Az albumot – anélkül, hogy valaki is meglátta volna – a nagyszekrénybe, ruhák és lepedők alá csúszatta. A szekrény a hálósobájukban állt. Ha a felesége nem keresgél ott, más egész biztosan nem fog abban a szekrényben, melyben elszáradni készülő, horgolt terítők csüngtek egykedvűen alá a polcokról; még őriztek valamit a ruhák melegéből.

A berakodás során a szokásos incidenseken kívül – két fiatal nő, már hosszú fekete kabátban, prémgalléros szegéllyel, akárha a tél elé, a beérkező vonat elé vetette magát – nem történt semmi különös. Az embereket hatvanasával terelték be a vagonokba, és rájuk lakatolták az ajtókat. Másnap délelőtt a szállítmányt a parancsnak megfelelően átadta. Visszatérve beszámolt parancsnokának a feladat végrehajtásáról, utána azonnal hazaindult.

Otthon a szekrényhez sietett.

Felemelte a lepedőket.

Semmi.

Növekvő idegességgel kutatta végig a polcokat, majd leszórta róluk a szépen kivasalt fehérneműt.

Az album eltűnt. Talán... valaki ellopta?

– Mit keresel? – sikoltott a felesége, amikor meglátta a kiszórt holmikat.

– Az albumot – válaszolt Kovács elfúló hangon. – Itt volt. Mit csináltál vele?

– Albumot? Milyen albumot? – kérdezte az asszony értetlenül.

– Ide dugtam egy könyvet, tele volt bélyegekkel.

– Ja, az... könnyebbült meg az asszony. – Amelyikben ócska bélyegek voltak?

– Igen! Hol van?

– Valamivel le kellett foglaljam a kicsit, amíg a húst készítettük...

Aztán a férfinak eszébe jutott az újság, melyet a bélyegkereskedőnél látott. Az egész hiábavaló csörömpölés a nyílt város utcáin. A még hiábavalóbb halál, amely egy nem éppen szabályos bokszmeccs eredménye lett. S újra, újra efdé Rooseveltt, amint megértően, okosan és szeretettel emeli szeméhez a nagyítólencsét...

VARGA IMRE

a magáramaradt zsoltára

ezt a fényt hogyan viseljem el
amikor a forrás keserűség
sóival tör fel és éjszakák
add ó add hogy csontjaim fehére
az öröm lobbanása ártatlan
arcát és boldog szemét
ahogy napnyugtában darabka ég
derűjében én lótt lábú
erdei állat aki ha egy-egy
szavában menedékre találhat
elég miért hogy ne legyek
karján a dél haján napsugár
(képzelem s máris vagyok)
sötét a forrás szennyes
pedig tiszta vízre létem
óhajtozik itt van ő és
még sincsen itt zokogásom
el-elborít s képét aki bennem
ugrándozik cserfel már szurok
a bordáim mögött belőle
az éjszaka jajgat huhog
egyedül az udvaron burjános
kert házromom kiapadt kutam
s az utolsó beleejtett fehér
kavicsok apám édesapám

1993. december 12.

üres korsód

ahogy van tagolatlan
még semmit nem tudhatok
pelyva ízék törmeléke
pálcikák szilánkok forgács
cserépdarabkák szálak
ami volt lerakta jelét
itt-hagyta magából

*most többjére rávall
múltjába-jövőjébe árad
kintjét s bentjét meg-
cseréli ami kibullott
visszakoppan ahogy zöld
korsódban a kőbab míg
üresen rázogatód*

1993. december 10.

Ami belemerít

*Az a hallatlan kiáltás
az erdő közepéből nő ragyogása
dal lesz míg szele ideér
az a néma hívás sejtelem
arrafelé szálfák öröm-tagolása
lüktetés lélegzet a fatörzs
vagy benső mása tapintod
s ezzel megérint belőle
fakadsz feszülősen
e pillanatot szakadatlan
bölcső körül hullámzó házzal
és ablakában a dombok
boglyák kazlak függélyesen
fölgúgó felhők elhamvadt
tölgyek és jegenyék*

1994. január 30.

élő víz

*ínségemben rátaláltam
a víz ízében erejét
igazát s a kenyérben
megtestesülését bölcsőbe
buktam vénen zokogva
ringatott rengetett
megrendültem lüktettem
lángba szöktek sziporkáim
s láttam a földet
fenyőágot ablakkeretben*

1993. december 10.

LÁSZLÓFFY ALADÁR

Kolozsvári laudáció *

Kép nélkül képtelenek lennénk. Elszállna az idő, s mint valami futószőnyeget, maga után rántaná a teret, azonnal kiürülne minden. Mert minden, ami marad – átvitt és egyenes értelemben – az kép: emlék vagy képzelet, képesség, képzés és képzet; a tudás maga is kép a világról, ugyanaz képzőművészetünk: az emberiség egyik Jákob-lajtorjája, melyen géniusok és kismesterek járnak le s fel a látvány poklai és mennyországai között; valamilyen értelemben kép a képtelenség is, a képzavar, a képviselés a képmutatás, a szavak végén az értelem postai irányítószámaként a képző, hát még a képrejtvénys napjaink házimozija, a mindentudó manipulátor: a képernyő. És persze kép a legeslegyszerűbb – a néha elsárgult, elkopott, a szívekben vagy csak a zsebekben, tárcákban örökre őrzött emlék: a fénykép. Ma már fényképek milliárdjai születnek a földlakók milliárdjairól. Mi marad meg ebből az emlékeztető tömegből? Elképzelhetően megnőttek az esélyek; hiszen az altamirai barlang faláról indított s megérkezett üzenethez képest rólunk immár a palackposta – kép-palack-posta egész hadiflottái vihetnek hírt – valakinek, valamerre.

Veress Ferenc, aki az első saját műteremmel rendelkező fényképész volt Erdélyben, tizennyolc éves korában jutott fényképező-masínához. Egy életen át sikeresen tartotta összhangban a hivatásos iparként űzött fotográfusmesterséget a fáradhatatlan műkedvelő kísérletezéssel, technikai és erkölcsi úttöréssel ezen a téren, még iszonyúan töretlen terepen. Azoktól a bőrre és vászonra mesterkedett első csodáktól a napjainkban elektromágneses viharra oda s vissza alakított fotóvarázslatokig, szinte hihetetlen, hogy időben csupán másfél századnyi az út, térben pedig azért is még mindig ugyanott, ugyanitt állunk. Helyben vagyunk. Valahol középen, mintegy a szimmetriatengelyében e korszaknak, ott van az első Kolozsváron forgatott némafilm bizonyára esetlenkedő, mégis kicsit történelmi pillanata. És csodák közepette itt valaki folyton továbbcsavarta a filmet – fedezhetné fel áhítattal korunk lakója, hogyha az áldott időt csupán a haladásra, s nem ugyanolyan mérvű pusztításra, versenytrombolásra használta volna az emberi nem. Míg Veress Ferenc Erzsébet királynéhez és Lincoln Ábrahámhoz művészetét és hozzáértését felajánló leveleket, mások, a kevésbé fantáziadúsak königgrätzi és doberdói hadparancsokat és ultimátumokat intéznek a világhoz, s benne eme térséghez. Így leszünk néha képpel tele is képtelenné.

Erdély s még ennél is szűkebb pátériánk viszont végig a bűvös kamera kiemelkedő mestereivel s művészeivel ékes, kik mentik, ami még menthető, megőrzik, ami megőrizhetetlen lenne. A Dunky fivérektől a nemrég elhunyt Marx József, gyűjtik be az élet képeit és káprázatait; Fotofilm egy korstílus fogalmát jelenti; csak hódolattal említhetjük Kabay Bélát, aki a rezsimmel is farkasszemet nézve, évtizedekig mentegette történelmi, egyházi emlékeinket; az időközben Magyarországra települt Erdélyi Lajos-

* Az 1990 óta működő Kelemen Lajos Műemlékvédő Társaság idén adta ki először a műemlékek megőrzéséért, megörökítéséért és gyámolításáért létesített Kós Károly, Debreczeni László és Veress Ferenc emlékérmeket. A fotóiért kitüntetett Kántor László méltatása a kolozsvári ünnepségen hangzott el.

nak kiemelkedő érdemei vannak Orbán Balázs fényképsz hagyatékának és hagyományának továbbítása körül; érdemdús fotóművészek, a mesterek sora: Szabó Tamás, Csomafáy Ferenc, a New Yorkba átszármazott Deák Ferenc, Kabán József és mások érdemelték ki ezekben az évtizedekben, lapokban, könyvekben, kiállítótermekben az elismerésünket.

Ízlés és szakmai intelligencia eme hagyományainak letéteményese mai kitüntettünk, a fiatal generáció képviselője, a továbbtörés máris igazolódott reménysége: *Kántor László*. Ami a hozzáállás hevéét illeti, családi hagyomány itt a vállalkozás ilyen értelme: a nagypapa és az apa erdélyi kultúrát szolgáló stafétabotját veszi át. Viszki tovább. Ahogy Veress Ferencnek, neki is kamaszkorától kezében a fényképezőgép és szívében az eltökéltség azzá lenni, aminek profiszintű elsajátítására eddig itthon nem nyílt számára tér. Kántor László kezében jól áll ez a mai, más, technikailag hatékonyabb fegyver, melytől korunkban a sajtó tartós nagyhatalom lett az ingatag nagyhatalmak sorában. Csak egyetlen tekintetben nem veszítette el s nem növelte erejét őskorahőskora óta ez a varázsszem, ez a prométheuszi találmány, ez a titáni varázslat: művészi érvénye szempontjából.

Kántor László tehát két sort is folytat méltóképpen: a közszolgálat példájának s a mentő-megörökítő-alkotó hármasság parancsolat férfimunkájának – reméljük – még sokáig megszakítatlan sorát. Ahogy ebben a pillanatban örömmel konstatáljuk: az a vizsga, amelyet ez a fiatal fotográfus sikerrel tett le a közösség előtt, nagy ívek mentén, a színházi riporttól a Házsongárd-albumig jelentette a „túlélő képek” sorozatát. A kiállítástól az albumig látásmódunk és lelkületünk egyik letéteményesét éri ma a megtiszteltetés, hogy az újonnan alapított Veress Ferenc Emlékérem első kitüntetettje legyen. Sikert és becsületet, erőt és kitartást kívánunk vele, általa egy egész most kezdődő sornak.

Kolozsvár, 1994. január 29.

KÁNTOR LAJOS

Ady-jóslatok, 1994

Bustya Endrének ajánlom

Ha irodalomtörténetileg vitatható volna is a szempont, hogy 75 évvel a költő halála után vizsgáljuk publicisztikájának mai érvényességét – mentséget és magyarázatot bőven lehet találni a kísérletre. Egyrészt (gondolom, változatlanul) nem vonható kétségbe Ady Endre lírájának és újságcikkeinek egy tőről sarjadása, másrészt és harmadrészt a befogadásesztétika s az írói utóélet vizsgálata önálló sodó kutatási terület. De ha nem így volna, a politológia adhatná meg a felmentést, az igazolást, minthogy az Ady-publicisztika elválaszthatatlan a századelő politikai mozgásaitól, s bizonyára beépíthető napjaink országokat és régiókat harcba hívó vitáiba.

Aki csak a címét olvassa Ady 1905-ben a *Budapesti Napló* számára írt cikkének – *A nacionalizmus alkonya* –, az persze eleve lemond a további elemzésről. Ennél nagyobbat tévedni, illetve ennyire távol, ennyire szembekerülni nem egészen egy évszázad alatt a kor valóságával – mondhatja a felületes ítélkező –, önmagát minősíti. Valóban, Ady hitte, hinni akarta, hogy „A népek kezdenek látni”, s remélte, hogy ez végre Magyarországra is elérkezik. „Talán már nemsokára nem lesz szégyen igazi hazafinak lenni sehol a világon” – írta le jóslását, bizonyos oroszországi, német meg norvég hírekre alapozva. Egy vágyat vetített ki, az „ifjódó Európára” telepedett „lidérc” lehessegetésének vélt közelségét, a nacionalizmus helyettesíthetőségét a patriotizmussal. Hiszen Ady nemzeti (magyar) kötődése oly erős tény, amelyet csak a legvadabb, legmegrögzöttebb, legszélsőségesebb ellenfelei, ellenségei próbáltak tagadni. A hazafiságot és internacionalizmust ő nem egymást kizáró irányként élte meg. Mintha csak napjainkról íródnának e sorok: „Aki ellensége a haladásnak, a jobbra törésnek, az emberi szellem feltétlen szabadságának, hazaáruló, ha örökösen nem tesz is egyebet, mint a nemzeti himnusz énekli.”

Az Ady-kutatás az elmúlt évtizedekben a sajátos módon felfogott korigényre hivatkozva, vagy még ezt sem téve meg, hanem a részt egészenként tüntetve föl, Ady Endre publicisztikájának egyetemes érvényű progresszivitását és főként a magyar nacionalizmust ostromozó jellegét hangsúlyozta. Való igaz, hogy e század első éveitől kezdve könnyen szemelhetők ki az Ady-köteteből „a magyar kétfejú sas”-szerű szigorú ítéletek, a nacionalizmust és a klerikalizmust egymás mellé a vádlottak padjára ültető szentenciák. „A nacionalizmusnál nagyobb hazugság nem állott még ki a harci porondra” – írja Ady a *Nagyváradi Napló*ban 1901. december 20-án, és itt tagadhatatlanul magyar jelenségekre utal. Ugyanitt olvashatjuk, hogy „Magyarországon hazafias dolog a németet, szerbet, románt, tótot szidni”. Ebben a szellemben szól a *Nacionalistákban*, ugyancsak a *Nagyváradi Napló*ban, 1902 áprilisában, „a legförtelmesebb hazugság”-ról s „a legveszedelmesebb nyavalyá”-ról, amely az országot s a világot sújtja: „Kiaknázza a tömegek vad butaságát, a félműveltek szenvedélyeit. A nacionalizmus voltaképpen internacionális szövetkezet a sötétségnek, butaságnak s a gonosz tekintélyek önzésének.” De már az 1902-es keltezésű Ady-cikkekben oda kell figyelni az erdélyi konkrétumokra is. Március idusán például a *Nagyváradi Napló* publicistája így ellentétez,

a helyzet jellemzéseként: „...fajpolitikát csinálunk, dzsentrit mentünk, új mágnásokat, nemeseket válogatunk, bizonyos foglalkozásoknak különös nimbuszt juttatunk, ellenben a kereskedelmet, a legfontosabb nemzeti tevékenységet béklyóba rakjuk, új méltóságokat kreálunk here fajmagyarok számára, de a vérmagyar székelységet veszni hagyjuk.” A „csaholó hazafiság”-nak azt a válfaját utasítja el Ady, amely nemzeti érdekre hivatkozva tulajdonképpen csoportérdeket véd, érdekösszefonódásokkal magyarázható; a sajtó a megválasztott aradi román püspök ellen agitálva (a kormány szolgálatában) a román egyházi autonómiát sérti meg, holott a támogatandónak vélt ellenjelölt korántsem jelentene biztosítékot a magyarbarátságra. A hajsza pedig az ellenséget növeli; a megbélyegzett, erős talentumú embert oktanul gyalázva, nem csupán őt, de „a békésen viselkedő román népet” is föl lehet izgatni. (*Nagyváradi Napló*, 1902. július 5.)

A Váradról Budapestre távozó Ady nem szűnik meg figyelni az erdélyi politikai és művelődési élet román vonatkozásaira, legyen szó a parasztok mozgolódásairól vagy a Nyugatra tanulni küldött színházszervezőről. Rokonszenvvel, sőt némi irigységgel regisztrálja, hogy az erdélyi román Thália jövőendő irányítója, Zachariás úr, azaz Zaharia Bârsan a modern színpad ismeretében kezdheti meg kultúraépítő munkáját azokon a tájakon, ahol „többnyire dunabagonyi nivón álló trüppök rágiák a csepűt a magyar kultúra szent nevében”. (*Budapesti Napló*, 1903. november 8.) És kemény paszuszusok idézhetők a „történelmi pellagrát” elemző, a román parasztok lázongását értelmező 1907-es Ady-cikkekből, a feudális rendet megbontani kísérő népakaratról. („A máramarosi oláh még tud lázadni, mert emlékszik Hórára és Kloskára.” „Az oláh paraszt is elromlott, nem akar barma lenni az uraságnak.” – Mindkét idézet lelőhelye a *Budapesti Napló* 1907-es évfolyama.) Ám az Ady-látta és -láttatta igazság úgy teljes, ha kikeressük a *Budapesti Napló*-ból és az előbbi bírálatok, önostorozások mellé helyezzük az ugyanúgy jellegzetes dühös Ady-mondatokat, amelyeket a Carmen Sylva királynénak tulajdonított magyarellenes regény váltott ki a költőből. Ady nem tesz ugyan lényegi különbséget a hiányzó román és magyar polgárság között, sőt a politika Romániában szerinte „olyan balkáni, mint Magyarországon” (ez akkoriban sem számított dicséretnek, egyik országra nézve sem!) – mindazok ellenére, amit külföldi lapokban olvasott román értelmiségiek tollából, a román parasztlázadás után. („Szörnyűséges dolgokat mondtak el ezek az oláh darabontok Románia társadalmáról, közállapotairól. Késérőségében egyik-másik kijelentette, hogy Oroszország és Magyarország a kultúra paradicsomai Románia mellett.”) De mert elfogulatlannak tudja magát, élesen, felháborodottan utasítja rendre a magyarságba beleharapó dilettáns szerzőt. Mi itthon, Magyarországon, a magyar bojárok és kalandorok igája alatt tele vagyunk keserűséggel és bánattal. Ostorozzuk is a magyar társadalmat, politikát s azokat, akik miatt haszontalanul vérünk el a demokráciáért s egy igazabb kultúráért vívott harcban. Ha boldog kultúrnemzetek elfogulatlan fiai észreveszik a mi nagy küzdelmünket, hálások vagyunk érte. De kuss, sőt coki annak, aki Romániából jön, kerül ki, hogy bennünket bíráljon.” (*Budapesti Napló*, 1907. december 21.)

A hosszú évtizedeken át gyakorolt egyoldalú, lényegében hamis irodalomtörténeti beállítást revíziója hasonlóképpen szükséges Ady és Goga kapcsolatának megítélésében. Igaz ugyan, hogy Ady ezt válaszolta a *Nyugat*-ban, 1913-ban Goga Octaviannak, miután a román költő (Ady és Madách fordítója) elzsidósodással vádolta meg a magyar irodalmat: „...nemessen meg kellene becsülnünk egymást, szomszédoknak a Földön s lelkeink útirányában, de ehhez megértés is kell, s amaz ócska, kompromittált, bizonyos szeretet. Ez a szeretet most csak az igazság kedvéért látszik kitérülni Goga és a román-

ság elől, de bennem például megvan s megmarad, de Ignotusnak buzdítása szerint s nagy tanulással csak nőni fog." És igaz, hogy a *Goga Oktávián vádjai* című, a *Nyugatból* (1913. május 16.) idézett Ady-jegyzetben ez is olvasható: „Ismeretes, majdnem fanatikus románbarát vagyok” – ám nem hallgatható el, hogy a szegedi börtönbe zárt román lírikussal szolidarizáló Ady a későbbiekben kénytelen volt a barátság jövőbe menthetősége érdekében kritikailag szólni a másik oldalról is, többek közt ilyeneket: „Nincs kedvem itt a románok legszebben fejlett antiszemitaságához magyarázatokkal szolgálni, talán majd máskor, de a román zsidógyűlölet majdnem bizáncian szép.” A Gogával folytatott vita során emeli ki Ady Magyarország kapcsolatát Európával, az európai eszmei irányzatokkal – és nevéen nevezi a vita legfőbb tárgyát: Erdélyt. Az „elzsidósodás” vádja, a rá adott válasz összekapcsolódik tehát már a tízes évek elején egyre inkább aktuálpolitikaivá váló kérdéssel. „Nem esküszöm meg – írja Ady –, hogy a romániai katonaság nem veheti el valahogyan, egyszer, tőlünk Erdélyt, de magyarságunkat s ennek termő lélek-ligetét le nem bocskorolhatja soha. Gyönyörű lehet az a hivatásérzés, amely Romániáé és a románságé lehet, de a mienk se kutya s szép, nagy emberi passzió valószínűleg, mert idegenektől tud elhódítani magának fanatikusokat. Egyelőre pedig az igazibb román kultúra Magyarországé s Goga is a mienk, malgré lui és ezt se szabad elfelejteni.” Ne menjünk most bele annak a megvitatásába, hogy az idézett utolsó mondattal Ady tulajdonképpen lépre megy, beleesik a nacionalizmus csapdájába – ami ellen harcolt költészetével és publicisztikájával. *Magyar és román* című, a *Világ* 1914. január 25-i számában közölt cikke, Goga újramegszólítása viszont fölülemelkedik az indulaton, erkölcsileg közeledik viszonyuk megítéléséhez – ami nem csupán két ember, két költő polémiája. „Lant és Parittyá illik költőnek és királynak, szeretem, hisz én is azt csinálom, hogy élsz, dalolsz és harcolsz, de szabad-e nekem azt gondolnom, hogy költő állhat orvgyilkosok közé? Tették és tegyék ezt meg pápák, pátriárkák, császárok és kiskirályok, Machiavellik és zsoldos kisgonoszok. Poéta gyilkolhat, ha szeret, de gyilkosokkal nem cimborál, s ha ki poéta s csillogó, beteg buborékvárában nem él, még fájának szerelméért sem lesz egy másik nemzetfajtának társaságba szegődött öljője.”

A történetet, melyet még 1989-ben igyekeztem a mai olvasó emlékezetébe idézni a budapesti Valóság hasábjain, nem részletezem itt tovább. Mindenesetre úgy vélem, egyike a legtanulságosabbaknak a XX. századi barátságkeresések közül. Illúziók és illúzióvesztések rajzolódnak ki benne, ha elfogulatlanul próbáljuk teljességében feltárni azt, amit tudni, dokumentálni lehet az „Ady-Goga barátsága” irodalom-, eszme- és politikatörténeti dossziéjából. A csucsai kastély tulajdonképpen mindezt magában rejt, sőt ennél többet is. Ha teljes mélységében meg akarjuk érteni az e tájt – és nemcsak e tájon – született Ady-szövegeket, Ady Endre életművének kulcsszavait kell újragondolnunk. Végre bevallva, hogy Erdély ugyanolyan súlyú kulcsfogalom Adynál, mint a sokat és méltán emlegetett Párizs.

ZALABAI ZSIGMOND

Asztalfiók-irodalom

II.

„CSAK BUJDOSÓK, CSAK VÁNDOROK VAGYUNK”

Hazatérve a földönfutásból, a frontvonal miatt elrendelt „menekülésből”, ismerkedik újra faluja képével a nép. Mint egy szürrealista színpadkép, olyan a község, a határ. Fegyverek szanaszét, kiégett páncélcsovik, tankok roncsai; katonasírok nemcsak a temetőben, hanem még a templom körül is. Ott húsz, itt harmincnégy; bennük nyolcvanhat szovjet halottja a környék birtokbavételéért folytatott ádáz harcoknak. (1946. február 18-án – tizennégy hónappal elföldelésük után – a tetemeket, hogy a hősi halottak párkányi temetőjében találjanak végső nyugalomra, kihantolják, koporsókba rakja a község közmunkára kirendelt férfinépe.) Gyógyítgatják az emberek a föld sebeit; eltüntetik, mikéntha lidérces emlékeit a tegnapiaknak, a bombatölcséreket. Betemetik a lövészárkokat, géppuskafészeket, tankcsapdákat. Végzik a hátszági közmunkát: segítkeznek a környékbeli hidak, a vasútvonal helyreállításában. Terelik – messze vidékekre is, ha úgy kívánja a szükség, s a parancs – a hadak nyomában járó élelmiszer-utánpótlást: az állatállományt. Javítgatják otthonaikat, keresik ingóságait. Egyik bútordarab az Alvégből kerül elő, másik a Felvégből. A csikótűzhely a borospincék valamelyikéből, a szék a hadikórháznak berendezett parókiáról. A henger, a borona a szomszéd községből. Az eke sehonnan... Megbolydult méhkas a falu. Holmija után kutat a nép, csereberéli még megmaradt értékeit: legyen mivel nekivágni a jövőnek. Húsz kilométerre is elyalogolnak egypár naposcsibéért: népesüljön be újra az udvar, enyhítsenek legalább így az élelmiszerhiányon.

Feketézés, árufelhalmozás és – mint minden nagy fordulat után a határsávban – csempészség megint. Nagyban és szinte hivatásszerűen űzik az ügyeskedők. Nincs cukor? Mézzel, jobb híján, pótolható. Akadt, akinek méhcsaládjait hurcolták át a határon a csempészek... Megfogyott az állatállomány? Ló, tehén vándorol át ide s oda, cserebére másért, a befagyott Ipolyon. Volt, hogy elcsúszott az állat, beszakadt alatta a jég; felpuffadt tetemére akadtak rá már csak a fináncok. Csempészhalál híre is kering a vidéken... Magyarországra főként cukrot, kávé, teát, élesztőt szöktetnek át, s tűtől a kocsitengelyig mindenféle ipari terméket. Onnan bor, pálinka, dohány, cigaretta vándorol ideátra. Olyannyira elhatalmasodik a csempészet, hogy a fináncok mellé erősítésül 1947 elején újabb kilenc katonát kell a faluba vezényelni a vámórvonal ellenőrzésére. Élelmiszerhiány, áruhiány, infláció – a front után egy doboz gyufát tíz-tizenkét, egy százalapos cigarettapapír-csomagot húsz, egy kiló cukrot nyolcszáz-ezer koronáért kaphat, ha kaphat egyáltalán az ember.

1945 áprilisában megjelennek falumban az új hatalom első képviselői: a csehszlovák pénzügy- és határőrök; nem sokkal később pedig a nemzetbiztonsági testület. Az ugyan némi csúsztatás, amit az Oslobodený Juh (A felszabadított Dél) című 1946-os kiadványban olvashatunk, hogy tudniillik „a várva várt” szerveket „a lakosság lelkesedéssel és ovációval fogadta”; megérkezésük viszont valószínűleg nem sokkolta a falut.

Nem, mert jövetelükkor nyilvánvaló volt már, hogy Csehszlovákia részeként éli tovább életét megint az Ipoly-vidék – különösebb meglepetést ez ekkor nemigen vált ki. Új állam, új rend, új hivatalnokok: hozzászokott az efféle változásokhoz a határ menti ember. „Volt ilyen már az első republika alatt. Osztán túléltek azt is. Úgy még soha nem vót, hogy sehogyse lett vóna...” Bizakodik még az Ipoly mente magyar népessége, hogy kialakulnak előbb-utóbb azok a formái az életnek, amelyekbe különösebb megvázkódások nélkül illeszkedhet be újra. 1945 őszén a határon való szabad átjárás megszűnik; az Ipoly túloldalán maradt földjeit azonban – ideiglenes határ menti úti-igazolványok birtokában – művelheti, akárcsak az „első republika” alatt, ezúttal is a nép. Várni kell, kivárni, míg helyreáll a rend. „Valahogy majd csak lesz...” – biztatgatja magát a határ menti ember, ám maga sem tudja közben a felbolydult világban, hogy észjárásában mennyi a sorsfordulók tapasztalataiból leszűrt bölcsesség, a türelmes belátás – és mennyi az önvigasz, a keserű önáltatás.

Kőszá hírek kelnek szárnra elébb – fészükéből először kirepülő, bizonytalan-kodó madárkák –, hogy „háborús bűnös” a magyar népesség. Majd azt vélik tudni bennfentesek, hogy a történelem ítélőszéke előtt felelni fog minden magyar. „Köllött nekünk úgy ez a háború, mint kecskének a kés. Feleljen az, aki ránk hozta. A nyilasok. A vitéz urak. Meg a besúgóik. Azok bűnhődjenek. Nem mink csináltuk a háborút. Bűnhődni se bűnhődhetünk érte” – bizakodnék tovább a nép. Ám a faluja fölé gyűlő viharfelhők láttán sokasodik benne a kétely is, megrendülése a hitnek, a bizalomnak.

Nyugtalanság villamos kisülései az Ipoly innenső partjához tapadó falucskák fölött.

Híresztelik, hogy a hivatalokban, de hogy Léván még az utcán sem szabad magyarul beszélni. „Választhat magának másfajta anyát az ember?” Híresztelik, hogy nem lesznek iskolák: magyar iskolák. Hiszik is, nem is; ellenkeznék ez a gyakorlat az első köztársaságbeli tapasztalatokkal. De nem zörög a haraszt, ha... Nem nyílhatott meg, lám Ipolypásztón sem a magyar iskola. Bizalmatlanság. Szorongás. Így éri 1945 augusztusában a falut a hír, hogy a magyarok többségét a 33-as számú elnöki dekrétum megfosztja állampolgárságtól s a vele járó bármiféle jogtól.

Hogy ez az intézkedés valójában milyen következményekkel jár a jövőben, hogy mit is hoz magával, azt nemhogy a politikai események logikáját nem értő, újság, rádió nélkül élő, tájékozatlanságba, bizonytalanságba lökött magyar parasztnép nem tudta akkor, de nem látta tisztán – jellemzően a kor társadalmi viszonyaira s a magyarkérdés körül hullámzó sokféle álláspontra – még az alsó és középszintű politikai vezetés, a magyar néppel a legközvetlenebb kapcsolatban álló szlovák hivatalnokréteg sem. Bizonyossága ennek a zselízi járás párttitkárának az a jelentése, amelyet 1945 augusztusában terjesztett Szlovákia Kommunista Pártja zsolnai konferenciája elé:

„Mint zselízi járási titkár teszek jelentést járásunk helyzetéről és problémáiról. A zselízi járást két sajátossággal jellemezhetjük. Először: három hónap alatt átesett a front minden szörnyűségén; másodsor: lakosságának 99%-a magyar nemzetiségű.

E sajátosságok közül az első magyarázatot ad a járás roppant nehéz gazdasági helyzete. Ez a terület, amely az egész köztársaság legtermékenyebb területeinek egyike, s amely a múltban nemcsak hogy önellátó volt, hanem ellátta Szlovákia szegényebb kerületeit is, ma olyan állapotban van, hogy lakossága segítségre szorul. Ezt a segítséget azonban nem kapja meg.

A másik körülmény, amely a politikai helyzetet meghatározza, a nemzetiségi kérdés. [...] Ez a kérdés nálunk olyannyira fontos, hogy a leggyorsabb megoldást követeli meg.

A magyarokkal szembeni politikánknak mindeddig csak általános vonala volt meghatározva. Semmi sem hangzott el azonban arról, hogyan kell ennek a politikának megvalósulnia. Valamennyi magyar feje fölött Demoklész kardjaként függ a kitelepítés veszélye és félelme. Hogy ettől a félelemtől lassanként elvesztik munkakedvüket, talán nem is szükséges külön mondani. Ezenkívül alapvető különbségeket látok a köztársaság elnöke által a németek és magyarok állampolgárságának módosításáról kiadott dekrétum tartalma között és a között, amit Široký elvtárs mondott a magyarkérdésről tegnap. Szükségesnek tartom, hogy e helyen pontos és részletes direktívákat kérjek arról, hogy milyen álláspontot kell a párt titkárságának érvényesítenie azokkal a problémákkal szemben, melyek a nemzetiségi kérdést érintik.

Hogy pontosabban fejezzem ki magam:

Először is, tudni akarjuk, mi lesz a magyar nemzetiségű elvtársakkal. Hiszen nem szabad elfeledkeznünk arról, elvtársak, hogy éppen a zselízi járásban sok az olyan ember, aki már évtizedek óta áldozatkészen dolgozik pártunkért. Az egykori Csehszlovák Köztársaság alatt a zselízi járás kommunistáinak munkája már olyannyira ismert volt, hogy maga a Szovjetunió részesítette elismerésben, s vörös zászlóval tüntette ki azt. S ezeknek az elvtársaknak ugyanolyan sorsban kell osztozniuk, mint az anyasoknak és a nyilasoknak? Pártba való felvételükről még mindig nem történt gondoskodás, s képességeik nincsenek kihasználva. És ez nem helyes, elvtársak. Hiszen a nemzetbiztonsági testületben a legnagyobb biztosítékai lehetnének annak, hogy valamennyi nyilas a legrövidebb időn belül elő lesz állítva és szigorúan meg lesz büntetve.

Másodszor, tudni akarjuk, milyen sors vár a járásnak azokra a lakosaira, akik a pártnak ugyan nem tagjai, a köztársaság ellen azonban sohasem vétettek. A köztársasági elnök dekrétuma szerint a csehszlovák állampolgárságot csak azok a magyar nemzetiségű lakosok tartják meg, akik erre a köztársaságra méltók. A többiek az állampolgárságukat elvesztették, ám kérelmezhetik, és ha nem bűnösökre, ismét elnyerhetik azt. Široký elvtárs szavai szerint a köztársaság területéről valamennyi magyar át lesz telepítve. Legyen most már bármiképpen is, nagy hibát látok abban, hogy az ottani lakosság a dolgok valós állásáról nincs kellőképpen tájékoztatva. Azáltal, hogy sorsuk kérdéseiben nem látnak tisztán, a legképtelenebb hírek és rémhírek keringenek közöttük, amelyek mindent szolgálnak, csak az általános konszolidáció céljait nem."

Hasonló hangnemen vetette fel a magyarkérdést a lévőai járási titkárság, amely levelet intézett Szlovákia Kommunista Pártja zsolnai konferenciájához. Beszámol benne arról, hogy a nemzetbiztonsági testület föllép a magyar kommunisták arra irányuló törekvései ellen, hogy a lakosság köreiben tisztogatást végezzenek, s leszámoljanak a volt nyilasokkal, kollaboránsokkal. Nehezményezi azt is a levél, hogy a magyar kommunistákat akadályozzák abban, hogy bekapcsolódhassanak a járás társadalmi-gazdasági életének újjáindításába, az újjáépítésbe. „Elvárjuk – fogalmazza meg végül az alsóbb szintű politikai vezetés kívánságát a levél –, hogy az SZLKP zsolnai konferenciája a szlovák dolgozó nép kérdéseit s a demokratikus és antifasiszta magyar dolgozók kérdéseit [...] oldja meg úgy, hogy véglegesen biztosítsa demokratikus és antifasiszta magyar elvtársaink nyugodt együttélését a szlovák néppel."

E nemzeti indulatoktól mentes beszámolók és levelek kívánságait azonban két-három évre ad acta helyezi még az idő és a „magas politika". Történészek, politológusok a megmondható (talán), hogy milyen okozatakat és sokféle eszméből, érzelemből, szenvedélyből, nemzeti érdekeltségből, kül- és belpolitikai adottságból, pártközi harcokból, taktikai és stratégiai sakkhúzásokból összeálló, áttekinthetetlenül bonyolult okoknak. Talán azért, mert a háború éveiben, szerte a világon, máglyatüzekre került

számtalan emberi értékkel együtt a a toleranciának: más nemzetek, nemzetiségek és nyelvek léthez való jogának a méltányolása is. Talán, mert ugyanezekben a vérzivataros években fölfeslett s összekuszálódott az emberiség érzelmi és erkölcsi kultúrájának szövete. Talán, mert indulatok lobbantak ott, ahol a józan észnek kellett volna átsugároznia lelkeket. Talán, mert a vajúdásai közepette megint új Európát szülő történelemben fölerősödött a nemzetek tudatát eltorzító nacionalista manipuláció. Talán, mert a szlovák népnek visszafjót még mindig a múlt: az Apponyi Albertek politikája. Talán, mert el lehetett hitetni a közvélemény egy részével, hogy a Republikát – dacára annak, hogy kis létszámú – az bomlasztotta föl, aki kebelén élt: a magyar nemzetiség. Talán az játszott közre az események mostoha alakulásában, hogy Csehszlovákia és Magyarország között feszült és rendezetlen volt a kapcsolat. Talán az, hogy a szlovákiai politikai harcokban a pártok cinikus módon ütőkártyaként használták a jól keverhető magyarkérdést. Talán az, hogy azt harsogták fülébe a közvéleménynek: ha nem lesznek „átcsoportosítva” s kitelepítve a magyarok, nem jut föld a nemzetnek: a szlovák honfiaknak és a telepéseknek. Talán az, hogy csatlakoztak – még inkább szítva a gyűlölködés zsarátnokát – a pártok magyarellen hangulatkeltéséhez, nyilván a sajátosan szlovák keresztényi eszmekör és felebaráti szeretet szellemében, az egyházak is.

„Felebarátaim a Krisztusban” megszólítással megőrződött a sokat látott ipolypásztói parókián egy szlovák nyelvű, sokszorosított formában készült, 1946-ban íródott levél, amely azt hányja a jogfosztott magyarok szemére, hogy nem akarnak – az Istenért sem akarnak – örvendezni a megújult Csehszlovák Köztársaság immár másfél éves létezése fölött. Pedig ez az ország „népi demokratikus és szláv állam” lesz, amely a magyarkérdést

1. „a reszlovakizációval”
2. „a lakosságcserevel”
3. a bűnösnek taláztatott magyarok „kitoloncolásával”
4. a nem megbízhatónak taláztatott magyarok esetleges „belső áttelepítésével”
5. a következő magyar generációk elszlovákosodási lehetőségének a megteremtésével szándékozik megoldani, annál is inkább, hiszen „kollektív jogok nem lesznek”.

Bűnös–nem bűnös; megbízható–nem megbízható; lojális–nem lojális... Káderezések, beidézgetések, számtalan esetben vizsgálati fogság a zselízi járási fogdában. Megaláztatások, megfélemlítések ördögi mechanizmusa. A „fű lehajlik a szélben, de megmarad” ősi parasztlogikája. Ordítani, jajdulni, káromkodni akaró szájak, melyeket csukva tart mégis a kényszer. S ilyen lélek- és idegállapotban hangzik el a szlovák szószékről a kioktatás, mely szerint *„Minden magyarnak, aki a Csehszlovák Köztársaságban marad [...] arra kell törekednie, hogy jó és hűséges polgára legyen a Csehszlovák Köztársaságnak, amelyben igyekezzen olyan hazát látni, amely minden egyes polgárának védelmezője, és amely minden egyes polgárának azt nyújtja, amit csak egy rendezett és haladó szláv állam a polgárának a mai, háború utáni körülmények között nyújthat”*.

Eddig a szöveg, amelynek szerzője képtelen volt meglátni – mert a nyelve más – az emberben az embert.

Pörölj, Uram, pöröljimmal, Harcolj én ellenségimmal!

Az efféle erkölcsi torzulások is okozhatták a dél-szlovákiai magyar faluvilágra rázúduló embertelenséget, a könnyet, a kint, a vért, a szenvedést, a megpróbáltatást. A „feszítsd meg!” tébolyultjai is okozhatták.

Talán.

Sorjazzanak bármilyen okok, érvek, indoklások, „tisztá nemzetállam” szülte motivációk, a tény tény marad; a metszően éles, orkáni erejű forgószeleknek e kavargásában – Gustáv Husák szavait idézve – *„a magyar lakosságot sok sérelem érte, sok ostobaságot, sok következetlenséget és méltánytalanságot követtek el vele szemben. Az évek távlatából ezt meg kell mondanunk”*.

Kezdődtek a „túlkapások” 1945 augusztusával, a magyar népnek csaknem az egészét érintő, 33-as számú elnöki dekrétummal: az állampolgárságtól való megfosztással. Folytatódtak az 1945/88 számú, október elsején kelt dekrétummal, amely a munkaerőhiány örvéen Cseh- és Morvaországban kötelezte munkára a magyar lakosság egy részét. Önmagában ez – hozzászókkott a nép a háborús esztendőkhben a közmunkához, a „menni kell” parancsához – nem is lett volna még csapás. Csakhogy munka, tenni-való odahaza is akadt bőven. Tanúsítja ezt az Almanach oslobodeného Juhu (A felszabadított Dél almanachja) című, 1946-os kiadvány, amelyben Ipolypásztórol ez olvasható: „A munkaerő hiánya a gazdaságokban nagy nehézségeket okoz.” A „toborzás” ezért – mint Viliam Plevza megállapítja – valójában „ellentétben állt a munkára való mozgósítás általános szellemével; megvalósítása során főként az önkéntesség elvét szegték meg”. Magyarán: erőszakkal szakították ki szülőfaluja talajából az embert. Falumban is, ahonnan 1945. október 25-e körül hetvenkilenc férfit vittek Morvaországba a vonatok. Október végén a zselízi munkaerő-begyűjtő táborba került Ipolypásztó lelkésze is. Garam melléki „munkanélküliekkel” Prágán túlra röptik őt a sors pörölycsapásaként csattogó vonatkerekek. Vonatok, vonatok, vonatok! Vagonok lesznek egyre inkább az Ipoly menti ember életének meghatározói. Szűts Árpád lelkész naplójában olvasom: „Lelkipásztor a vonatparancsnok csendőre engedélyével a prágai teherpályaudvaron a sínek között tartott a szállítmánnyal november első vasárnapján istentiszteletet”. Eltűnődöm: Mit mondhatott vajon a komoran feketéllő tömegnek? Tudott-e erő, hitet, vigasztalást nyújtani a Fellini-filmbe kívánczoló helyzetben? Micsoda vigasz micsoda szavait kereste? Hiszen vitte őt magát is ide-oda a kényszer: előbb Dvur Olšanyban, egy majorban volt – prédikátor létére – gazdasági munkás, majd Bílovban marhagondozó. 1945 karácsonyán a cseh–morva testvéregyház kralovicei templomában (szerencséjére) megismerkedett egy szolgálaton kívüli főtisztval, a járási nemzeti bizottság tagjával, akiben megértő támogatóra talált: január elejére új ismerőse visszasegítette őt falujába, ahol megint csak félelmet, szenvedést, újabb megaláztatásokat talált.

Nem űzte el Ipolypásztó népének feje fölül a balsorsot ugyanis az 1946-os esztendő sem. Június: érvénybe lép a „reszlovakizálás”. Akik 1918 előtt, majd pedig 1938 után erőszak vagy kényszerű alkalmazkodás miatt vallották csak magukat magyarnak, visszatérhetnek a szlovák nemzet kebelére. Ingadoztak – érzékeny barométerként – vegyes lakosságú területeken mindig is a nemzetiségi statisztikák. Nincs abban kivetnivaló, hogy szlováknak vallja magát, aki volt eddig csak botcsinálta magyar. Ám a küszöbön álló (1946 februárjában már elfogadott) lakosságcsereének, a nép nyelvén: „a kitelepítés”-nek a légkörében – gellert kapott ez a szándék is: „Az egész reszlovakizálási akció célja a kisebbségi probléma belső úton történő felszámolása lett” – mint azt Viliam Plevza írja. Hogyan folyt le az eljárás? A kényszerű lélekcseré? Két-két hivatalos személy járta be Ipolypásztó házait sorról sorra, aláírásra kínálva föl a családfőnek egy ívet, amelyen azt vallja, hogy ő valójában – szlovák. Az aláírásért járó dekrétum lépcsőfokot jelentett az állampolgárság visszanyeréséhez, feloldást a vagyonek kobzás alól, lehetőséget, hogy az ember elkerülje a kitelepítést, ingadoztak, s hajoltak el hát a forgószelekben a lelkek. Falum mintegy háromszáz katolikus közül mennyien reszlova-

kizártak, nem tudom; a reformátusok közül – lélekszámuk hétszázharminc körül mozgott – húsz család választotta a szülőföldön maradásnak ezt a kényszerű (és embert alázó) módozatát, mielőtt kezükbe nyomta volna a sors a „fehér levelet”, amely akkoriban azt adta tudtára az embernek, hogy magyarországi áttelepítésre jelöltetett ki.

1946 novemberében osztották ki Ipolypásztón a „fehér lapok”-at mintegy kétszázharminc személynek. (Köztük két született szlováknak is. Pikantériája – mit pikantériája? tanulsága – ez is a sorsnak. Hogy a határvidék embere, tartozzék bármilyen nemzetiséghez, egykönnyen kerülhet közibe ama bizonyos két malomkőnek. Így vizsgáztatták – 1918-ban cseh, 1938-ban magyar, 1945-ben szlovák hatóságok – falum egykori kántortanítójának a lelkiismeretét; így került Š. bácsi – gyermekkoromból villan vissza képe: elegáns görbebot, ápolt kis kecskeszakáll, idegenes, de folyékony magyarság – hol a kakastollasok elé, hol meg listájára a szlovák nemzet, vagyishogy önmaga elenségének.)

Kiosztattak tehát a „fehér levelek”; rossz hírt közöltek, rosszat. 1946 decemberében azonban még elviselhető hírt jelentettek: jót; aki fehér lapos, maradhat továbbra is a falujában. Egyszer, kitelepítéskor, igaz, el kell majd szakadnia tőle neki is; de ki tudja... hátha jobbra fordul addig sorsa a forgószelek kavarta világnak. Jó, hogy e mosti baj, a legfrissebb, a deportálás bennünket nem ér – vélhették a fehér laposok 1946. december 11-én, amikor is kora hajnalban rajtaütésszerűen karhatalom vette körül a falut, hogy végrehajtsa újabb akaratát a sorsnak: ezúttal immár nemcsak a munkaképes férfiakra, hanem egész családokra vonatkoztatva a Csehszágba telepítés kényszerét.

Körbevette tehát a Léváról, Ipolyságról kirendelt katonaság 1946. december 11-én a falut. Kiszállt a helyszínre egy bizottság, járási emberekből. Társaságukban a helyi komisszár, természetesen szlovák, s a csendőr (természetesen az is szlovák). Járták a csehszágai munkára kötelezettek házait sorról sorra, osztogatva a baljós papírokat, amelyeken ez állt: „Pridelovací výmer (Beosztási végzés), a Köztársasági Elnöknek az általános munkakötelezettségről szóló, 1945. X. 1-én kiadott, 88-as számú dekrétuma szerint.” – „De hát mér köll bennünköt köteleznyni a munkára? Dógoztunk s dógozunk mink eliget, látástó vakolásig. A front alatt évadótak a földjeink, tönkrementek a szekereink, a gazdasági főszerelésünk, lovunk alig van, rossz gebékke küszködünk... Vóna munka itthon is elig.”

Olvassa, de nem érti, nem fogja föl a nép a belső áttelepítéssel járó munkakötelezettség társadalmi és politikai indoklását: „A Köztársasági Elnök 88/1945 jelzésű dekrétumának felhasználását a cseh kerületekben levő, nagy munkaerőhiány indokolja, továbbá a nép élelmezésének fontos és nyilvános érdeke, amely ugyancsak megköveteli, hogy nevezett azon köteleességeinek, amelyek a jelen munkabeosztásából következnek, rendes és lelkiismeretes teljesítésével bebizonyítsa a csehszlovák kormány építési (kétéves) tervéhez való pozitív hozzáállását.”

„Dógoznánk mink rendesen. De nem lehetne itthon? Itthon... nem lehet?”

Nem. Nem lehet. Menni kell. Még ma. Egyik hang kemény, a másik zavart, a harmadik számonkérő. Berregnek menetkészen a nagy teherautók, várva, hogy rakterükre kerüljön a legszükségesebb holmi; sorakoznak az állomáson a tehervagonok. Menni kell. Menni. Még ma. Azonnal. S akárcsak a „menekülés”-kor: kapkod össze ruhát, lábbelit, kevéske bútort, mindenféle holmit nagy sietve a nép. Kezébe nyomott a deportálóbiztosuk a Beosztási végzésen kívül egy másik nyomtatványt is. Száma 801/1946; szövege többek között:

1. Melegen kell felöltözni.
2. Mindent becsomagolni (a bútort is) batyuba és csomagokba. Minden csomagra, egy dróttal felerősített fatáblácskára rá kell írni az átcsoportosított nevét és szlovákiai lakhelyét.
3. Evőeszközt (tányért, kanalat stb.) előkészíteni úgy, hogy mindig kéznél legyen.
4. Baromfi és apró állatok részére eleséget vinni.
5. Mindenki vigye magával:
 - a) a hivatalos végzést,
 - b) vásárlási könyvet a kijelentő lappal,
 - c) nyilvántartási igazolványt (zöld vagy sárga),
 - d) személyi és egyéb okmányait.
6. Az élelmiszerekből magával vihet: személyenként 5 kg lisztet, a többi készletet köteles eladni a Szlovákiai Gabonatársaság erre jogosult bizománysának (Želiezovce).
7. Minden család vihet magával:
 - a) hat darab tyúkot,
 - b) 2 darab libát vagy 4 darab kacsát,
 - c) 1 darab sertést 60 kg súlyig minden két családtag részére,
 - d) összes birkáit és kecskéit magával viheti.
8. Borjúkat és anyasertést nem szabad elvinni.
9. Egyéb vagyontát eladhatja vagy őrizetbe adhatja rokonának vagy ismerőseinek.

Így zúdult rá Ipolypásztóra az a téli nap 1946. decemberében. Berregtek a teherautók, hordva negyvenhárom család – mintegy kétszáz fő – szürrealista forgatókönyv szerint egymás hegyébe-halmába dobált holmiját az állomásra; csattogtak a hideg, huza-tos tehervagonok (az emlékezet szerint: „az évszázad tele” dühöngött) az „átcsoportosított”-akkal s családtagjaikkal; aggokkal, kisgyermekkel a messzi Csehország felé. Fel volt kavarva nagyon azon a télen az Ipoly menti táj.

„Amikor verset ír az ember – nem írni volna jó.” József Attila vall így a költészet születésének egyik – tán leghitelesebb – okáról: a fájdalomról. Ismerek Ipoly menti paraszteret, hírvet, rímes jajgatást, amelyet a fájdalom ihlete vetett papírra és őrzött meg máig a megrendülésre váró emlékezetnek:

*Hangos motorzúgás hallatszik messziről,
Egy pincébe húzódtam meg kegyetlenül.
Hangos sírás között búcsúzkodik a nép,
Elvisznek most minden magyart, aki csak ép.
Idehaza más nemigen maradhatott,
Mint reszlovák és a telepítő-lapos.
Az indulásnak hogy eljött az ideje,
Akkor érkezett meg az isten hidege.
Néhány bútorkát az autóra raktak,
Házat, földet, marhát, mást mindent itt hagytak.
Amit sok szorgos kéz összekuporgatott,
Az itthon maradván mind prédára jutott.
Azon célból rakták őket vagonokba,
hogy ne kerüljenek vissza otthonukba.
Nem tehattünk másképp, mert nem volt irgalom,*

*Mindent elfojtott az erős karhatalom.
 Csendes falunk népe körül volt kerítve
 Sűrű csatárlánccal, s nem volt menedéke.
 Az igazolásnak se szeri, se száma,
 gyanús volt az ember saját falujába.
 Szabadságra vágyott Szakállosnak népe,
 Mégis rabszolgaság lett a vágya bére.
 Ahogy megérkezett a szolgavásárra,
 Megtudták, ki s kinek, hogy mennyi az ára.
 Olcsó lett az ember és préda a nemzet,
 Sajnos, nekünk köllött elszenvadni eztet.*

.....
*Könnyes szemmel intünk búcsút mindenkinek,
 Szomszédunknak és többi kedvesünknek.
 Költözzön közetek békesség, szeretet,
 Drága kicsi falunk, a Jó Isten veled!*

1947 februárjának legvégén Ipolypásztó lelkipásztora, zsebében a barsi egyházmegye megbízólevelével, elindult a messze szakadt nyáj után. Klenečen, Brizán, Račinevesen meg is látogathatott hat, kényszermunkára ítélt ipolypásztói családot. Tovább azonban, hiába támogatta ebbeli igyekezetében őt a Cseh Testvérek evangélikus egyháza, hatósági közbeavatkozás miatt – ítéltetvén a magyar nyelvű istentisztelet tilosnak – nem juthatott. Kevés hírt hozott hát a messi idegenbe szakadtakról...

Hitte-e, remélte-e, gondolta-e akkor a felbolydult falu, hogy az „átcsoportosítottak” – csillapultával a zordon időknél – hazaszivárognak, „visszacsoportosulnak” szülőföldjükre; sorjában; azok egy részének viszont, akik megúszták a deportálást, egyszer s mindenkorra el kell szakadniuk a szülőtájtól? Rosszabbul végül is azok jártak, akiknek házat, gazdasági épületet, pincét, szőlőt, földet, parasztösök által összekuporgatott, összerobotolt birtokot, mindent, ami nem mozdítható, ami össze nem csomagolható, itt kellett prédául hagyniuk, s akiket mozdítható, becsomagolható, összepakolható, vagonokba rakható holmijukkal, eszközeikkel, gazdasági felszerelésükkel együtt egyszer s mindenkorra kivittek a közömbös vonatok a községből, átszattogva velük túloldalára a határnak. „Intézményesen” száztizenöt fővel csappant meg falum magyar lakossága. „Nem intézményesen”, szökve távozott a nehéz sors elől az 1945–1948-as évek Ipolypásztójáról további negyvenkilenc személy. Önként jelentkezett cserére egy hattagú család. Együttvéve százhetvenhárom embert sodortak át a háború utáni békétlen béke évei Magyarországra. Egyhatodát a (közösségi önmagát azóta sem találó) falunak, amelybe a kitelepítettek helyébe más tájak más embereit, magyarországi szlovákok családjait hozta megbolydult korszak jelképe: a vagon, a vonat.

Állván e jégveréses, forgószéles esztendőkkben, ellentétes hatalmi érdekek vonzaskörében, országnyi nagy indulatok kereszttüzében, hogyan ítélte meg az 1938–1948 közötti évtizedet, aki megszenvedte egyként légszomját a háborús Magyarországnak és a jogot tipró Szlovákiának? „Sokat köllött szenvednünk háború alatt is, még háború után is még egy darabig. Azt nem is kívánja senki, hogy másszor ismétlődjön ilyen nagy... ilyen nagy szenvedés.” Mit kívánhatott a népek és nyelvek találkozásának sávjában élő, a történelmet ugyan „alulról” néző, ám azt mindkét oldalról ismerő határ

menti magyar parasztság? Azt, ami már idézett hírversben, rímes krónikában (annak általam kipontozott helyein) így fogalmazódott vággyá, gondolattá, mának szóló tanúsággá és tanulsággá:

*Ne sanyargatnának ártatlan népeket,
de inkább szeretnék egymást az emberek.
Tanulnák meg egymást tisztolni, böcsölni,
Még ha nem is tudnák egy nyelven beszélni.
Látnák meg egymásban Isten teremtményét,
Be tudnák tartani az Isten törvényét.
Felebarátodat szeresd, mint magadat,
ez volna a földön legfőbb parancsolat.
Ha ezen alapra építnék a békét,
meglátnák a világ újjászületését.*

...1948 februárja után csitulóra fordul a forgószél, s elültével rendeződni kezd a magyarság ügye.

1948. december 15-én az utolsó kitelepítéssel, Szüts Árpád lelkésszel és családjával is kicsattogott Ipolypásztóról a marhavagon.

Ugyanezen a napon az hírlik a tájon: Léván, Zselízen, Ipolyságon magyar újságot is kapni már.

A címe?

Új Szó.

Szabad Szlovákiában újra a magyar szó.

*

Szabad Szlovákiában a magyar szó?

A krónikás írás, melyet a föntiekben vehetett kézbe a tisztelt Olvasó, egyik – saját kéziratáramban sem társtalan, szélesebb összefüggésben pedig bizonyára sok-sok „néma testvérrel” rokon – terméke az 1989. november 17-e előtti évek irodalmi életének. A dosszié, amelyben eleddig hánycódott, az alábbi címet viselte: *„Asztalfiók-irodalom”*. A krónikatöredék az írói igazmondást, a szellemi függetlenséget elnyomorító korszakban, a *Hazahív a harangszó* című falurajzom világra vajúdásának idején íródott; a hosszúra nyúlt – s akkor még végenincsnek látszó – „társadalmi normalizálás” és a különös ügybuzgalommal gyakorolt „irodalmi konszolidáció” íróidegeket megviselő éveiben tehát.

Könyvem zárófejezete, amely szülőfalumnak, Ipolypásztónak az 1938–1948 közötti zivataros évtizedéről lett volna hivatva tablót festeni – persze az „ahogy lehet”-nek a kényszerítő szorításában vergődve –, az elképzelt keresztségben ezt a címet kapta volna: *Jégverésben, forgószélben*. Ez a cím olvasható a *Hazahív a harangszó* tartalomjegyzékében is, jöllehet, a két részre oszló krónikás fejezetből csak az egyik, a Jégverésben című láthatott nyomdafestéket; az tehát, amelyik a háborús vérzivattal, az állóharcok során frontvonalba eső falu evakuálásával (ahogy az idősebb ipolypásztóiak emlegetik: a „menekülés” eseménysorával) foglalkozik. „Finomításokkal” láthatott ugyan napvilágot ez az alfejezet is; a teljes némaság sorsára azonban nem ítéltetett.

Nem úgy kéziratom második része! A *Forgószélben (1945–1948)* című alfejezetet, a tartalomjegyzékbeli eligazítás ellenére, hiába keresi a könyvben az olvasó. Hiába,

mert ezt a kéziratrészt egy másfajta kor másfajta „forgószele” szórta szét lapjaira, sodorta a kimondhatatlanság, a nem-közölhetőség, a tabutémaság sötét és néma tartományába.

Pedig...

Pedig ha figyelmesen – lélekbúvár szemmel – olvassuk ezt az „asztalfiók-sorsra” kárhoztatott szöveget, kiérezzük belőle azt is, miként, milyen manőverekkel, milyen trükkökkel próbált egyensúlyozni a „kimondhatóság” és a „nem-kimondhatóság” szándékai fölött az, aki e szöveget világra vajúdtá; tetten érhetjük igyekezetét, amelyet az a szándék motivált, hogy – mint Makkai Sándor erdélyi püspök mondotta volt – „Őrütség semmit sem tennünk, ha mindent nem tehetünk is.” A szöveg íróját ugyanaz az igyekezet vezette: „Őrütség semmit sem kimondanunk, ha mindent nem mondhatunk is ki...”

Észrevesz azután a lélekbúvár e szövegben mást is. A megfélemlítettséget. A „mu-szaj-herkulesseg” Ady-féle „mégis”-morálját. S a két érzés, érzelem, hangulat valami egészen furcsa keverékét. „Oly korban éltem én e földön...” – érthető, ugye, tájainkon a léleknek ez az állapota. A megfélemlítettség, amely – a dacos „csakazértis” megszülöje. Morbus Hungaricus – mondaná Németh László. Érdekes népszokás – mondaná, a rá jellemző fanyar iróniával, Sütő András. E lelket inkább ölő, semmint emelő kettő-ségben úgy éreztem magam, mint érezte magát ama „Úr Istentől izgatott” régi prédikátor, a sorssal és történelemmel protestáló Bornemisza Péter uram, aki – mint Sütő András találóan írja – „szívében a félelem esztétikájával” így vallott magáról: „...egyfelől félttem, másfelől égett a szívem, és talán az oldalamon is kiszakadt volna, ha a számat fel nem tátottam volna”. Félt tehát e sorok írója is; némileg okkal-joggal, hiszen a Szlovákiai Magyar Jogvédő Bizottság felgöngyölítésére irányuló nyomozások és megfigyelések során – sokadmagával egyetemben – nem maradt ki ő sem a „szolgálatos szemek” és „szolgálatos fülek” kitüntető figyelméből.

Félttem tehát; ám másfelől „égett a szám”, s szerettem volna a történelmi igazságból legalább annyit elmondani, annyit kimondani, amennyit a mostoha irodalompolitikai körülmények közepette elbírt a papír. Az ábrázolt korszakról való tudásom, a kor meg- és túlélőivel folytatott magnós beszélgetések jóvoltából, természetesen már a szövegalkotás első pillanataiban is jóval nagyobb volt annál, mint amennyi abból végül is megfogalmazódott. Nevekre, adatközlőkre – akik személyesebbé hangolhatták volna könyvem eme fejezetének stílusát – már csak a menetrendszerűen „fennforgó” következmények miatt sem hivatkozhattam. Működött bennem továbbá a „....”; az Esterházy Péter bevezette esztétikai alapelv: az öncenzúra. Mi több: szövegkomponáló szemponttá lépett elő még a taktizáló ravaszság is: a magyar sérelmek felsorolását szlovák és pártpolitikus szájakba adtam. Tudatosan. Abban bízva, hogy szövegem így, az ő betét-szövegeik mankóján, majd csak elsántikál a nyomdáig...

Nem sántikált el.

A kitelepítéssel, deportálással foglalkozó alfejezet, a Forgószelelben, az őskézirat-hoz viszonyítva a lektori véleményezés, valamint a többszöri „átigazítás”, átszerkesztés során egyik megalázó procedúrától a másik megalázó procedúráig egyre csak sorvadt, apadt. A kéziratáramban levő szövegváltozatok jól szemléltetik, miképpen csorbultak meg még a részigazságok is, egy abszurd még „résebb” igazság szellemében. Nem segített a párttörténetekből kölcsönzött „mankó” sem; ami korábbi tanulmányokban (Juraj Zvara, Viliam Plevza) megfogalmazódott, az a nyolcvanas évek egyre zordabb szél-járásában megint csak tabunak számított. Tabunak, amelyről beszélni, amelyről írni,

amelyről emlékezni – tilos. Aki ilyesmire vetemedik, az „magyarkodó”, az „nationalista”, az „szlovákellenes”, az sérti „a CSKP internacionalista és lenini politikáját”.

Csoda-e hát, ha törékeny kéziratom nem törte át a cenzúra masszív falát?! A többszörösen megcsönkített, többszörösen „finomított” – a kor „szuperlektor”-ának kedvelt kifejezésével élve: „megszelelt” – szöveg végül is kimaradt a *Hazahív a harangszóból*. Koporsóba (asztalfiókba) helyezésekor ott buzgólkodott lektora, a pápánál is pápább Strasszer György, a Csemadok hetilapjának, a Hétnek a főszerkesztője, a kiadó igazgatójának, az esztétikum porcelánboltjában elefántléptekkel csörtető Sárkány Árpádnak az egyik főideológusa is.

Ám a „forgószél” még ezzel sem ült el.

Jóllehet, az 1945–1948-as magyar hányattatásokkal foglalkozó fejezet a könyvemben nem láthatott napvilágot, mégis e miatt a fejezet miatt ért – titok, hogy milyen szellemi janicsárok „jóvoltából” – 1985-ben az a felelősségre vonás, melynek következtében az „illetékesek” úgy döntöttek, hogy a Madách Imre Irodalmi Díjat, amelyet pedig a Szlovákiai Irodalmi Alap elnöksége két falurajzom alapján történetesen nekem ítél, abban az évben nem osztják ki.

Sem nekem, sem másnak.

*

Isten malmai, ha lassan is, őrlnek.

A politikában, az irodalompolitikában is.

1990. december 18. Könyvem diszkriminálása, Madách-díjam „megfúrása” óta öt év pergett le a közép-európai és szlovákiai, s kisebbségi magyar homokórán. Amely, mint tudjuk, 1989 novembere óta új időszámítás szerint méri létezésünk idejét. Ennek köszönhető, hogy kilencven decemberében a Szlovák Irodalmi Alap igazgatója, a nem általa elkövetett bűnökért kérve sűrűn a bocsánatot, s ontva közben a jókívánságokat is, az írói, erkölcsi és anyagi rehabilitálás megnyilvánulásaként átnyújtotta, post festa, az annak idején elsikkasztott Madách-díjat.

Van, lesz, lehet e tájon még feltámadás?

*

Ipolypásztó, 1991. püskösd vasárnapja.

Az a nap, amely emlékezetes marad nemcsak e meggyötört sorsú kisközség, hanem a szomszéd falvak, az Alsó-Ipoly mente lakói számára is. Az ország sok-sok településére postázott meghívó szavára, amelyen – lehet-e íróember számára nagyobb siker ennél? – ez a tömör mottó állt: *Hazahív a harangszó, visszatértek a kibocsátó fészekbe, a szülőfalu fészekmelegébe az elszármazottak; s hazajöttek a harang hívó szavára azok a testvéreink is, akiket az 1947-es kitelepítés sodort el a messzi Baranyába, Pécs és Villány környékére, Bakonycsernyére...*

Felidézni e gyászünnepség hangulatát: az orgonaszó méltóságát, Kovács Géza tiszteletes úr emelkedett prédikációját, a fiatal polgármester, Mészáros Ottó múlttal szembesülő okos szavait, a Csehországba hurcolt Mázsár István elcsukló hangú, férfikönyvekkel küszködő visszaemlékezését, a szülőföldhöz való ragaszkodás forró szavait megfogalmazó Gyurcsó István-verseket, a nemzetek közötti megbékélés eszméjét hirdető Hviezdoslav-költeményt, a Bodonyi András által gitár- és hegedűkísérettel előadott „felvidéki” dalokat, az esztergomi vendégkórus gregorián dallamaiból áradó ünnepélyességet, a zsúfolásig megtelt templom sűrű és mély áhítatát, nos – felidézni mindezt egy újabb írásnak lesz a feladata.

Itt és most legyen elég ennyi: a kicsi Ipolypásztó nagy példát statuált.

Azzal, hogy be merte vallani a múltat. Azzal, hogy a történelemhamisítás évtizedei, a hallgatás esztendei után szembe mert nézni az idegeinket kínzó és gyötrő traumákkal. Azzal, hogy kemény és maradandó márványtáblába véste emberségre kötelező örök mementóját. Az ünnepélyes istentisztelet során felavatott – s a templombelsőben, a bejáratnál elhelyezett – emléktáblán az alábbi szöveg olvasható:

CSAK VÁNDOROK,
CSAK BUJDOSÓK VAGYUNK

*Az 1947–1948-ban szülőföldjéről
kitelepített 178 magyar testvérünk
emlékére*

Ipolypásztó közössége 1991.

Vándor, te, ki utánunk jössz a messzi időben,
vándor: Állj meg, emlékezz, ne feledj!

Mint ahogy nem feledtek, nem felednek azok sem, akik pünkösdi ünnepén: a lélek, a közösségi öntudat, az önismeret, a lefojtottságából feltörő magyar szellem újjászületésének ünnepén jelen voltak Ipolypásztó jeles napján, amely egyszerre sugárzott gyászt és megrendülést – de felszabadultságot és önbizalmat, erőt és hitet is.

Sokat hívt haza a harangszó, azon az emlékezetes pünkösdön. Egyikük, a Magyarországra száműzött Zalabainé Pető Etelka (mintha csak az 1947-es kitelepítési vers ikerdarabja íródott volna meg, több mint négy, behegedni nem tudó évtized után) a bujdosók, a vándorok, a kitelepített sorstársak nevében a népi poézis alábbi megnyilvánulásával üdvözölte a szülőföldet:

*Rég romba dőlt a kis szülői fészek,
De mint a fecske, mindig visszatérek,
És bejárom a rég itt hagyott kertet,
Mely nékem oly sok szép virágot termelt,
Szatyrom mélyén, mint egy drága kincset,
Mindég viszek egy maroknyi földet.
Egy maroknyi drága szülőföldet,
Összegyűjtöm, s ha lesz egy cseréppel,
Benne szép színes muskátli nő fel.
És kiszáradni soha nem hagyom,
A könnyeimmel meglocsolgatom.
És jövőnk, jövőnk otthonról haza,
Amíg cseng, még hív harangunk szava.
Mert itthon lenni ó de jó, de szép,
És van még pár üres virágcserep.*

Ipolypásztó–Somorja, 1984. december–1991. pünkösdi

H A Z A I T Ü K Ö R

MÁTÉ-TÓTH ANDRÁS

Töprengés a vallási változásokról

I.

Megkérdezi a rabbi az öreg Mózeset, aki egy ideje minden alkalommal ott ül az imaház első padjában, hogy miért jár ilyen sűrűn, hiszen nem is hisz Istenben. Az öreg összehúzza szemöldökét, és így válaszol: az biztos, rabbi, hogy nem hiszek, de az nem biztos, hogy igazam van.*

Ha a vallási változásokat a vallásszociológia alapadataival akarjuk megközelíteni, azt látjuk, hogy a templomba járók adatai lassan emelkedtek a politikai rendszerváltást követően. Hangsúlyozni kell, hogy lassan, főképpen azok számára, akik azt remélték, hogy a kommunizmus bukása után felvirágozik a kereszténység. S most, hogy ezt a virágzást nem tapasztalják, kézenfekvő a következtetés, a kommunizmus nem bukott meg, csak liberális álruhát öltött. Ha azonban körbekerítjük tekintetünket Európa országaiban, azt kell látnunk, hogy a vallási magatartás sem az egykori kommunista, sem a „szabad” társadalmakban nem jár együtt a templomba járók létszámának látványos emelkedésével. Sőt, a nyugati országok közül az erősebb vallási hagyománnyal rendelkezőkben sem éri el a 25%-ot.

Az első bekezdésben említett öreg Mózes problémája azonban a vallási változás egy mélyebb rétegére hívja fel a figyelmet. Miközben pl. Magyarországon az életfordulók alkalmával igényelt vallási szolgáltatásokhoz ragaszkodók létszáma igen magas, tízből nyolc egyházi temetést kér, hét keresztelest, hat esküvőt, a vallás szép magyar szava által jelzett vallomás tekintetében már egészen más a helyzet. A keresztény vallás megkülönböztetett hittartalmának vallása tekintetében, hogy ti. Isten Jézus Krisztusban megtestesült, meghalt és feltámadt, tízből csak négy válaszol igennel, s ez az arány csak kicsivel haladja túl azokét, akik a keleti vallásokból importált reinkarnációt vallják. Nem biztos tehát, hogy a templomba járók mind vallásosak, de nem biztos fordítva sem, hogy akik nem járnak templomba, azok ne lennének vallásosak. Az európai valláskutatás adatai, melyek egész Európára nézve reprezentatív érvénnyel bírnak, azt mutatják, hogy az igazi nagy változások nem a vallásosságban önmagában következtek be az elmúlt 30–50 évben, hanem a vallásosság megnyilatkozási formáiban. Elmúlt ugyanis az a korszak, amelyben a vallásosság társadalmilag (nem is beszélve, államilag) a kifejezetten támogatott értékek közé tartozott, s helyette egy olyan korszak köszöntött be, amelyben a személyes döntések körébe került a vallás.

Nagymamám, aki a múlt század végén született, még mesélhette, hogy lánykorában az úrnapi körmeneten sorfalat állt a díszgyenruhás csendőrség, s ott ment a város apraja-nagyja. Ha ma esetleg szintén sorfalat áll a csendőrség valamelyik utódszerve, már nem menetel ott a városok, sőt a falvak apraja-nagyja sem. Az azonban az európai adatokból nem következtethető ki, hogy mikor én nagyapa leszek, majd unokáimnak

arról fogok mesélni, hogy volt egyszer egy vallás, s amikor már mindannyian tudtuk, hogy Isten halott, akkor még egy néhány évtizedig díszes mauzóleumaiban búcsúztattuk őt.

Pilinszky írja valahol: A „példás kereszténység” erősen külsőségesre hangolt ideje lejárt. Nemes tévedéseink közé sorolhatjuk. Kevésnek bizonyult. Valaki lehetett példás polgár, de ma már semmire sem elég az a vallásosság, amit „példás kereszténységnek” nevezhetnénk. A vallás egyre inkább a személyes döntés ügyévé válik. Ennek a döntésnek, amit egzisztenciálisnak is lehet nevezni, olyan XX. századi élményekkel kell megbirkóznia, melyek – Heideggerrel szólva – nem csak a meglét, hanem maga a lét értelmességére is rákérdeznek.

Egykor az egyik KZ-ben az ott raboskodó rabbik összeültek, hogy bíróság elé idézzék az Istent. A vádló ügyész felállt és szólásra emelkedett. „Magasságos, te azt ígérted atyáinknak, hogy úgy gondoskodik róluk, mint ahogyan a tyúk szárnya alá gyűjti csibéit. S lám megszegted ígéretedet, s ilyen végzetes nyomorúságot bocsájtottál a te népedre. Vétkes vagy tehát.” A törvényszék három nap és három éjjel ült a vádlott fölött, majd megállapították bűnösségét. Amikor az elnöklő rangidős rabbi az ítéletet kihirdette, így szólt: „jertek hitsorsosaim, munkánkat bevégeztük, most pedig áldjuk a Magasságost”.

Az élet értelmének vadonjában a vallás kínálattal él. A lét és nemlét kérdésére valójában olyan alapállással válaszol az ember, amit önmagának sem tud a „tisztá ész fényénél” igazolni. A valósággal szembeni pozitív, igenlő beállítottságot nevezzük valóságosnak, hiszen nem maga a valóság az, amely megalapozza az igenlő viszonyt, s a valósággal szembeni szkeptikus, tagadó álláspontot vallástalannak, hiszen arról tanúskodik, hogy nincsen az élet értelmének az életen kívül bázisa. Ez már nem az a deista alapállás, amit Feuerbachra hivatkozva a marxista oktatás „ópiumnak” nevezett. Valami másról van szó – olyan iskoláról, ahol Nietzsche is oktatott, s az egyik padban Niklas Luhman jegyzetelt.

E személyes döntést, a közös valósággal kapcsolatos beállítottságot persze nem szabadon hozza az ember, ha a szabadságon a környezettől, történelemtől, családtól és hétköznapiaktól való függetlenséget értjük. Az a szabadság, amivel a legnagyobb kérdésekre adható válaszok között keresünk, nem a függetlenség, hanem a függés szabadsága. Ki az, aki nem válaszol? Adódik – talán egyre többször –, hogy éppen a vallási konzervum akadályozza a lényeggel való szembesülést. Más oldalról pedig a válaszok ömlő, ömlengő sokasága. Majdnem mindegy, hogy a vándor azért nem indul tovább, mert számtalan út vezet, vagy azért, mert egyetlen út felé lökdösik. Ady így fogalmazna: szabadgondolkodó vagyok, de nem ismerek szebb szabadgondolkozást, mint az Istenrel való nyugtalan és kritikus foglalkozást. Sem nem kábítva, sem nem ösztökélve – „csupán” vajúdva a lenni vagy nem lenni örök kérdése fölött.

S ebben a vajúdásban veti fel a KZ fentebb idézett rabbija a nagy kérdést: ha Isten maga bűnös a mi sorsunkért, akkor az ítélet után lehet-e még áldani őt? Az Isten bűnösségének blaszfémiaja csak addig tűrhetetlen, amíg nem veszíti el atyját, anyját, hagyományát, létjogát egy ember, egy nép, egy nemzet. Ha minden kérdésbe tétetik, akkor a Mindenható is a vádlottak padjára citálható. Nem a keresztény Európa kultúra-teremtő gyökerei szakadtak el, amint a szekularizációs tétel vallja, hanem az ember, mint olyan éli meg magárahagyottságát a mindenséggel és a tragédiával szemben. A költészet pillanata ez. S lám, egyre több olyan könyv jelenik meg szerte a világon, melyekben egyáltalán nem a hagyományos hittani tételek nyelvén fogalmazódik meg „az” igaz-

ság, hanem éppen a költők sikolyában, mélabújában. Weöres unszolja a költőt, hogy csak szenvedjen még, mert sikoltozása ének a mi fülünknek. S a költő sikolya a kereszten szól.

II.

A vallás, a vallási gondolkodók számára a világ globális válsága, s térségünk politikai rendszereinek összeomlása egyszerre teremt kihívást, s fenyegetettséget is. Erre a fenyegetettségre árnyalt választ adni viszonylag keveseknek sikerül. Egyfajta védekező mechanizmusként jelent meg, s van egyre terjedőben a vallási fundamentalizmus, annak nemcsak úgymond „szektás”, hanem katolikus vagy protestáns változata is. Azokban az országokban, ahol a hagyományos értékekkel szembeni „kulturális és politikai hadművelet” elsősorban a nemzeti, ún. keresztény hagyományt kezdte ki, mert (az embert, a gazdaságot és az egész világot gyökeresen átalakítani kívánó) ideológiájának elsősorban ez állt útjában, a fundamentalizmus leginkább az újraeledő tradicionalizmus és sovinizmus köntösében jelentkezik. Az átalakulás jelenlegi korszakában egy drámai paradoxon tanúi vagyunk: amíg az új társadalmi berendezkedéshez szükséges gazdasági bázist nem sikerül megeremteni, addig a népesség nagy részének társadalmi mozgósítása szinte kizárólag csak nacionalista és fundamentalista módszerekkel lehetséges.¹

A politikai fundamentalizmus bölcsőjét az amerikai protestáns kereszténység ringatta. Nevét egy könyvsorozatról kapta, amely 1910 és 1915 között „The Fundamentals” címmel jelent meg. A kiadók hamarosan (1919) világszervezetet alapítottak: „Word's Christian Fundamentals Association”. A mozgalom alapelveinek megfelelően az egyházi (nem csak a keresztény) gondolkodást akkor nevezzük fundamentalistának, ha az a Biblia szó szerinti tévedhetetlenségét vallja, ha mindazt a tudományos eredményt válogatás nélkül elutasítja, amely ellentmondani látszik a Biblia szavainak, ha az a meggyőződése, hogy aki nem fundamentalista álláspontot képvisel, az nem is lehet igaz keresztény, végül, ha vallási alapon ellenzik az állam és az egyház szétválasztására vonatkozó törekvéseket, mert ezzel elvész az a lehetőség, hogy nézeteiket az állam a maga hatalmi eszközeivel tegye mintegy „kötelező világnézetté”.²

A 19. századtól kezdve a mai napig igen erős a katolikus teológián belül is az ún. újszolasztikus Biblia- és egyházszemlélet. E teológiai irányzat az Isten és az ember közötti kapcsolat, a hit és az erkölcs tartalma és az egyház isteni (krisztusi) alapítása tekintetében a fundamentalizmushoz közel álló nézeteket képviselt. Felfogására egyfajta történelemtől és a befogadó személytől független, minden korban érvényes igazság fogalma, valamint az egyházi szervezet történelmi struktúrájának és működési kultúrájának közvetlenül isteni akaratra való visszavezetése jellemző. Elsősorban etikai érvelésében a természetes és a természetfölötti rend határozott, sőt dualista megkülönböztetésével, valamint a természet törvény és a természetjog állandóságával dolgozik.³ Minden olyan gondolkodási vagy egyházi tendenciával szemben mereven elutasító, amely ezt az állandóságot, változatlanságot és kizárólagosságot megkérdőjelezi. Ez határozza meg a Descartes utáni filozófiával, a Bultmann utáni bibliaértelmezéssel, a tévedhetetlenségi dogma kimondása utáni pápasággal, a nem katolikusokkal és kivált a nem keresztényekkel kapcsolatos magatartását.

Attól azonban még senki sem bélyegezhető fundamentalistának, hogy az alapvető keresztény fundamentumokra irányítja tekintetét, s ezek erőteljesebb érvényesülésétől várja, hogy országunk politikai és gazdasági életében főképpen a gyengék és kárvallottak iránt megnövekedjék a szolidaritás, s a kultúrában a túlélés reményét tápláló

forrásokra lelhessünk. Ugyanakkor mégis a mai magyar vallási változás egyik fontos trendjével találkozhatunk, ha a fundamentalizmus előretörésének okait árnyaltan elemezzük.

III.

A felvilágosodás óta, majd a XX. sz.-ban felerősödve, szétfoszlik egymástól az egyén és az intézmény, a kultúra és a kultúrahordozó intézmények. A vallás a család, az iskola és az egyház intézményei révén teljes társadalmi támogatással alkotta az együttélés egyik oszlopát. Az intézmények megrendülésével és krízisével párhuzamosan előtérbe kerül az egyéni és közösségi tapasztalat jelentősége. Az intézmények előírásainak és törvényeinek súlya egyre csökken, s egyre növekszik az élményé. A személyesség igényét a hagyományos valláshordozó intézmények nehezen és kevésbé képesek kielégíteni, ezért sokan új formákat keresnek. A történelmi vallási intézmények (egyházak) aggodalma a (többségükre nézve tárgyátvesztő) szektáknak nevezett új vallási közösségekkel szemben – a hittartalmaktól eltekintve – éppen abból fakad, hogy a vallási igényre e kisebb élmény alapú közösségek inkább képesek válaszolni, mint az igazság alapú nagy intézmények. Ha pedig az állam mint intézmény, a társadalom humánétikai kohézióját többek között azzal akarja megerősíteni, hogy a vallási intézményeket fejleszti, akkor reményét egy olyan folyamatba veti, amely egész Európában gyengül.

A nagy egyházak szintén az intézmények újratereztésébe vetik a reményüket, s ebben csatlakozni fognak. Elsősorban nem azért, mert az újraélesztett intézmények egy másik társadalmi formáció korszakában működtek, s ma már úgy nem képesek működni, hanem elsősorban az intézményekkel mint olyanokkal kapcsolatos társadalmi elvárás és kétség megváltozása, ill. felerősödése miatt.

A magyar polgárok számára ez a vallási intézményesülési folyamat furcsa dilemmákat készít. A régi ünnepek, szófordulatok, köszöntések, szokások helyett most még régebbieket kell begyakorolniuk, ha korszerűek akarnak lenni, ha nem akarnak a kor trendjéből kimaradni. Az „egyik helyett másik” váltás azonban a társadalmak életében ritka, s a magyar társadalom sem hirtelen váltó. Az átmenet lassú szakaszában a türelem a legnagyobb erény. A váltás ugyanis nem az egyikből a másikba történik, hanem az egyféleségből a sokféleségbe, a megköveteltből a választhatóba. Ez a pluriform lehetőség sokakat, egész tömegeket is oda hajthat, hogy az áttekinthetetlen kulturális és vallási kínálat láttán inkább rémülten lemondanak szabadságukról, és egyetlen választásra hajlandóak csak: önmagukkal ajándékozzák meg az „erős embert”, a „karizmatikus prófétát”.

A sokféleség kínálata a vallási mezőnyben is egyre erősebb. Ötven évvel ezelőtt a zsidó valláson kívül hazánkban nem jegyezték nem keresztény felekezetet. Ma a kereszténységen belüli kisegyházak mellett egyre sűrűbben találkozni nem keresztény vallási kínálattal, amely elsősorban a mindenképpen egzotikus és ezoterikus keletről származik. A hagyományos vallási gondolkodást hazánkban a kereszténység, Trianon után elsősorban a katolicizmus határozta meg. A nem katolikusokkal szembeni merev álláspontok máig sokakat befolyásolnak. A fiatalabb generációk, melyek számára a hitelenség, kaland- és élményszerűség fontos, a keleti vallásokban olyasmint találnak, ami számukra rejtelmet és rejtettséget biztosít. Választásuk nem a keresztény vallási intézményekkel szemben fogalmazódik meg, hanem saját igényeik kielégítését célozza. A vallás eredeti szerepét találjuk bennük: az élet titkainak és értelmének a numinózum fényében való keresését és szemlélését.

A vallási sokféleség azokat gyönyörködteti, akik saját vallásuk kizárólagosságát, egyedül üdvözítő voltát nem csupán az átmenetiség taktikai megfontolásából kiindulva, hanem revideált istenképének következtében vetik el. Nem arról van szó, hogy a vallásokon belül jelentkező „igazság-kérdést” zárójelbe tegyük, hanem arról, hogy a világvallások kritikájának tükrében saját vallásunk igazságaihoz való viszonyunkat kritikusan újraértékeljük. Ebben a munkában a magyarországi keresztényeknek elsősorban azért vannak és lesznek nehézségeik, mert az egyedüliség és egyértelmű dominancia évszázadai után társi és kisebbségi alapállást kell begyakorolniuk. Emellett, ettől azonban csupán részlegesen függve, a magyarországi zsidóságnak is ki kell tudnia kapaszkodni a közép-kelet-európai sors-parancsolta történelmi védállásokból, hogy éppen saját világ-vallástörténetének elmélyítése által szabadon járulhasson hozzá a humánus arany szabályának honi megerősödéséhez: „amit nem akarsz, hogy neked tegyenek, ne tedd másnak”. Ebben a vallási sokféleségben minden hívő imádkozhat úgy, mint a ropsitzi rabbi: „Add ó Magasságos, hogy a szükségét szenvedőknek ne kelljen Ropsitzba jönniük segítségért, nehogy azt higgyék, hogy a ropsitzi rabbi segített rajtuk.”

JEGYZETEK

* A szövegben szereplő zsidó anekdoták M. Buber és P. Lapide gyűjtéséből származnak.

1 Vö.: Jadwiga Staniszkis, in Deppe, Demokratischer Umbruch.

2 Vö. többek között: T. Meyer, id. mű 16–17.

3 Vö.: Kochanek, Fundamentalismus; Werbick, Offenbarungsanspruch. Werbick árnyalt kritikával elemzi D. Scheeben gondolkodását, akire Schütz dogmatikai alapjait építette.

K R I T I K A

Jung – fényben-árnyban

Mostanság mintegy letudni óhajtván, különböző kiadók egymással is vetélkedve, másrészt a magyar nyelven való közzététel szomorú kérését bizonyos fokig kompenzálандó sorjáztatják Jung műveit. *Fogyasztjuk* Jungot: adósságot törlesztve, ismeretlenséget oszlatva – mindezen processzusokkal a szükségszerű popularizálást is vállalva egyúttal, egy szisztematikus közzétételi terv és összehangolás híján esetlegességeket is produkálva.

A magyarországi Jung-reneszánsz legutóbbi szériájából elemzésem központi tárgyaként a *Mélysegeink ösvényeint* választottam – lényegileg és hitelességét nézve egyaránt ez volt számomra tudniillik a legszimpatikusabb.

E kötet tíz Jung-tanulmányt tartalmaz. Közös specifikumaik említése előtt, s egyéb asszociációkat megelőzve megkísérlem röviden poentírozni az egyes írások nekem igazán kardinálisnak tűnő megállapításait, nívumait.

„Az élet delén” című tanulmányában hangsúlyozza: az ösztön természet, míg a tudat kultúra, s ezen utóbbi az ösztönnek való ellenszegülés folyamatában a kétség és a félelem mint bevezető aktusok által készítetik elő. A tudat olyan problémaként interpretálható, amely a felismeréssel konstituálódik, s a serdülés folyamatában jelenik meg.

A serdülés korszakának a jelentőségéhez mérhető életünk középső szakasza, mivel ezen éra szokott megajándékozni bennünket a helyes életvilág felfedezésének az élményével – talán épp a társadalmi cél vélt vagy valós elérésének a folyományaként.

Személyiségünk egyfajta győzelme ez, melyet – paradox módon – személyiségünk szükségszerű károsodása árnyal. 40. életévünk tájékán kezdjük igazán utunk problémás szakaszát járni, hiszen a gyermekkor és a vénség az élet problémátlan állapotai, míg a középkorú személyiség jelentős változásokat konstatálhat magán – miként a delelőjéhez érkező Nap is átfordul a tetőpont után, akként válhat karakterünk az eredeti férfias típusból a nőiesbe, s fordítva. Csakugyan: milyen sok, 40 körüli nő lesz munkabírást, vállalásait, irányító hajlamát nézve egyaránt férfias határozottságúvá; asszisztensből irányítóvá. S hány férfi fordít hátat sokáig dédelgetett, egy ideig megvalósítani hitt ambícióinak; hezitálóbbá, puhábbá, lemondóvá módosulva.

„A személyiség alakulása” a második elemzés tárgya. Ez a személyiséggé nevelés eszményét – nálunk felettébb aktuális kérdés! – olyan, érthetően, ám-bizonyos fokig túldimenzionáltan piederstálra állított problémának tekinti, mellyel kizárólag az nézhetne reményteljesen szembe, aki maga is személyiség. Sokan kívánnak személyiségeket kinevelni, s kevesen vannak a valódi, ezáltal alkalmas személyiségek. A felnőttek mintegy saját nevelési deficitjüket feledtetendő, önnön hiányzó, s általuk hiányolt arcélüket óhajtván rámintázni a rájuk bízottakra. Ha tehát ők szigorú nevelésben részesültek, tipikusan bánnak engedékenyen gyermekeikkel, tanítványaikkal.

E bemutatás az OTKA I/3. 33. nyilvántartási szám alatt elfogadott „Néhány XX. századi emberkonceptió filozófiai-pszichológiai jellemzői: az emberi evolúció posztmodern leírása” témához tartozik.

A jungi személyiség ritka tünemény. Szerinte a rendeltetését megérző, belvilága hangjára hallgató, elhivatottsággal bíró ember az, aki rálelt saját útjára, s ennek hála, befolyásolhatatlan a morális, szociális é. i. t. konvencióktól, minősíthető személyiségnek. A görög belső intenciók kultusza tér itt vissza; az autonómia és a szókratészi daimónion kapcsolódik össze.

Külső presszióktól nem befolyásolt, ellenállóképes individuum az ideális. Az *ideális* egyik jelentése – nem véletlenül – a ritka előfordulás: „Az ember olyan mértékben hibázza el az életét, amennyire hűtlen saját törvényéhez, s így nem válik személyiséggé. A jóságos és hosszan tűrő természet legtöbbünket soha nem nógatott, hogy mondjuk: mi az értelme az életünknek. És ahol senki sem kérdez, válaszolnia sem kell senkinek.” – írja Jung. (36. o.) Megállapításának egyik konzekvenciája az lehet, hogy a természet kényszere nélkül nyilván emberi (végig nem gondolt, rosszul eltervezett) kényszer napjaink személyiség-mizériája. A kiváltságosan önmagukat élők sokasítása semmiféle emberi módszernek-technikának a hatására sem realizálható.

„A komplexuselméletéről általában” Jung a komplexust mint lehasadt lélekreszt definiálja, s arra intencionál: a *kísérlet* és a *kísérleti folyamat* közé iktatódik be a *kísérleti szituáció*, melyet – nem minden maliciózság nélkül – ő olyképpen mutat be, mint azon előírások összességét, melyek a kísérleti alanyt hozzásegítik a vizsgálat félreértéséhez, azaz félrevezetik őket.

„A kollektív tudattalan archetípusairól” szólva is egy sajátos fogalmi elrendezés folyamatában érezhetjük magunkat. Jung emlékeztet: a tudattalan fogalma elsőbben is *elfojtott* vagy *elfelejtett tartalmat* jelentett, amely később – finomabb megvilágítás során vált külön személyes, és a minden emberben egy és ugyanazon módon meglévő *kollektív tudattalanra* (utóbbi Jung leleménye).

A szerző szerint: „a kollektív tudattalan szükséges és nélkülözhetetlen reakciója archetipikusan formálódott képzetekben fejeződik ki. Önmagunkkal legelőször a saját árnyékunkban találkozunk.” (66. o.) Mármost ami az archetípust illeti: ez – a mítosztól és a mesétől eltérően – semmilyen tudatos átdolgozás nyomát sem hordozza, közvetlen lelki adottságot képvisel tehát. A tudattalan univerzumát az a sajátos és sajnálatos folyamat növeli, melynek betudhatóan fogyatkoznak szimbólumaink, s fogyatkozó jelképeink okozzák és manifesztálják egyben „lelki házunk” szétesését, a továbbfejlődő s előzményeit leépítő tudat destruálását. Az idézett definíció *árnyék* kitételére térve: ez a más kifejezéssel élve *animának* jelölhető entitás az *élet* archetípusát jeleníti meg; sem gondolatilag, sem átérzéssel vagy beleéléssel, sem az archetípusok egyszerű számbavételével nem ragadható meg.

Megjegyzésre érdemes még szerintem az, hogy Jungnál az *allegória* valamely tudatos tartalom parafrázisa, míg a *szimbólum* lehető legszubsztilisabb kifejezése egy csak sejtett, fölismerésig el nem jutó tudattalan tartalomnak.

„Az anyatípus lélektani aspektusai”-ban – mintegy az előbbi fogalmi precizírozás konkretizációjaként Jung egy igen lényeges történeti visszatekintést produkál. Szemléje során az archetípust a platóni idea szinonimájának tekinti, hiszen mindkettő arra utal: a fenotípust megelőzi a fölérendelt eszme (genotípus?). Platón igen artisztikus és lényeglátó megközelítése sajnos hosszú ideig háttérbe szorult, mindaddig, amíg Kant *a priori*-ja vissza nem helyezte státuszába a maga artikulációs szisztémájával a kiváló ókori elődöt. Kantnál már – megint – a tapasztalat bizonyos detronizálása következik be; a *látta* helyett az lesz a fontos, *ki* látta. Önszabályozó és az elfogultság szélsőségét is involváló módon önálló tehát az individuális orientáció.

Nem esetleges folyomány így az, hogy a modern pszichológia szerint minden emberi tevékenységnek van a priorija – minden, ami pszichikus, preformált. Jung szerint az archetípusok nem tartalmilag, hanem formálisan, még hozzá feltételes módon meghatározottak. A tudatosság a megkülönböztetéssel tesz szert saját karakterére.

Eme konceptuális pásztázás után jellemzi a szerző a fiú anyakomplexusát, majd három típusú, leányoknál konstatalható anyakomplexumról ír. Úgy véli: az anyai elem hipertrófiája éppúgy önálló típust teremtő, mint az erosz túlfokozása – ez a notórikus házasságtörésre rávevő nő mobilizálója, annak a nőnek a dinamizálója, aki megszállottan, s csak az elcsábítás aktusáig terelgeti maga felé a férfit –, vagy az anyával való azonosulás. E három típus negatív és pozitív vonásait akkurátusan sorolja Jung, aki mindeközben (átmeneti lehetőségként) szól az anyával szemben védekező lányokról is.

A bemutatandó kötet következő tanulmányában „Általános szempontok az álom lélektanához” címmel kapunk frappáns tájékoztatást. Jung itt hangsúlyos és gáláns tisztelettel adózik a téma pionírjának, Freudnak. Freud egyik legalapvetőbb érdemét – e vonatkozásban – abban látja, hogy a bécsi kolléga az álom rejtett értelmét nem deduktív úton, hanem empirikusan találta meg. Ugyanakkor Jung szerint az álom nem csak *kauzális*, hanem *finális* is. E disztinkció felettébb lényeges, hiszen a Freud–Jung közötti eltérés egyik kardinális mozzanata. Tudniillik a kauzális mentalitás egyértelmű, rögzített jelkép-értelmezéssel él, míg a finális nem ismer rögzült szimbólum-jelentést, a módosult álomkép módosult lélektani helyzetet kifejező mivoltát állítja piederesztálra.

Jung hangsúlyozza: a csak látszólag véletlen és külsődleges fontosságú álom a lelki élet folyamatába visszafelé és előretekintve is kontinuitást vihet. Az álombeli képzetkapcsolat lényegében fantasztikus, s ha értelmetlenségét állító ítélessel reagálunk rá, ezzel mintegy saját értetlenségünket vetítjük ki. Az álom megértése nem pusztán intellektuális processzus – s már csak azért sem pusztán az, mivel az álom *általában kiegyensúlyozó* funkciójú.

Kiegyensúlyozása mellett az álom, amennyiben *célszerű*, annyiban kompenzál (a pszichikus organizmus önszabályozásának értelmében); amennyiben *prospektív*, annyiban a jövőbeli tudatos eseményeket a tudattalanban mintegy előrevételezi; amennyiben *redukál*, annyiban szétszed, bomlaszt, leépít, azaz negatívan kompenzál.

Az álmat a telepátia is befolyásolja. Az álomanalízis félrevezető megállapításai nem utolsósorban a testi nézőpont túlbecsülése következményének a számlájára írandóak; az elmebetegség = agybetegség dogma az egyik reprezentációja eme tévhitnek, s végső szemléleti alapja a pszichikainak fizikaivá történő átminősítése.

Ehhez annyi hozzátennivalója van „Az álmok lényegéről” beszámoló Jungnak, hogy az álomban is megmutatkozik a személyes és a kollektív tudattalan egyaránt.

Az *a priori* lesz központi ideája „Az archetípusról, különös tekintettel az animafogalomra” címet viselő értekezésnek, melyben az orvosi lélektanra hivatkozó szerző aláhúzza: e diszciplína és hivatás művelői is konstatalták – a döntő jelentőségű tényállások bonyolultak, ismereteink nem egyedüli lényeges alapja a kívülről szerzett adottságok-impresziók köre, mivel az a priorira is célszerű felfigyelnünk, a tudattalan determináló hatását is belátva ily módon.

A gyermekkor kies tájaira kalauzol bennünket a reflektált kötet két utolsó tanulmánya. Az elsőben, „A gyermekarchetípus lélektanához” címet viselőben, a szerző

ismét szóba hozza a pszichológia múltját. Erre – tudniillik, a pszichológiára – azt mondhatjuk: kezdetben metafizika volt, majd az érzékelőfunkciók és a tudat tanává vált, míg jótékony és megnyugtató aspektusváltás eredményeként mára a tudattalannal, mint a lélek lényegi alapjával foglalkozó tudományá avanszált.

Hol bukkannak fel az archetípusok? – kérdezi Jung. Válasza: mítoszokban, mesékben, álmokban, a pszichotikusok fantáziaproduktumaiban. Halmazott és esszenciális megjelenésüket az idézheti elő, ha az ember tovább *álmodja* a mítoszt.

Jung kiemeli: „*A gyermekmotívum a kollektív lélek tudat előtti gyermekégspektusát reprezentálja.*” (194. o.) Ugyanakkor a gyermekmotívum időtálló, tartósan jelenvaló. (Olvasatom szerint valahogy úgy, ahogyan azt Hegel aposztrofálja, amidőn a görögökről, mint az emberiség normális gyermekkorát élő szerencsésekről szólva a gyermekkor visszahozhatatlan, ám mindig visszasóvárgott bájára utalva ezen éra sokoldalú, nyitott, teljes személyiségét poentírozza.)

Végül – „*A mesebeli szellem fenomenológiájához*” című írásában a szellem archetipikus természetét kiemelő Jung mintha az arisztotelészi test-lélek (anyag-forma) kettőst ragadná meg. Azt véli – többek között – „*A szellem, eredeti széltermészetének megfelelően, folyton a tevékeny, szárnyaló, csupa mozgás, ugyanakkor az étellel telítő, indítást adó, izgalomba hozó, feltüzelő, inspiráló lény is. A szellem modern kifejezéssel a dinamikum, s ezért az anyag klasszikus ellentétét formázza, mivel az statikum, renyhesség és élettelenység. Végső soron az élet és halál ellentéte.*” (215. o.)

Jung íméntiekben bemutatott műve konzekvensen azonos aurájú a *Bevezetés a tudattalan pszichológiájába* címet viselő opuszával. Abban – többek között – a tudat kettős expanzióját jellemzi. Kettős expanzióval van dolgunk a tudat esetében, hiszen tartalmai egyrészt a külvilág adataival, tényeivel, másrészt a posztulált tudattalan folyamataival is kapcsolatba kerülnek.

Előbbi átstrukturálódása az érzékelés és a gondolkodás eredménye, utóbbi az érzés és az intuíció korrelátuma. Az érzés informál a létezőről; nem nevezi meg, pusztán megmutatja. A gondolkodás – az érzékelés kiegészítőjeként – a mineműségről tájékoztat. A létező formáját az által szavatolva, hogy nevet ad neki, majd elhelyezi a korábban kialakított fogalmak körében. Az érzés érzelmi világunk, érzelmi reakcióink tartományát hozza létre az által, hogy értéket tulajdonít a dolognak. Az intuíció pedig a vele teljessé váló viszonyulásrendszert az ötlettel, a megsejtéssel, az előérettel ajándékozza meg.

A másik két, mostanában magyarított Jung-kötet árnyalja és gazdagítja ugyan az általam aforisztikusan mutatott jelenség- és gondolati rendszert, s mint ilyen: fontos, ám talán nem annyira markáns.

Az *Aión* a keresztény korszak extrém leírásaként vehető számba: a Krisztus eljövetelével kezdődő, s az Antikrisztus megérkezésével végződő periódus bemutatásának apropóján fejt ki Jung pszichoanalitikus és szociálintropológiai elképzeléseit.

Az *ember és szimbólumai* több szerző alkotása. Első fejezetét Jung, a következő négyet pedig legközelebbi tanítványai, munkatársai (Henderson, Franz, Jaffé – aki nálunk az *Emlékek, álmok, gondolatok* révén vált ismertté – és Jacobi) írták.

Jung a *Titokzatos jelek az égen* című kötetében a klasszikus lélektan és a pszichiátria által felvállalni nem szokott jelenségvilágot taglalja – mai meghonosodott terminológiával élve, a „repülő csészealj” misztériumát. Bizonyosan nem ez Jung legelokvensebb, legelmélyültebb alkotása, ám ennek argumentumai szintén téveszthetetlenül általa kreáltak. Bizonyos fokig persze e mű is interpretálja a többi (pl. az *Aión*), hiszen gondoljuk meg, mit tesznek azon megállapítások, melyek szerint semmi sem jelent tudato-

sabb és személyesebb kihívást a modern ember számára, mint a szexualitás és a *vallási intenciók*. A vallási élmény lényege az, hogy átélésekor az ember „a lelkileg erősebb Másikkal” találkozik. Ezek a megállapítások közös fixa idea reprezentációi.

Jung szerint: ha az égbolton megjelenő kerek, világító testeket vízióknak tekintjük, archaikus képekként célszerű őket értelmeznünk, mivel olyan, ösztönön alapuló automatikus projekcióknak tetszhetnek, amelyek mint istenképek is funkcionálnak.

Az álomban megjelenő UFO-król szólva „leplezi le” magát leginkább a szerző, aki hangsúlyozza: a pszichikailag reflektált objektumokra nem elég pusztán intellektuálisan hagyatkoznunk, mivel az érzeten – értékelésen és az érzékelésen-intuíción túl a tudattalan reakciójával is számolnunk kell. (Mármint egy egyeztetett, s a másiról tudomással bíró könyvkiadási terv nyilván észrevételné a jámbor olvasóval azt: érdemes meditálnia – az érzékelés-gondolkodás kettősének az érzés-intuíció kettősével való szembeállítás miként hozható fedésbe az érzet-értékelés és az érzékelés-intuíció kettősével!)

Jung szerint a mai tudat „még úgyszólván őskori állapotában van”, s ennek – tegyük hozzá – ha nem is az őskorig, de az ókorig: a platóni tökéletességig, illetve a tökéletesség egyfajta formális kikötéséig visszavezethető megrögződése lehet pl. a gömb alak kultiválása. (Nem véletlenül megy vissza emberkonceptiója előzményeinek a bemutatásakor a jeles pszichiáter, Ammon is Platónhoz!)

Az UFO-k lehetnek persze szivar alakúakként jellemzettek is, s így a kör (gömb) és a szivar alak tudunkra adhatja a szexuális fantáziákat, illetve metaforákat. A szexualitás ilyképpen szerepét nem kizárva, ismételten utalnunk kell a valamennyi archetípust megillető numinózus (a természetfölötti szentségre, az istenségre ráérző) vonásra.

A tudattalan létének elfogadási mértékét elemezve állapítja meg Jung: Nietzsche-nél a tudattalan azonosítható tényező, Freudnál elengedhetetlen feltétel, Adlernél viszont – s ez komoly megrovás – teljesen elsikkad.

Jung úgy véli: előfordulhat, hogy az archetípusok úgy mutatkoznak meg, mintha egyképpen lennének társadalmiak és egyéniek. Ez garantálja numinózus és ragályos jellegüket.

Az ösztönök a teljesség komponensei – ha közülük bármelyik elszabadul, ennek eredménye a kaosz, a nihilizmus lesz. Érthető ezek után, hogy Jung azt állítja: „Az individuum egységének és teljességének fenntartása vagy helyreállítása volna a pszichoterapeuta legnemesebb értelemben vett feladata. Nem lehet az a feladata a nevelésnek, hogy olyan racionalistákat, materialistákat, specialistákat, technikusokat, röviden olyan egzisztenciákat produkáljon, akik eredetük ismerete nélkül hirtelen felbukkannak a jelenben, és fokozzák a társadalom szétesettségét és bomlását; ugyanígy nem vezethet kielégítő gyógyulási eredményekre az olyan pszichoterápia sem, amely látómezejét egyetlen aspektusra korlátozza.” (55–56. o.)

A már általam korábban említett szimbólum-kitüntetés alátámasztását szolgáló textus az, amely szerint a szimbólum történeti, aktuális és dinamikus is egyben. Az egész embert fejezi ki, és szólítja meg. Éppúgy az egész embert igényli tehát, mint az éthosz. (Eme megállapítás újabb adalékként szolgálhat ahhoz: Freudhoz hasonlóan mily nagy mértékben diszponálja a görögség Jungot is.)

Mintha Le Bon szólna hozzánk akkor, amidőn azt találjuk Jungnál: az individuum, az egyes ember kevésnek érezvén magát, kollektív rendszabályokat kezd keresni, s ily módon épp azt támogatja, ami nem kedves neki – az eltömegesedést. Milyen messze kerül ez az ember a nietzschei Isten-embertől (idézzük fel a Nietzsche megillető egyik előző kijelentésünket!).

A „repülő csészealj” témájával 1946 óta foglalkozó Jung igen expresszívén demonstrálja: az isteni Megváltó eszméje a lélek legmélyebb szükségletét kiegészítő entitás. Mellette nyíltan hitet tenni azonban mára népszerűtlen, hiszen tudománytalan gesztussá vált.

Mintegy pótlékként léphetnek tehát az UFO-eszmények, amelyek megnyilvánítják: „az optimista, lármás és rohanó felszínes élet... nem akadályozhatja meg, hogy az emberi lélek mélyén egy Megváltó fejlődése érlelődjön.” (127. o.)

Jung hangsúlyozza: az UFO-k létét illetően szkeptikusan nyilatkozott kezdettől fogva, ám e tény nem befolyásolta az őt ismertetőket. A tény önmagában, hogy a reflektálás átértzett szükséglete rávette őt a reflektálásra, arra készítette ismertetőit: az UFO-k hívői között nevezzék meg.

Úgy tűnik: a kérdés Jung számára ekkor már nem is az volt: léteznek-e UFO-k vagy sem, hanem az – „Miért kellene kíváncsabbnak lennie annak, hogy legyenek repülő csészealj, mint hogy ne legyenek?” (155–156. o.)

A válasz Jung alapaxiómájához vezet. Sejdíthető egy olyan, fundamentális ráhangolódás, amelynek eredményeként a személyiség projiciál különféle, az aktuális tudományos felkészültséggel úgy-ahogy konvergáló, illetve általa egyértelműen nem kizárható képződményeket, s mintegy rájuk testálva igényeit, megnyugszik múltját, jelenét, jövőjét tekintve egyaránt.

Milyennek kategorizálhatjuk Jung elképzeléseit? Hová sorolhatjuk törekvéseit? Ha Habermasra hallgatunk, hajlamosak lehetünk úgy dönteni: a posztmodern felfogás egyik (elő)futára. Hiszen a posztmodern előtti felfogásra az volt a jellemző: az ész totalizált, s önmagára vonatkozó reflexióként tételezte magát – minden a tudatról szólt. A Kantot Darwinnal összeegyeztetők után viszont Freud, Piaget és Saussure „elgáncsolták a tudatfilozófia alapfogalmi dualizmusát”; náluk „a nyelv- és cselekvés-képes szubjektum társadalmiasodott organizmusa már akkor be van bocsátva, mielőtt a szubjektum objektíváló módon a világban bármire vonatkozna.” (Vö.: *A posztmodern állapot*. Századvég-Gondolat. Budapest, 1993. 202–203. o.)

Ha idézett kritériumai alapján Habermas a posztmodernnek közé illeszti Freudot, akkor legalább ennyire megilleti ugyanezen hely Jungot.

Jogos a posztmodern mentalitás gyanítása azon apropóból is, amely szerint a posztmodern tudományos kutatás a válságból kivezető utat keresvén a determinizmus elégtelenségét ismeri fel, s azt meg kívánja haladni. (Idézzük fel Jung szisztematikus ódzkodását az ok-okozati összefüggés egyetemességétől! Azt a redukciót, amellyel korlátozni kívánja a kauzalitás univerzalitását!) Ugyanakkor viszont – s ez az imént jelzett Lyotard-i diagnózis érvényét mintha diszkreditálná – a posztmodern (többek között) „a nagy elbeszélésekkel szembeni bizalmatlanságként” határozható meg. (Vö.: Id. mű, id. kiadás. 8. o.) Újólág rákérdezve: hol a helye tehát Jungnak? Legutóbb közzétett korlátozásunk ellenére meggyőződésem: a posztmodern auktorok között.

Jung tudniillik nem mondott le a nagy beszély alkalmazásának hagyományos pozitívairól, s így tamaskodhatunk státuszának tisztaságát illetően, eme – jóllehet, nem lényegtelen – részlettől eltekintve viszont minden egyéb, a posztmodern tudományos produktumokat az epitheton ornans rigiditásával megillető jegyét prezentálják alkotásai, legfőképpen a tudattalan kiemelésének, s az ok-okozati összefüggés viszonylagos negligálásának hála.

Jó tehát olvasni őt – emiatt is –, ám még jobb lenne egy mostanra igazán beindítható összkiadás szolid, pontosan tájékoztató kommentárjait is kamatoztató olvasói élménnyel elsajátítani mindazt, amit produkált.

JEGYZETEK

Carl Gustav Jung kötetei Magyarországon, magyar nyelven, 1993-ban – a hivatkozás sorrendjében:

Mélysegeink ösvényein. Analitikus pszichológiai tanulmányok. Budapest, Gondolat.

Aión. Budapest, Akadémiai Könyvkiadó.

Az ember és szimbólumai. Budapest, Göncöl.

Titokzatos jelek az égbolton. Budapest, Kossuth Könyvkiadó.

Balogh Tibor

Magyarok Bécsben – Bécsről

Az Osztrák–Magyar Monarchia (kultur)történetének kutatása az 1960-as évek második felétől kezdve világszerte reneszánszát élte. Az érdeklődés e sokszínű közép-európai államalakulat felé fordulását nagyszámú folyóiratcikk és tanulmány mellett olyan vaskos könyvek is jelezték, amilyen például Johnston: *The Austrian Mind. An intellectual and social history* (1972) vagy Schorske: *Fin-de-siècle Vienna. Politics and culture* (1979) című munkája. Velük lényegében párhuzamosan Magyarországon is megjelentek az első, hasonló témájú publikációk, mindenekelött a *Világosság* és a *Valóság* hasábjain Hanák Péter, Mátrai László, Nyíri Kristóf, Lendvai L. Ferenc és társaik tollából; e szerzők közül később többen kötetbe gyűjtve is megjelentették írásaikat. A külföldi és a hazai kutatók egyaránt abból a feltételezésből indultak ki, hogy a Monarchia, amely a közös pénz, jegybank, vasúti tarifa, szabad munkaerő-vándorlás stb. révén egységes gazdaságot alakított ki a 19. század második felében, a határai között élő, soknyelvű és igen eltérő kulturális hagyományokat őrző népeket is minden bizonynyal képes volt valamiféle laza kulturális közösségbe tömöríteni. Az persze, hogy mondjuk a leMBERGI és a trieszti kaszárnyák vagy vasútállomások egymásra kísértetiesen emlékeztető architektúrája mögött milyen területeken hatott és milyen mélységig hatolt az a bizonyos közös monarchikus „szellem”, már olyan kérdés volt, amelyre éppen az egyes részletkutatásoknak kellett (volna) feleletet adniok.

A hajdani tanulmányokat lapozgatva feltűnhet, hogy az említett kérdésfelvetés sokkal inkább lekötötte a történészek, a filozófia- és a művelődéstörténészek figyelmét, mint az irodalomtörténészekét. Éppen ezért Fried István jogosan állapíthatja meg az általa szerkesztett kötet bevezetőjében, hogy a századelőn Bleyer Jakab által kidolgozott, de már a 30-as években sok tekintetben megcáfolt „Wiener-Tor-Theorie” után, mely szerint Bécs egyirányú kultúrközvetítőként működött évszázadokon át a Nyugat és Magyarország (Kelet-Európa) között, a modern kutatások figyelmét kevésbé kötötte le az osztrák és a magyar irodalom kapcsolatainak, esetleges közös vonásainak vizsgálata.

Tanulmányok az osztrák–magyar művelődési kapcsolatok köréből. Szerkesztette Fried István, Szeged, 1993.

A szegedi egyetem Összehasonlító Irodalomtudományi Tanszéke, Fried István vezetésével, tudatosan törekszik ennek a kutatási űrnek a kitöltésére. A 80-as évek második felétől kezdve több konferenciát szerveztek a kérdéskör megvitatására, és az ott elhangzott előadásokat kötetekbe gyűjtve is megjelentették (*Monarchia-karnevál az irodalomban*, Szeged 1989; *A Monarchia a századfordulón*, Szeged 1991). A most kiadott tanulmánygyűjteményt tehát úgy forgathatjuk, mint egy (minden bizonnyal folytatódó) sorozat harmadik darabját.

A kötet címe ezúttal nem szorosabb értelemben vett irodalmi, hanem művelődési kapcsolatok tárgyalását ígéri, és a benne olvasható tanulmányok döntő többsége valóban a cím által felkeltett várákosnak felel meg. Nyilván ezért érezte a szerkesztő szükségét annak, hogy bevezetőjében szembenézzon az elméleti kérdéssel: vajon meddig tágítható az összehasonlító irodalomtudomány hatásköre? René Wellek 1970-es, a tárgykör szűkítése mellett érvelő felfogásával szemben azokkal az újabb német véleményekkel ért egyet, amelyek az imagológiát, azaz a más népekről, kultúrákról kialakult kép kutatását fontosnak tartják bizonyos irodalmi alkotások értelmezése céljából. Friednek kétségtelenül igaza van akkor, amikor arról beszél, hogy e vizsgálódások nem csupán olyan irodalmi művek értelmezése során játszhatnak fontos szerepet, amelyekben idegen kultúrák, szokások, külföldi hősök bukkannak fel, hanem általában a recepció- és kapcsolattörténeti kutatásokban is. Mondhatnánk persze, hogy az imagológia már inkább a művelődéstörténet területére tartozik, s eredményei ugyan hasznosíthatók a szorosabb értelemben vett irodalomtudományi kutatások terén is, sőt nélkülük azok sok esetben le sem folytathatók, de attól még nem válnak azok részévé – amint pl. a történettudomány sem válik az irodalomtudomány részévé, noha eredményeit esetenként irodalmárok is hasznosítják. S ezt az állításunkat fordítva is megfogalmazhatnánk: attól, hogy egy történész vagy művelődéstörténész szépirodalmi szövegeket választ forrásul, és segítségükkel kimutatja, hogy egy író milyen képet alkotott egy idegen kultúráról, munkája még nem válik automatikusan az irodalomtudomány részévé. Másrészt persze az irodalom és a művelődés történetének kutatása között nehéz határvonalat húzni, hiszen az első meghatározható a második részdiszciplínájaként, s ha elfogadjuk azt a klasszikus definíciót, mely szerint az irodalomtörténet az irodalomtudomány része, akkor ez utóbbi automatikusan magába foglalja a művelődéstörténeti kutatásoknak legalább egy részét is... Tiszta kategóriákat alkotni tehát e területen igen nehéz lenne, az azonban vitathatatlan, hogy a művelődéstörténeti kutatások sok tekintetben megalapozhatják a szorosabb értelemben vett irodalmi vizsgálódásokat, melyek alapkérdését ez esetben talán úgy lehetne megfogalmazni, hogy az idegen kultúráról alkotott kép milyen szerepet játszik az adott műalkotás művészi szerkezetének kialakulásában. E kérdést azonban a kötet szerzői általában nem teszik fel, éppen ezért a szerkesztő óvatos és mértéktartó címválasztása mindenképpen indokoltnak mondható.

A kötet tanulmányai témájuk szerinti kronológiai rendben követik egymást. Kiindulási pont a 18. század vége és Barcsay Ábrahám, akinek mindeddig ismeretlen levelére Szilágyi Márton bukkant rá a bécsi Haus-Hof- und Staatsarchivban. Az irat, amelyet eredeti francia nyelven és magyar fordításban, körültekintő kommentárok kíséretében olvashatunk az *Adalékok egy magyar testőr bécsi kapcsolataihoz* című közleményében, első ízben bizonyítja minden kétséget kizáró módon Barcsay szabadkőműves voltát. Őt követi Mezei Márta írása, mely Kazinczy bécsi utazásainak történetét, ott szerzett benyomásait eleveníti fel levelezésének tükrében (*Kazinczy és Bécs*). Gondolat-

menetének követését eléggé megnehezíti a rengeteg sajtóhiba, melyektől egyébként a kötet többi írása sem mentes, itt azonban a lapalji sorok esetenként nem egyszerűen ismétlődnek a következő oldal elején („Maga mindent kétszer mond!”), ami legfeljebb zavaró, hanem hiányoznak, ami viszont már a gondolatmenetet teszi (nem a schlegeli értelemben) töredékessé. Kerekes Gábor (*Bécs ábrázolása Mikszáth Kálmán Akli Miklós című regényében*) és Péter László (*Tömörkény Bécsben*) tanulmányaival azután a 19. század elejéről a 20. század elejére jutunk. Kerekes esetében persze ez csak félig igaz, mivel Mikszáth említett regénye Ferenc császár korában játszódik; a róla szóló írás egyébként alig több a mű tartalmának, ill. a kritikai kiadás megfelelő kötetének jegyzeteiből már ismert forrásainak ismertetésénél... Péter László kétségtelen érdeme viszont, hogy nem csupán a Tömörkény-novellák bizonyos részleteire támaszkodva igyekszik feltárni a szerző Bécs-élményét, hanem egyéb forrásokat is megmozgat és tárgyyszerűen mutatja be a szegedi író katonáskodásának, ezen belül a császárváros Rossauer Kaserne-jében elöltött esztendejének történetét. Péter László írását követi a kötet kétségtelenül leginveciózusabb tanulmánya Szörényi László tollából (*Bécs szimbolikus szerepe Krúdy Gyula műveiben*). Szörényi ezt a munkáját először az 1986-os bécsi Hungarológiai Konferencián olvasta fel, és azóta éppen negyedszer lát most napvilágot; a szerkesztő által jelzett köteten kívül ugyanis megjelent már a *Vigília* 1987-es évfolyamában (emlékezetes sajtóhibával: ki nem elégített orosz → ki nem elégített orosz), majd Szörényi tanulmánykötetében is („Múltaddal valamit kezdeni”, Bp. 1989). E tény persze nem a gondolatmenet, csupán a mostani kötet érdemeiből von le valamelyest. Valódi másodközlés viszont Tamás Attila *Kosztolányi Dezső és az osztrák líra* című, az adatok és a tények számbavételén szintén messze túllépő munkája, mely korábban a debreceni *Studia Litteraria* XXVI. számában kapott helyet. Míg azonban ez utóbbi, nehezen elérhető írás újraközlését aligha vitathatja valaki egy tematikus (noha csupán 250 példányban megjelent, és szintén nem könnyen elérhető) tanulmánykötetben, addig Szörényi jóval szélesebb publicitást kapott előadásának újraközlése talán meggondolandó lehetett volna. Kiss Endre tanulmányát (*Bécsi és budapesti impresszionizmus – avagy a fiatal Lukács és Bécs viszonyának közege*) viszont jelenlegi formájában gondolkodás nélkül kellett volna átdolgozásra visszaadni a szerzőnek. Nem azért, mintha Kiss Endrének ne lenne érdekes mondanivalója a bécsi és a budapesti impresszionizmusról, de az a stílus, illetve stílusalanság, amelyben közlendőjét előadja, nem méltó sem a kötethez, sem a neves szerző tudományos rangjához. A tanulmányok sorát Fried István *Márai Sándor Bécs-élménye* című írása zárja. Érdeklődésének középpontjában, akárcsak az előző kötet szerkesztése idején, amikor Miroslav Krleža és Márai Monarchiáról alkotott képét értelmezte, most is az *Egy polgár vallomásainak* szerzője áll. Márai Bécs-élményét azonban ezúttal sem önmagában, hanem kortársai (mindenekelőtt Stefan Zweig) vallomásainak tükrében vizsgálja, s persze nem áll meg az említett önéletrajzi mű bécsi fejezeteinek ismertetésénél, hanem bevonja vizsgálódási körébe *A gyertyák csonkig égnek* című regényt csakúgy, mint Márai néhány, mindeddig keveset emlegetett újságcikkét.

A tanulmányok sorát függelék követi, melyben Sándor István 18. század végi bécsi naplóját, illetve Frankenburg Adolf 1847-es bécsi látogatásáról szóló, a század végén papírra vetett visszaemlékezéseit olvashatjuk. E két, mindeddig nehezen elérhető és igen érdekes szöveg nagyban hozzájárul ahhoz, hogy az olvasó végül is jó érzéssel fejezhesse be a kötet olvasását, és érdeklődéssel várja a folytatást.

Szabó Mihály

Don Giovanni és Jób

„Nem. Nem. Nem.”

Mozart: *Don Giovanni*

Büntetlen, megátalkodott bűn és vezeklő, bűnbánó ártatlanság. A szerelem istenítése és Isten szerelme. Szexualitásmentes erotika és vallástalan hit. Mindez egyetlen rövid eszmefuttatásba sűrítve, bravúros stílus- és formaérzéssel, műfaji többszólamúsággal megkomponálva, ez *Kierkegaard Az ismétlés* című műve.

A klasszikus európai filozófiai hagyományt tartva szem előtt, ez a mű semmi képpen nem nevezhető filozófiainak. Még annyira sem, mint Nietzsche, Foucault vagy Lao-ce művei, mivel *Az ismétlés* esetében nem pusztán arról van szó, hogy stílusa, formája nem felel meg a klasszikus európai filozófiai mértéknek, hanem inkább arról, hogy több műfajt is magába olvaszt, a levélregénytől az esszén keresztül a tiszta filozófiai spekulációig. Helyenként pedig a csábítás, az erotika területén kalandozik olyan ártatlan frivolitással, melyet a francia szakírók is megirigyelhettek volna.

Vajon lehetséges-e az ismétlés a létező léte folyamán? – teszi fel a kérdést Constantinus Constantinus, és nemcsak, hogy nem kap rá rögtön adekvát választ, de még azt sem tudja/akarja megmondani, hogy mit is ért az ismétlésen, minek kellene lennie mint ismétlés. Előadása kétségkívül megnyerő és hangzatos, de alapjában véve nem más, mint az emlékezés, a remény és az ismétlés elkülönítése. Olyan bravúrral, mely megkíméli önmagát a definiálástól, vagyis azt már megtudhatjuk, hogy az ismétlést kell választanunk a reménykedés és az emlékezés helyett, ha meg akarunk felelni a magunkról kialakított jó képnek, de arról még mindig fogalmunk sincs, hogy mi az az ismétlés tulajdonképpen. Véleményem szerint Constantinus Constantinus is így van ezzel, ezért aztán elbeszélésbe fog a filozófiai-pszichológiai fejtegetés helyett, ami – úgy tűnik – nem megy túl jól neki. Annál inkább sikerül a történet fonalát gombolyítania. Egy – elméleti – de Sade márki képességeivel rendelkező tanácsadó jóbarátként ajánlja fel önzetlen segítségét ifjú társának a csábítás művészetében. Igen, a csábításában, mert a szerelem művészetéről nem hiszem, hogy lehetne ilyen fennköltiséggel és magasztossággal, ilyen „atyai” módon beszélni. Pszichológiai kísérletezőből egyszerű kerítővé változik, s előbb ilyen minőségében sül fel, majd tanúi lehetünk saját sikertelen kísérletének is, mellyel ismételni próbál, pontosabban olyat tesz, amiről azt hiszi, hogy talán az az ismétlés.

A műfajokat sűrítő gondolkodóművész számára természetesen kínálkozik itt a levélregény, mint lehetőség a folytatásra. Ezt azonban megelőzi egy filozófiai fejtegetés a szerencsétlen Constantinus Constantinus tollából, mintegy felvezetve azt a részt, mely a levelekből bontakozik ki előttünk, s amely talán a mű lehangsúlyosabb, megállapításait tekintve a legfajsúlyosabb része. Méltó párja a körülbelül egy időben keletkezett *Félelem és reszketés*nek. A jóbi sors egzisztenciálfilozófiai elemzése ez a rész, szépirodalmi stílusban, levélformában megjelenítve. Több és kevesebb, mint egy *Jób könyve* elemzés, úgy, ahogy az említett *Félelem és reszketés* sem adekvát interpretációja Ábrahám vagy Don Quijote történetének, a történetükről szóló szövegeknek. (Megjegyzem, a „Félelem és reszketés” tulajdonképpen idézet a *Jób könyvéből*.) Ezt az interpretációs módszert magyar nyelven valószínűleg Hamvas Béla honosította meg. Jellemzője, hogy a zseniális meglátások, korrekt megállapítások Montaigne esszéinek megfelelő hangvételű szövegkörnyezetbe vannak ágyazva.

Túlzott egyszerűsítés lenne, és nevetséges az a következtetés, miszerint ezáltal emberközelbe kerülnek a gondolatok. Sokkal inkább egy olyan tendenciáról van szó, amely az európai kultúra folyamatát szemmel követve könnyen átlátható. A felvilágosodással és a német klasszikus filozófiai iskolákkal kimerült, véget ért az a magabiztos értelmezési-világértései rendszer, mely az által érezte magát biztonságban, hogy nem a már meglévő külső-belső *rendhez* igazodott, hanem erről a rendről szerzett percepcióit igazította az általa alkotott *rendszerhez*, mely ily módon tökéletesnek tűnt. Azonban éppúgy, ahogy Beethoven, Hegel is kiábrándult a napóleoni léptékű biztonságból, és ki-ki a maga módján kezdte keresni a kiutat a válságból, mely bár mindig adott volt (ahogy ez később kiderült), Maja fátyla azonban csak ekkor lebbent le róla. Hegel Nietzsche előtt kijelenti, hogy Isten halott (nietzschei pátosz nélkül), Beethoven pedig nemes egyszerűséggel áthúzza III. szimfóniájának ajánlását, melyet Napóleonhoz írt, és *Eroicának* nevezi el művét.

A világ, a rend látására, láttatására új irányokat kell találnia a gondolatnak, és Kierkegaard az első között talál rá erre az útra, az esszéisztikus hangnemre, s teszi ezt úgy, ahogy se előtte, se utána senki, egy magabiztos kéz nagyvonalú szintézisével.

Az *ismétlés* központi részét tehát a névtelen ifjú költő levelei adják, mely leveleket Constantin Constantinus közlésében ismerhetjük meg, egyúttal az előtte és utána álló szövegtesteket úgy is értelmezhetjük, mint a közreadó kommentárját.

Az a *Jób könyve* értelmezés, mely itt olvasható, valószínűleg egyedülálló az irodalomban. Elsőként azért, mert egy *Don Giovanni*-párhuzamba van helyezve, hogy ezáltal alkalmazhatóvá váljék a fiatalember egzisztenciális fejtegetéseinek illusztrálására, másodsorban pedig azért, mert éppen itt, ebben a Jób-kommentárban kapunk választ arra, hogy mi is az az *ismétlés*. És lehetséges-e egyáltalán? Jób pályáját kell tehát bejárunk a levelek szerzője szerint ahhoz, hogy megvalósíthassuk a földi körülmények között legtökéletesebb *ismétlést*. A nagy *ismétlő* ugyanis Jób. Don Giovanni magatartása Mozartnál patetikus ugyan, tragikus magasságba emeli hőstét a zeneszerző, de éppen Constantin Constantinus nevetséges berlini kalandja leplezi le Don Giovanniban a sátnit. Azáltal, hogy a don quijotei humor szintjére állítja az ilyesfajta próbálkozást az *ismétlés* megvalósítására. Egyrészt nevetségessé válik Don Giovanni felkiáltása, a „Nem. Nem. Nem.”, másrészt megszüntetve megőrződik, magasabb szintre kerül, és már Jób mondja köréje telepedett három barátjának, minden pátosz nélkül, olyan egyszerűen, ahogy Hénóch beszélt az angyalokkal, vagy ahogy Švejk beszél majd később a stupid katonatisztekkel. Ez a „Nem.” tulajdonképpen *Igen*. Az isteni rend *igenlése*. Nem a félelem és gyávaság, hanem az istenfélelem és a hit szeretete miatt. Következetes alkalmazásával visszafordíthatatlan folyamat indul meg, mely visszahelyezi a mindenkori Jóbot az őket megillető helyre a világban, helyreállítja itt a földön a kizökkent időt, és ezen az időn kívül üdvtörténeti elégtételt nyújt.

Ebben a művében Kierkegaard még nem dolgozta ki ezt a problémát, tudniillik, az idő problémáját, de ez számára itt is fontos kérdésként jelentkezik. Hiszen Jób bőségesen visszakap *mindent* Istenétől, amit elvett tőle, hogy próbára tegye; kivéve halott gyermekeit. Az *idő* múlása, pontosabban *elmúlása* jelentkezik itt az elmúlás képében.

A bűnbeesés pillanatában az ember számára véget ért az a „Kezdet”, amiről Szent János evangélista beszél, és beleszünt a történeti időbe, melyben éppen ezért az *ismétlés* sohasem lehet teljes. Ezt hivatott jelezni Kierkegaard szerint a gyerekek, mint önálló, szabad akaratú bíró egzisztenciák elvesztése. Hiszen nemcsak Jóbot fosztják meg gyermekeitől, hanem gyermekeit is megfosztják halálukkal szabad akaratuk gya-

korlásától, sorsuk megélésétől. Ez az igazi probléma, mellyel a névtelen fiatal költő tulajdonképpen küzd, és amely számára mint a boldogtalan szerelem jelenik meg, mivel ő nem úgy veti fel a kérdést, mint idősebb barátja, Constantin Constantinus, aki a csábítás művészetéről szóló előadásával tulajdonképpen azt próbálja posztulálni, hogy az igazság érdekében feltétlenül hazudnunk kell, hanem számára az idő problémájában tulajdonképpen a halál, a földi tökéletlenség jelenik meg, az az erő, mely mindent mulandóvá tesz, és ezáltal szüntelenül megakadályozza, hogy a bennünk élő ideákat, belső rendet ki tudjuk vetíteni a külvilágra, hogy közvetíteni tudjuk a *más* felé, ezáltal esélyt adjunk az ismétlés megvalósításának. Jób ezt a problémát felismerte, és megtalálta a helyes magatartást. Ezért olyan végtelenül egyszerű, és ezért olvassa újra és újra történetét az ifjú költő. Azt hiszi ugyanis, hogy Jób történetének megértése a szövegben rejlik, vagyis a szöveg tanulmányozásával elsajátítható az értelme. Azonban sokkal inkább egy olyan megértésről van szó, melyről Heidegger értekezik. Olyan megértésről, mely mindenkor mint létmegértés jelenik meg és az időben bontakozik ki, az egzisztencia megsemmisülése, a halál felé irányulva.

Tehát furcsa helyzet áll elő. Az olvasó immár tudja, hogy mi az az ismétlés, amelyről itt szó van. Arról is van elképzelése, hogy ez mennyiben valósulhat meg és hogyan, azonban az, aki erre rámutatott, éppen egzisztenciális lényegéből adódóan képtelen a végső konklúziót levonni. Azaz: az olvasó *belép* a műbe, és olyan új helyzetbe kerül, ahonnan nézve a levelek írója *kívül* áll az ismétlés problémáján és annak megértésén, holott az ő segítségével jutottunk el oda.

Most érkezett el az idő arra, hogy felülvizsgáljuk szegény Constantin Constantinusról alkotott véleményünket. Együttal választ keressünk arra a kérdésre, hogy mi volt Kierkegaard szándéka, ezzel a Sancho Panzához és lovagjához egyaránt hasonlítható figurával.

Ő az, aki ki tud lépni a levél írójának nézőpontjából, pusztán azáltal, hogy narratológiaiag nem azonos vele. Ő az, aki levonja az olvasó számára és helyett a konklúziót az ismétléssel kapcsolatban, a levelek közlése előtt tézisként, később a levelek antitézisére való szintézisként. Hátravan még azonban a mű lezárása, az az akkord, mely által minden *újra* a helyére kerül. Azért a helyére, hogy a bejárt gondolati kör teljessé váljék, valamint azért, hogy az olvasó számára lehetőség nyíljon az értelmezésnek egy olyan módjára, melyre az ifjú költő valószínűleg nem volt képes éppen egzisztenciális helyzete miatt, pontosabban azért, mert *van* egzisztenciája. Persze, most megkérdézheti bárki, hogy hát az olvasónak nem lehet egzisztenciája? Ez badarság! „Az olvasó is ember.” Éppen erre mutat rá Kierkegaard az olvasó számára készült levelének hangvételével, mely először „poétikus”-nak nevezi az ideális olvasót, majd kiváló humorérzékkel felvonultatja az olvasók bestiáriumát, rámutatva arra, hogy bizony az a kedves olvasó, akihez levele szól, csak az ideák világában létezik, bár létezésére törekednünk kell, különösen akkor, ha ilyen olvasásra érdemes mű akad a kezünkben, mint amilyen Kierkegaard *Az ismétlés* című műve. (Ictus Kiadó Bt., 1993.)

Kelemen Zoltán

A kritika mint beszédhelyzet

DOBOS ISTVÁN-ODORICS FERENC: BESZÉDHELYZETBEN

Szépreményű tanulmánykötet látott napvilágot a Széphalom Könyvműhely gondozásában tavaly kora nyáron, „amikor az eper az úr”. A 191 forintos könyvet kellems kézbe venni, és ennek oka szerencsére csak részben keresendő az olyan, egyébként nem elhanyagolható jelentőségű körülményekben, mint hogy a tanulmányokat vékony, fényes lapokra nyomták, s talán éppen ezért, ha az első komolyabb végiglapozást követően kinyitva az asztalra helyezzük, a könyv meg sem kísérli, hogy magától becsukódjon, hanem megadóan várja az újabb és újabb belébocsátkozást a „beszédhelyzetekbe”. A sorozat, amelyben a kötetet kiadták, egyébiránt a *Dialógus* címet viseli, tovább árnyalva a könyv borítóján azt a viszonyrendszert, amely egyfelől az írósnak saját státusukra tett meghatározási kísérleteként is értelmezhető, másfelől némi javaslatot tenni is látszik a kritika mint jelölő és ennek jelöltje, kritika és olvasó, valamint kritika és kritika képzetes viszonyaira. További támpontot nyújt a kötet öndefiníciójához a fülszöveg, mely szerint a „kötet tanulmányai nincsenek poszton, de *túl* vannak a strukturalizmuson, különféle elméletek között téblábolnak – hasonlóképp, mint beszédük tárgyai: beszédben, beszédhelyzetben vannak”.

A strukturalizmuson *túl* lenni persze önmagában még nem olyan mozzanat, amely egy tanulmánykötetet értékelő felhangokkal minősítene, mindenképpen üdvözlésre méltó azonban a tény, hogy újabb „posztstrukturalista” tétellel gazdagodik a hazai irodalomtudomány, amelyről egyébként nem lehet elmondani, hogy különösebben el volna látva effélével. Minthogy a kötet, ahogy mondja, *„túl van”* a strukturalizmuson, vizsgálat tárgyává tehető e dolog mikéntje, vagyis az az elméleti és retorikai arzenál, amellyel a túlhelyezkedés végrehajtódik. Odoricstól ilyesmiket tudunk meg a posztstrukturalizmusról: „*Nincs* tudomány és nincs valóság; *minden* szöveg és minden értelmezett; az értelmezések *nem* *vethetők* össze; nincs ontológia, csak *ismeretelmélet*.” Azon túlmenően, hogy ezek a szavak a posztstrukturalizmusnak feltehetőleg valamiféle ideáltípusát vázolják, amely így vegytisztán valahol a dekonstrukció környékén keresendő, érdemes figyelemmel kísérni, hogy a két kritikus hogyan „hajlik a posztra”.

„A tudományos elméletek annyit érnek, ahogyan mondvá vannak, hiszen mondvacsináltak.” (158.) A mondás a nyelv később még érintendő kardinális kérdésén kívül itt még egy nem kevésbé lényeges kérdést is fölvet: a hangforrás, a szubjektum, a tudás kérdését. A tudás és a tudomány árujellege, amelyet Odorics írásainak retorikus beszélője folyvást napirenden tart, mindig rugalmas fogalomként mutatja föl a beszélő szubjektumot; a kötet olvasója saját tudományos vagy tudománytalan nyelvjátekközössége normáihoz (és igényeihez) mértén hívatik fel egy kis számháborúzásra a két rafinált (és játékosan *fiktív*) kritikussal. Dobos István beszélője rendkívül homogén szereplője saját szövegeinek (mégis, bár semmiképpen sem *darabolja* fel magát, Dobos beszélője legyen ezentúl DB). Szövegei a kötet öndefiníciójából is gyaníthatóan *rámozdultak a posztra*, amit itt-ott lenyomozható előfeltevései is igazolni látszanak. Másutt nem egészen *posztos* szövegeknek szegődik lelkiismeretes kritikusként a nyomába, és jó érzéssel mutat rá azok figyelemre méltó vonásaira, esetenként kisebb-nagyobb hiányosságára. DB funkcionálisan mégis sokkal jobb prókátornak bizonyul, mint ügyésznek,

dicsérő jelzőivel ott sem fukarkodik, ahol joggal élhetne fenntartásokkal. Ez nyilvánvalóan összefügg a kritika „szerepéről” vallott, általa is (talán a zsvány posztmodern gondolkodó iróniájával) hagyományosnak nevezett elgondolásával, miszerint a kritika szerepe többek között „az írói szemléletek formálása”-ban és „a kritikai értékrendszerek megújítása”-ban áll. Azzal, hogy a sokatmondóan *Elméletek közötti térben* címet, és csalafinta módon „Szerkesztette: Szili József” alcímet viselői kritikában *A strukturalizmus után* című kötet egyik tanulmányát Petrocelli bravúrával halássza ki az internacionalizmus vádjá alól, kétségtelen, hogy az írói (és kritikusi) szemléletek formálását célozza, még ha ezt a „meleg, megengedő pedagógus” eszközeivel teszi is.

Az indirekt módszerek egyébként sem idegenek DB-től, például a kritikusnak/szerzőnek mint szubjektumnak és a jelentéstulajdonítás ezzel összefüggő kérdésének a felületes szemlélő számára néhol ellentmondásosnak tűnhető kezelése sem egyébben utazik, mint hogy a probléma nem igazán összeegyeztethető felfogásait zsványul provokatív módon egy lapon láttassa, és olvasóját minél gyümölcsözőbb töprengésre készítse. Megdicséri például (joggal) Kulcsár Szabó Ernő értekező gyakorlatát, mert az „mindenkor a művek tényleges irodalmiságára, magára az irodalmi tényre irányítja figyelmét, [...] s legkevésbé sem a szerző személyiségére.” (67.) Maga DB mint retorikus funkció azonban szinte állandó jelleggel a szerzőket veszi célba a kritikák lapjain: a 23. oldalon Szili József „közvetlenül is belátható” célját tolmácsolja az olvasó felé, Veres András tanulmányáról szólva a 36. oldalon a szerző szándékát egyenesen „hozzáférhető”-nek nevezi, a szerző esetleges „félreértését” a 40. lapon mint fenyegető istencsapást kerüli ki, és többi kritikájában is leginkább a szerző, a kritikus szolgálat a jelentéstulajdonítás bázisául, hiszen, mint DB mondja: a „műalkotás belső világát újratereztető magvas esszé a szuverén egyéniség fénye ragyogja be”. (60.) Fölvetődhet persze, hogy DB mint kritikus-beszélő különmemű létezőknek gondolja el a „szépirodalmi” és kritikai, esszéisztikus szövegek szerzőit mint funkciókat, és ezért látszik más-más elveket érvényesíteni velük kapcsolatban. Ezt az egyébként jóra való apológiát azonban (melyre DB amúgy sem szorul rá) akaratlanul is megcsáklazza az a tény, hogy a kritika szerepéről vallva DB a 69. lapon a „negyedik műnem”-ként említi a kritikát, melyet ezzel – igen helyesen – az irodalom szerves részének tekint, valamint, hogy *Alaktan és értelmezéstörténet* című, az anekdotikus novellahagyományt vizsgáló szövegében olyan *műfajokat* sorol (ismét csak helyesen) egy lehetséges narratológiai vizsgálódás hatókörébe, mint a *fabula*, a *prédikáció*, a *vitairat*, a *szónoklat* vagy a *reformkori értekező próza*, és ezek nagy része műfajelméletileg bizony édestestvére annak, amit kritikának nevezünk. A fenti felületes apológia tehát kicsúszni látszik a kezünk-ből, de ezen sajnálkozzon az, aki nem látja, hogy DB-nél a szerző fogalmának kezelésmódjában a „posztstrukturalista elbizonytalanítás” és a furmányos provokáció iskola-példáját tisztelhetjük.

DB teoretikus hovatartozását tekintve hajlani látszik a hatás- és befogadáselméleti iskolák felé, ami előfeltevéseiből is kitűnik, és amit saját utolsó tanulmányában (*Alaktan és értelmezéstörténet. Anekdotikus novellahagyomány és epikai korszerűség*) messzemenően érvényesít. Az anekdotikus hagyományt a narrátor és olvasó között zajló lehetséges párbeszédként vizsgálja, melyben „a szöveg és az olvasó előzetes közösége” igazolódik. Mindezt megfelelő (bevallottan) kissé szűkös, mégis jó történeti érzékkel végigvitt történeti poétikai szempontú áttekintéssel, mellyel a magyar irodalom anekdotikus novellahagyományának recepciótörténeti kistükrét adja. DB maga is emlegeti az idevágó kutatások hiányosságait, például a rendszeres, műfajtipológiai és

prózapoétikai szempontok szerinti vizsgálatok hiányát, a tanulmány legfőbb érdemeit én is azoknak a lehetséges módszereknek az árnyalt körüljárásában látom, amelyekkel DB a témát megközelíthetőnek tartja.

Odorics Ferenc beszélője, ha lehet, még DB-nél is zíványabbul és provokatívabb módon játszik rá a beszélőnek mint a szubjektum fikciójának játéklehetőségére. Szövegeiben a tudomány nyelv és áru, melyből az olvasó ízlésének és igényeinek megfelelően választ, hogy a maga módján hozzájáruljon (vagy ne) a tudomány adott változatának/iskolájának paradigmává avatásához. „A tudomány mint szárnyas betét. A tudomány mint árucikk.” (158.) Odorics beszélője (aki legyen ekképp OB) áruként óriásira van növesztve, és ez a retorikusan túlhangsúlyozott „éppitt beszélő” minden bizonnyal legalább kétszer annyi folyadékot szippantott magába, mint a hagyományos betétszövegek. Az előfeltevéseiként amúgy is felderíthető szerepeit több helyen deklaratív (és talán kissé tautologikus) módon is előtérbe tolja: „...föltétlen szükséges az alábbi posztstrukturalista modalitást bevezetni. A megemésztett mondat az épp itt beszélőé. Ő olvassa, ő hozza létre, ő értelmezi, az övé – így minden felelősség őt terheli. Szerzője az értelmezője.” (102.) „Aki írja ezt a bevezetőt, bátor, valamelyest nevetlen és bizonyos értelemben egy kicsit nyegle is. Mindezen tulajdonságai mögött azonban komolyság van. Az élet komolyan vedése és a tudomány *épphogy* érintése (könnyedén!) egyben. Nos, ez a bátor, nevetlen és nyegle bevezetőt író most nevet ad.” (153.)

OB mint éppitt beszélő gyakran él a szintaxis felbontásának, és valamiféle melán szemlélődő diskurzus létrehozásának az eszközével. „A posztmagyar keresztapu gondol. Gondolja akár olyan együttlét, ahol lehet mondani valamit olyan, nem igazán rendes magyar palikról, mint a Garaczilaczi, meg a Kukorelly, meg aztán a többiek. Mert ezek olyan jók, meg mert ezekről nemigen van mondva semmi se. Gondolja legyen ezeknek valami nevük. (Jó név – jó buli.) Név ne legyen posztmodern. Mért? Csak. Legyen Posztmagyar.” (185.) A nyelvnek és a megszokott (?) tudományos beszédmódoknak eme *dekonstruktív* szubverziója – egyebeken kívül – nemcsak produktív játékoságával kapcsolja be olvasóját magába a szövegbe, de a *narrátori* szerepnek és magának OB-nek mint a szöveg(ek) fiktív *teremtőjének* előtérbe helyezésével éppen azt az elgondolást sulykolja, hogy a névadás, a *megmondás* bizony a beszélőknek örök és lerázhatatlan metafizikus gesztusa: „Az éppitt beszélő most anti-posztul: rendszerez, besorol, megmondja – noha úgy tudja, hogy csak mondani lehet, *meg* nem.” (105.)

A fenti dilemmának az áldozataként kénytelen OB belemenni abba a kompromisszumba, hogy *Mb. Iskolás nyelvjátékok* című szövegének második „előadásában” *leírjon* egy nyelvjátékot, noha Wittgenstein nyomán vallott hite szerint „Nyelvjátékok nem írhatók le, csak megmutathatók.” (171.) S e dilemma eredményeképpen néhány lappal később már azt sem ússza meg, hogy a nyelvjátékot egyenesen a *lefordítás* redukzív műveletének vesse alá: „Ha a »Glugy. Glugy.« kifejezést olvasod, rendeld hozzá a »Csak könnyedén, éppen hogy érintsd.« interpretáció-mondatot.” (179.) És ezzel immár ott tartunk, hogy ha a fordítás ilyen problémamentesen engedélyezett, akkor magának a nyelvjátéknak az identitása forog kockán, hiszen így az nem különbözik akármelyik *lefordítható* (?) nyelvtől, amely semmivel sem kevésbé leírható, mint bármi, amiről azt gondoljuk, hogy az.

A „nyelv-kín” tehát nem válogatós, strukturalistát és posztstrukturalistát éppúgy kínozt, mint Veres Andrást. A posztstrukturalistának talán kicsit könnyebb, hiszen játékosabb és talán egy kicsit „fiatalabb” is, nyugodtan „téblábolhat” elméletek között. A pluralizmusba biztos nem rokkann bele az ember, és ez a kevésbé *posztosoknak* is

megszívlelendő lehet (tisztább, szárazabb, biztonságosabb érzés). Szerencsésen alakulnak a viszonyok abban az irányban, hogy hamarosan ne lehessen egy szöveg (irodalom)tudományos a jelentések, elméletek, elgondolások pluralizmusának legalább hallgatólagos elismerése nélkül. Dobos István és Odorics Ferenc könyve szerencsés megsűrgetése eme kívánatosságnak.

Hartó Gábor

(El)rendezett világ

CSÁNYI ERZSÉBET: A FIKCIÓ FÖLÉNYE

Szigorú logikával és az objektív rendszerezés érezhető igényével megszerkesztett tanulmánykötetet vehet kézbe az olvasó az újvidéki Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézetének jóvoltából. Szerzője, Csányi Erzsébet arra vállalkozik, hogy néhány, látszólag önkényesen kiválasztott irodalmi műalkotás elemzése kapcsán bemutassa a XX. századi epika domináns szövegépítő elemeit. Igen lelkiismeretesen, szakmailag kifogástalan precizitással megírt elméleti jellegű bevezető tanulmányában a szerző körvonalazza azokat a fogalmi és módszertani premisszákat, melyekre majd műve második felében, a konkrét szövegelemzések során támaszkodni kíván. Ezen elméleti alapvetés azt sejteti, hogy Csányi Erzsébetben erős vágy él a jelenségek formalizálása iránt, mely módszer segítségével a (szöveg)világ minden eleme megnyugtatóan elrendezhető a neki rendelt címke alá. Megközelítései kiindulópontjául ezért az összehasonlító irodalomtudomány tipológiai összefüggéseket meghatározó elgondolását választja, mely lehetővé teszi a jelenségek modellszerű megközelítését, átlátható összefüggések leképezését. Ezek az összefüggések számára elsősorban olyan formalista, illetőleg strukturalista rendszeralkotók segítségével válnak kitapinthatóvá, mint pl. Jacobson, Tinjanov vagy Uszpenszkij.

A bevezető tanulmány nem hagy kétséget abban a tekintetben, hogy szerzője mennyire tájékozott a vonatkozó szakirodalomban, másrészt pedig jelzi azt is, hogy Csányi Erzsébet egy szemernyi bizalmatlanságot sem táplál az említett szerzők fogalmi konstrukcióinak gyakorlati használhatóságát illetően. H. Broch terminológiájával „polihisztorikus” regényeknek nevezi azokat a XX. századi műveket, melyeknek meghatározó sajátosságai az alábbiakban foglalhatók össze. A polihisztorikus regények metanarrációk, azaz bizonyos rétegük önmagára reflektál, saját eszköztárára kérdez rá. Megfosztják egyeduralmától az elbeszélőt – ennek kapcsán Csányi szükségesnek látja ismertetni Uszpenszkij, Markiewicz és Booth tipológiáit –, minek következtében a művek „világnézeti vetülete” is problematikussá válik, a cselekmény uralma alóli fel szabadulás pedig a történetmondás új lehetőségeit teszi lehetővé.

Amennyiben ezen kitételek legtöbbszörének a vizsgált mű megfeleltethető, úgy bizonyon állíthatjuk, polihisztorikus regénnyel állunk szemben. Az elemzett szövegek kiválasztásánál – úgy vélem – Csányi Erzsébet gondot fordított arra, hogy se őt, sem pedig tanulmányai olvasóját ne érhesse meglepetés, ugyanis az értelmezett szövegek a leg-

többször pontról pontra igazolják az előzetesen már felállított tételeket. Azaz, Csányi a Bevezetőben meghatároz egy szigorú, meglehetősen zárt vizsgálati módszert, kifejti egy terminológiai hálót, majd e statikus rendszerbe belehelyez bizonyos műveket, melyek előzetes elképzelései alapján nyilvánvalóan illeszkedni fognak azokhoz a kategóriákhoz, melyek feltehetően többek között e művek alapján fogalmazódtak meg. Hermann Broch elméletének ismertetése kapcsán megtudjuk például azt, hogy Broch – más egyéb művek mellett – Döblin híres regényét vagy V. Woolf Orlandóját és Mrs. Dalloway című könyvét is polihisztorikus alkotásként értékeli. Ezek után Csányi a polihisztorikus regénytípus körülhatárolására alkalmas vizsgálati szempontoknak veti alá az említett műveket, melyek ilyenképp mérnöki pontossággal illeszkednek önnön kategóriáikba.

A Bevezető és a későbbi elemzések tehát egymás tükörképeiként működnek, így aztán a regényértelmezések során már viszonylag kevés újszerű megállapítással szembesülhetünk. Nincs egyéb dolgunk, mint a konkrét szövegek bizonyos aspektusait viszszahelyettesíteni a már ismert terminológiai rendszer keretei közé. „Ha a polihisztorikus regények tűnethálózatát ráterítjük Krúdy Gyula 1919-ben írott, Asszonyosságok díja című művére, a hálónak nem sok kockája marad üresen.” – írja például egy helyütt a szerző.

Ha csak egy mód van rá, Csányi Erzsébet gyakorta támasztja alá saját megállapításait tekintélyes szerzők tételeinek citálásával. Ennek köszönhetően sajnos érvelése időnként bizonyos tételmondatok pusztá illusztrálásává egyszerűsödik. Füst Milán regényének elemzésében olvassuk például a következő mondatot: „Narrátora az irodalmi valósághoz tartozó fiktív alak, maga a főhős. Störr kapitány személyében a markiewiczzi felosztás III. kategóriájának naplót, memoárt író, retrospektív narrációt folytató elbeszélője ismerhető fel.” Valóban felismerhetjük, hisz nemrég, a kötetnyitó Bevezetőben már olvastunk róla Markiewicz kapcsán, kérdés azonban, hogy Füst Milán prózáját mennyiben minősíti ez a megállapítás.

Még egy példát szeretnék hozni a kötet tartalmának némiképp öntükröző jellegére. A bevezető hipotézisek egyikeként a 19. oldalon azt olvassuk, hogy a regényforma és a keresés aktusa szoros összefüggésben áll egymással; a 162. lapon pedig mintegy az elemzések konklúziójaként ismét előkerül ez a megállapítás. Úgy tűnik, oda jutottunk vissza, ahonnan elindultunk. Ez az érzés többször kerített hatalmába a kötet olvasása közben. Elsősorban tehát azt a kalandot hiányolom Csányi Erzsébet tanulmányaiból, amely folytonos meglepetésekkel szolgálva teszi igazi felfedezéssé az olvasó számára különböző szerzői univerzumok feltárulását. (Ez a probléma természetesen az irodalomtudós pozicionális helyzetéről, a szakember szerepfelfogásáról, iskolákhoz való kötődéséről szóló kérdések hosszú sorát vetné fel.)

Csányi Erzsébet az értelmezői szubjektum minden személyes reflexióját igyekezett kizárni elemzéseiből, egyenlőségjelet téve ezzel a tudományosság és az objektivitás eszméje közé. Ebből az alkotói pozícióból kiindulva könyve igen magas szinten tesz eleget a szigorú követelményeknek; az elemzett művek különböző rétegeinek – fabuláris, sík, stilisztikai jellegzetességek, elbeszélői nézőpontok, motivikus elemek – vizsgálata meggyőzően bizonyítja a bizonyítandókat, a szövegekből levont következtetések kielégítően illeszkednek az őket készen váró tipológiai rendbe. Mindezek következtében a művek egymással jól összevethetővé válnak, és mintegy végleges helyükre kerülnek. A magam részéről a könyv legsikerültebb pillanatainak mégis azokat tartom – és ennek oka az elméleti pozíciók már említett különbözőségében keresendő –, mikor az

interpretátor, Csányi Erzsébet tehetsége felül tud emelkedni azokon a tipológiai korlátokon, melyek – érthetően – gúzsba kötik gondolatait; mikor el mer szakadni a mindenáron való formalizálás vágyától és attól az előítélettől, hogy megállapításai valamilyen tekintélyt parancsoló szerző idézeteinek védelmére szorulnak. Amikor tehát nem kizárólag mások véleményének, hanem részben saját szituáltságának szűrőjén át nyerhetünk bepillantást különböző szövegvilágokba. Ilyenkor az objektivitás kívánatos horizontján belül maradván is érezhetővé válik az az egyszerű tény, hogy az értelmező kapcsolata az elemzett szövegekhez nem csak valamiféle elvont tudományosság eszményén alapul, hanem természetyszerűleg, magától értetődően: személyes is. (Újvidék, 1992.)

Szabó Gábor

Szerkeszti asztal

A szegedi József Attila Tudományegyetem Összehasonlító Irodalomtudományi Tanszéke Vajda György Mihály egyetemi tanár nyolcvanadik, Fried István egyetemi tanár hatvanadik születésnapja és a Tanszék fennállásának huszadik évfordulója alkalmából március 31-én és április 1-jén felolvasóülést rendezett a Szegedi Akadémiai Bizottság székházában. A konferencián a hazai és külföldi komparatiztika szakemberei tartottak előadást. Ebből az alkalomból jelent meg – Kürtösi Katalin és Pál József szerkesztésében – a *Celebrating comparativism* című angol, francia és német nyelvű tanulmánykötet.

*

Papírborítás címmel „szövegek és lapok találkozója” lesz a móri Lamberg-kastélyban július 27. és július 31. között. „A láptábor három napját előadások, felolvasások és koncertek töltik ki, a résztvevők fiatal és neves irodalomtudósok, lapszerkesztők (sokszor a kettő egy ember személyében), valamint még fiatalabb lapcsinálók és lapjaik. Nem titkolt célunk az, hogy szövegek és lapok párbeszédét, nyári móri találkozóját sikeressége esetén hagyománnyá növezzük...” – olvashatjuk az invitáló körlevélben.

*

Nadácia

Bibliotheca Hungarica

Alapítvány

(létrehozta az Új Szó vállalkozói közössége, a Vox Nova Rt.)

931 01 Šamorín, Városi Honismereti Ház

Folyószámla: SŠTSP Fil.: Šamorín, č. ú. 1086450-129/0900

Rákóczi Szövetség Győr–Moson–Sopron Megyei Szervezete,

OKHB Győr, 335-88887

A Bibliotheca Hungarica önszerveződéssel létrejött, alapítványi formában működő nemzeti és tudományos kutatókönyvtár, gyűjteményének törzsanyagát a *felvidéki-szlovákiai hungarikák* alkotják.

A Bibliotheca Hungarica az alábbi részlegekből áll:

1. Könyvtár, az alábbi gyűjtőkörökkel:

- a) az egykori Felvidék magyar vonatkozású honismereti, helytörténeti, művelődéstörténeti, néprajzi, egy szóval: önismereti irodalma;
- b) szlovákiai magyar szerzők szépirodalmi és társadalomtudományi művei;
- c) a szlovákiai magyarság történelmére, a nemzeti és kérdésre vonatkozó magyar és idegen (szlovák, cseh, angol stb.) nyelvű szakirodalom (szociológia, politológia, demográfia stb.);
- d) magyar–szlovák, magyar–cseh kapcsolattörténeti irodalom;
- e) a hungarológiai diszciplínák műveléséhez szükséges alapkutatómunkák, monográfiák, kézikönyvek, lexikonok, szótárak stb.

2. Képzőművészeti és szellemi-művészeti életével kapcsolatos dokumentumokat (színházi műsorfüzetek, múzeumi katalógusok, Csemadok-dokumentumok, iskolai évkönyvek stb.)

3. Levél- és kéziratgyűjtemény: a szlovákiai magyarság életével kapcsolatos levéltári dokumentumok; közéleti személyiségek, írók, művészek levelezése; írói hagyatékok stb.

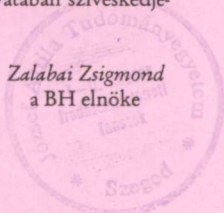
4. Folyóíratgyűjtemény.

1992 márciusában létrehoztuk a Bibliotheca Hungarica Alapítványt, melynek célja, hogy megteremtse az anyagi feltételeket a szlovákiai magyar könyvtártudomány kibontakozásához, olyan információk központ és báziskönyvtár kiépítéséhez, amely nélkül nem képzelhető el a szlovákiai magyarság történelmének, társadalmi és kulturális életének, irodalmának a kutatása, a nemzeti (ségi) tudattal összefüggő hungarológiai diszciplínák művelése.

Pénzbeli támogatást szlovák korona esetében a fejléc alján megadott folyószámlaszámon fogadunk el; forinttámogatás az alábbi címre küldendő: Rákóczi Szövetség Győr–Moson–Sopron Megyei Szervezete, Szent István út 13., Győr, OKHB Győr, 335-88887. – A pénzesutalvány rendeltetési rovatában szíveskedjenek feltüntetni: „Bibliotheca Hungarica.”

Szívesen fogadunk könyvküldeményt, s minden szakmai támogatást.

Zalabai Zsigmond
a BH elnöke

Ára: 40 Ft